

EGYHÁZAK ÉS VALLÁSOK
A MAI
MAGYARORSZÁGON

AKADEMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1961

MTAK

0 30007 63535 1

A KÖTET SZERZŐI

BARTHA ELEK egyetemi adjunktus
BÖLCSKEI GUSZTÁV teológiai tanár
DOMÁN ISTVÁN főrabbi
FABINY TIBOR teológiai tanár
FEHÉR ÁGNES muzeológus
FERENCZY ÉVA
FODOR ANDRÁS hittanár
GESZTELYI TAMÁS egyetemi docens
HERVAY FERENC L. ciszterci rendi szerzetes
KARASSZON DEZSŐ teológiai tanár
MIHÁLFFY BALÁZS sejk-elnök
DR. PIRIGYI ISTVÁN görög katolikus teológiai tanár
SZÁSZ JÁNOS unitárius lelkész, teológiai intézeti igazgató
VELŐSY MÁRIA GUSZTÁVA ny. iskolanővér
WEININGER GABRIELLA

272577

MTAK

0 00002 63535 4

683786

A KÖTET LEKTORAI

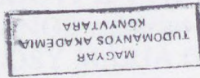
BARCZA JÓZSEF

kutatóprofesszor

és

GAÁL BOTOND

teológiai tanár

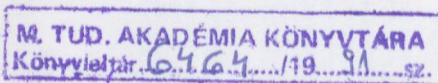

ISBN 963 05 5893 9

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest
Első kiadás: 1991

© Gesztelyi Tamás, 1991

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

TARTALOM

Előszó	7
Bevezető a vallások és egyházak megismeréséhez (GESZTELYI TAMÁS) ...	9
A római katolikus egyház (FODOR ANDRÁS)	25
A magyar katolikus egyház szervezeti felépítése (VELŐSY MÁRIA GUSZTÁVA)	31
Szerzetesrendek Magyarországon egykor és ma (HERVAY FERENC L.) .	44
Bizánci szertartású egyházak (PIRIGYI ISTVÁN)	55
Az evangélikus egyház (FABINY TIBOR)	74
A református egyház (BÖLCSEI GUSZTÁV)	87
A unitárius egyház (SZÁSZ JÁNOS)	106
A szabadegyházak (FEHÉR ÁGNES)	121
A zsidó vallás (DOMÁN ISTVÁN)	142
A nem keresztény világvallások	157
A hinduizmus vagy brahmanizmus (KARASSZON DEZSŐ)	158
A magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége (WEININGER GABRIELLA)	160
A buddhizmus (KARASSZON DEZSŐ)	169
A Buddhista Misszió (FERENCZY ÉVA)	175
Az iszlám (KARASSZON DEZSŐ)	178
A Magyar Iszlám Közösség (MIHÁLFFY BALÁZS)	182
A népi vallásosság (BARTHA ELEK)	188
Bibliai rövidítések	202
Névmutató	204
Képek jegyzéke	209

ELŐSZÓ

Hozzá kell szoknunk a sokféleséghez, és ezt természetesnek kell vennünk. A világ, a természet mindig is sokszínű volt. Nyomasztó dolog lenne elképzelni, hogy csak egyféle növény, egyféle állat, egyféle virág létezik a földön, legyen az még oly szép is. Nem a sivatag, nem a végtelen hómező, nem az áthatolhatatlan őserdő az, ahová az ember legszívesebben álmódja magát, hanem a virágos rét, a ligetes erdő, a dombos táj. De persze vannak, akik az előbbiekre vágynak, ha nem is tartósan, de legalább megismerni, megküzdeni vele. Ez mind érthető, emberi vágy.

Még kevésbé várhatjuk el eszméinktől, világtételeinktől, hogy azok egyformák legyenek. A világ legbonyolultabb teremtménye az ember, akinek cselekedeteit már nemcsak a létfenntartás ösztöne irányítja, hanem tudata (szelleme, lelke) is, mely örökölt és szerzett képességek, ismeretek sokaságából áll. Minél kisebb egy-egy közösség, annál egységesebbek ezek a tudati elemek, de teljesen egyformákra még az egymáshoz legközelebb álló emberek esetében sem válnak. Ha pedig tágitjuk az emberi közösségek körét, ezek a különbségek egyre nagyobbak lesznek.

Annak ellenére, hogy a sokféleség és különbözőség az ember számára kezdettől fogva adott és természetesnek tekinthető állapot volt, korántsem birkózott meg könnyen a gondolatával. A másik ember egyszerre volt társ és ellenfél, attól függően, hogy elfogadtuk-e másságát vagy elítéltük azt. A történelem egész folyamán végigvonul az emberi magatartásnak ez a kettőssége. A másság valamilyen mértékű tudomásulvétele nélkül nem jöhettek volna létre még a legkisebb közösségek sem, de ennek mindig megvoltak a határai, hol a szomszéd falu, hol a szomszéd város, hol a szomszéd ország, amely már ellenség volt. Az emberek és határok pedig mind közelebb kerültek egymáshoz.

A ma emberének arra kell készülnie, hogy a XXI. század merőben új feltételeket hoz az együttélés számára. Ennek egyik oka a föld lakosságának rendkívüli megnövekedése, ami önmagában is növeli az együttélés konfliktusait; a másik pedig a távolságok elválasztó szerepének rohamos csökkenése a gyors közlekedés, a hírközlés, a kiterjedt gazdasági és társadalmi kapcsolatok stb. révén. Hamarosan hozzá kell tehát szoknunk, hogy nem egy város, nem egy ország, de már nem is csak egy földrész, hanem

az egész földkerekség a közös lakóhelyünk, és ha fenn akarunk maradni, akkor ezt rendkívüli sokszínűségével együtt kell elfogadnunk. Túl sok áldozatot szedett már a türelmetlenség a történelem folyamán.

E gondolatok jegyében született meg 1988 őszén a Hajdú-Bihar megyei TIT Debrecen Városi Szervezetében egy tíz előadásból álló sorozat „Egyházak és vallások a mai Magyarországon” címmel. A várakozásunkat messze felülmúló érdeklődés adta a bátorságot ahhoz, hogy az ott elhangzott előadásokat — némi átdolgozással és módosítással — kötetbe gyűjtjük és megjelentessük. A keletkezési körülmény ad magyarázatot arra, hogy a szerzők többsége debreceni. Arra törekedtünk, hogy az előadók ne csak kutatói, de belső szakemberei is legyenek témájuknak. Ha ilyet helyben nem találtunk, igyekeztünk a legelismertebb szakembereket megnyerni vállalkozásunknak.

Mint a címből is kiderül, megmaradtunk hazánk határai között, és figyelmünk középpontjába a jelent állítottuk. A jelenben való tájékozódáshoz kívántunk segítséget nyújtani, és ma már ez sem kis feladat. Még ha az ország lakosságának zömét továbbra is a katolikusok és reformátusok alkotják, ezek mellett kisebb-nagyobb egyházak, vallási közösségek egész sora létezik és keletkezik folyamatosan, melyek hol hazai gyökerekből táplálkoznak, hol távoli kultúrákból kerülnek hozzánk.

A kötet vallás- és egyháztörténeti kérdésekkel csak a legszükségesebb mértékben foglalkozik. Az adott vallások és egyházak lényegét szeretnénk bemutatni: legfontosabb tanításaikat, azon vonásaikat, melyek megkülönböztetik más rokon tanoktól; hitéletüket, liturgiájukat, mit adnak a hívőknek és mit kívánnak meg tőlük; mennyire partikuláris és mennyire egyetemes közösségi érdekekért szállnak síkra; mekkora bázissal rendelkeznek hazánkban és milyen tevékenységet folytatnak hívőik körén belül és azon kívül.

Az előadássorozat és a kötet létrejöttében köszönet illeti Csákváriné Román Mártát, a TIT Debrecen Városi Szervezete titkárát, áldozatos szervező tevékenységéért, Fehér Ágnes szakmai tanácsaiért, a debreceni Svetits Katolikus Gimnáziumot, hogy otthont és technikai segítséget adott az előadássorozatnak, valamint az MTA Soros Alapítványát, mely a szerzői tiszteletdíjak fedezetét biztosította.

Debrecen, 1990. január

A szerkesztő

BEVEZETŐ A VALLÁSOK ÉS EGYHÁZAK MEGISMERÉSÉHEZ

Ha tudományosan vagy akárcsak tárgyilagosan is akarunk közelíteni a vallásokhoz és egyházakhoz, úgy előre ki kell mondanunk, hogy nincs egy igaz hit, és az igazság vagy hamisság mércéjével nem állíthatunk fel rangsort közöttük. Mindegyiknek megvan a tanítási rendszere, mely úgy alkot egységes egészet, ahogy követői vallják és gyakorolják, a mi feladatunk nem a minősítés, hanem a megismerés, a megértés. Ahogy Spinoza, a felvilágosult németalföldi filozófus mondta: *Non admirari, non indignari, non irridere, sed intelligere.* (Nem csodálkozni, nem felháborodni, nem kinevetni, hanem megérteni.) Az a magatartás tehát, mely csak egy hitet tart igaznak, egy töről fakad azzal, mely a másik hitét gúnyolja, nevetség tárgyává teszi vagy egyenesen üldözi. Ez sajnos egy vallás életéből sem maradt ki.

A VALLÁSTUDOMÁNY KIALAKULÁSA

Az előbbiekből az is következik, hogy amíg Európában — ahol az újkori tudományok megszülettek — a kereszténységet és mindenekelőtt a római katolicizmust abszolút vallásnak tekintették, nem lehetett vallástudományról beszélni, csupán hittudományról (teológia). A XVII—XVIII. század felvilágosult filozófusai tették meg az első lépést ahhoz, hogy elszakadjanak a teológia szolgálatától (*Philosophia ancilla theologiae* = A filozófia a teológia szolgálatja), ami egyelőre még korántsem a vallás tárgyilagos vizsgálatához vezetett, hanem — gyakorta féktelen — kritikájához. Ki kellett lépni az európai környezetből ahhoz, hogy a vallással kapcsolatos kérdések megítélése szélesebb perspektívát kapjon. Az Afrika, Ázsia és a Csendes-óceán szigetvilága népeinek körében folytatott misszionárius tevékenység volt az az ösztönző erő, mely ráirányította a figyelmet az európaiktól merőben eltérő vallásokra. Ezeket nem lehetett eretnkségekké nyilvánítani, mint Európában a hivatalostól eltérő vallási tanokat, mert ezeknek az embereknek addig módjukban sem volt megismerkedni a kereszténységgel, önhibájukon kívül pedig hogy lehetett volna kárhozotatni őket. Emellett az elméleti meggondolás mellett a hittérítőket egy gyakorlati szempont is vezérelte a megértő

magatartás felé. Ezeknek a távoli, többnyire a fejlődés korai szintjén álló népeknek a vallási fogalmai, kultikus szokásai merőben eltérőek voltak a kereszténységtől. Az új tanításokat csak saját ismereteikre építve lehetett megértetni velük, aki tehát közelükbe akart férkőzni, annak nemcsak nyelvüket, de gondolkodásukat is meg kellett ismernie.

A XIX. század közepétől kezdve a tudományok és művészetek több területén jelentkezik ez a tengerentúli hatás, l. posztimpresszionizmus (P. Gauguin és Tahiti), etnológia (J. G. Frazer, Az aranyág). Az etnológiai kutatások és etnológiai módszer forradalmasítóan hatott a vallástörténeti kutatásokra. A föld különböző részein, főleg a „primitív” népek körében végzett gyűjtések és kutatások széles bázist teremtettek a vallási jelenségek *összehasonlító vizsgálatához*, amiből az a meglepő eredmény született, hogy az egymástól távol élő, egymással kapcsolatba soha nem került népek vallási képzetei, kultikus szokásai között igen sok a hasonlóság, a párhuzamos jelenség. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy az emberiség fejlődése és az emberi tudat fejlődése alapvetően mindenütt hasonló módon megy végbe, legfeljebb egyik helyen gyorsabban, a másikon lassabban teszi meg ugyanazt az utat.

Ez az analógia módszerének előtérbe kerülését eredményezte, melynek segítségével lehetségesnek tartották az általánosításnak nemcsak térbeli, hanem időbeli alkalmazását is. Azaz, a ma élő „primitív” népek életmódja, vallása alapján rekonstruálható a mai fejlett kultúrák korai állapota is.

Az Európán kívüli vallások vizsgálatában tehát sikerült megvalósítani a tárgyilagos kívül állást, és ez elősegítette a vallástudomány különféle kutatási módszereinek kialakulását. Az összehasonlító módszer alkalmazása hívta életre a *vallásfenomenológiai* kutatást, mely a különböző vallásokban egyaránt előforduló, jellemző jelenségeket kutatta, pl. a természetfeletti erő vagy a szent tárgy, illetve személy fogalmát, az áldozatbemutató formáit stb. Ezeknek a jelenségeknek rendszerre szerveződését vizsgálta a *strukturális* módszer. Elsősorban formai jegyek alapján hasonlította össze a vallások vagy a vallást alkotó elemek szerkezetét, és így igyekezett összetartozó vallásokat és különálló vallási csoportokat megállapítani. Ha tehát a vallások világában el akarunk igazodni, e kutatások eredményeinek felhasználásával tehetjük meg. A modern kutatásokban gyakori a vallás életkorral, életviszonyokkal, lelkiállattal való összefüggéseinek vizsgálata, ami a *szociálpszichológiai* megközelítés előtérbe kerülését mutatja.

A VALLÁSI TUDATRÓL

Első lépésként a vallási tudatforma legjellemzőbb vonásairól ejtsünk szót. Kétségtelenül történelmi jelenség, amely az emberiség és az emberi tudat kialakulásával párhuzamosan, illetve vele együtt jött létre, és min-

denkor a társadalmi, gazdasági, politikai változásokkal kölcsönhatásban változott, illetve fejlődött, kialakítva ennek során saját belső törvényszerűségeit is sajátos világának megfelelően. Ahogy tehát minden tudatformát, ezt is a külvilág hatásai formálták, ezekre a hatásokra kereste a megfelelő válaszokat a tudat mindenkori fejlettségének megfelelően. Ezeknek a válaszoknak a címkézése vagy minősítése értelmetlen dolog lenne.

A vallások az embernek a világhoz és az embertársaihoz való viszonyát igyekeznek meghatározni. Az embert nem a fejlődés csúcsának és a természet urának tekintik, hanem a természet részének, akit esendő léte inkább alázatra kell hogy ösztönözzön, mint büszkeségre. A természet jelenségeinek végtelen sokfélesége és kiismerhetetlen rejtélyei az embert hol félelemmel, hol csodálattal töltötték el. Rá kellett jönnie, hogy ebből sok mindent felhasználhat, átalakíthat a maga javára, de a természet folyamatainak irányítására nem képes. (Hacsak nem „A kis herceg” uralkodójának mintájára reggel a Napnak megparancsolja, hogy keljen fel, este pedig hogy nyugodjon le.) A világot tehát valami *rajtunk kívül álló erő* irányítja, mely számunkra megfoghatatlan, nem léte, hanem megnyilvánulásai alapján írhatjuk körül. Ez az erő lakozhatott a természetben, annak minden különös megnyilvánulási formájában, de létezhetett a természetén kívül, a fölött, kívülről irányítva annak életét.

A „primitív” népek hitvilágában, az úgynevezett természeti népek vallásaiban ez a két képzet még nem vált el egymástól. A természetfölötti erő jelenlétét magában a természet jelenségeiben képzelte el, akár egy-egy különös tárgyban, amit a környezetében talált (kavicsok, kagylók), akár amit maga formált ki (idolok, fétisek). Ezek az erők bizonyos mértékig kiszámíthatók és befolyásolhatók voltak (l. mágia), egy bizonyos ponton túl azonban kiismerhetetlenek (l. démonok). Az emberi gondolkodás az egész természetet benépesítette a különleges erők működésével, amelyek ha képzeletében emberi formát kezdtek ölteni, akkor csodás, nehezen meghatározható lényekké váltak, amelyek a megfogható és megfoghatatlan lét határán voltak. Ezeket már *isteneknek* nevezhetjük.

A korai vallási formációkban ezek a lények központi szerepet töltöttek be, de a vallások fejlődése és az új vallások színrelépése során sem tűntek el, legfeljebb perifériára kerültek és ilyen-olyan formában mind a mai napig előfordulhatnak.

ALAPVETŐ VALLÁSTÍPUSOK

Az őstörténet korszakából kilépő társadalmak fejlődésére más-más vonások voltak jellemzőek Európában és Ázsiában. Az ókori Kelet birodalmaiban csak korlátozott formában alakult ki a magántulajdon. A föld,

mely a gazdaság meghatározó tényezője volt, az uralkodó, illetve egy szűk uralkodói réteg tulajdonát képezte, az egyén csupán használati joggal rendelkezett, aminek feltétele egy meghatározott közösséghez való tartozás, és az azzal járó valamennyi kötöttség tudomásulvétele volt. Ez a társadalmi helyzet még inkább fokozta az ember kiszolgáltatottságérzetét és létének jelentéktelenségét.

Az ember a természet egészének egyik jelensége volt csupán, anélkül, hogy kiváltságos hely illette volna meg benne, a természet rendjének törvényei voltak rá is érvényesek, miként a növény- vagy állatvilágra. A világon ezek a törvények uralkodtak, így az ember akkor cselekedett legbölcsebben, ha ezeket a törvényeket igyekezett megismerni, utána pedig azok szerint élni. Bár az így kialakuló vallási tudatnak is megvolt a maga istenvilága, ez legfeljebb az emberek, de nem a természet felett uralkodott. Az istenek nem voltak sem teremtői, sem irányítói, sem megszüntetői a világnak, mert ez kezdet és vég nélkül létezett, és saját belső törvényei mozgatták, amit Indiában dharmának, Kínában taónak hívtak. Ezért nevezhetjük az ezen a talajon létrejött vallásokat (taoizmus, konfucianizmus, buddhizmus, sintoizmus, részben a hinduizmus) az *örök világ-törvény vallásainak*.

Mint az előbbiekből megállapítható, ezekben a tanokban az évszázadok alatt felhalmozódó természet- és életfilozófia válik fokozatosan egységes rendszerré, és nem valamiféle isteni eredetű tanítás vagy kinyilatkoztatás. Ezek az ember kicsinységéből és a természet mindenhatóságából kiinduló tanítások követőiket alázatra és türelemre intik minden megpróbáltatással szemben. A társadalmi normákat természettől fogva adottnak tekintik, tehát változtathatatlanak (pl. kasztrendszer). A földi lét, a testet öltés mindig átmeneti és esendő, a tökéletes állapot a körforgásból való kiszakadással, az egyéni lét megsemmisülésével, a személytelen világtörvényben való feloldódással érhető el (pl. nirvána).

Az örök világtörvény és az istenek szerepének egyfajta egyensúlyára épül az antik *görög és római vallás*. A természet alapvetően független az istenektől: magától keletkezett és magától múlik el, és létének belső, megváltoztathatatlan törvényszerűségei vannak, melyek érvénye kiterjed az emberek, de részben még az istenek világára is. Ezek összefoglaló neve a Sors, a görögöknél a moira (illetve ananké = szükségszerűség), a rómaiaknál a fatum. A természet rendjébe és az emberi sors alakulásába az istenek csak bizonyos korlátok között szólhatnak bele. Ennek a kényes egyensúlynak a biztosítása Zeusznak, illetve Jupiternek az egyik legfontosabb feladata. Ugyanakkor a sors szabta kereteken belül az ember élete még nagyon sokféleképpen alakulhat, szerencsés vagy szerencsétlen események tehetik kellemessé vagy elviselhetetlenné. Ez pedig már — hitük szerint — az istenek jó- vagy rosszindulatától függött. Ezért vallási életük középpontjába az isteneknek kijáró tiszteletadás került.

SZENT
BIBLIA
AZ AZ:
ISTENNECÔES WY
TESTAMENTVMANAC
PROPHETA'C ES APOSTOLOC
által meg iratott szent könyvei.

MAGYAR NYELVRE FORDITTA
tott egésilen és wijonnan, Az Istenec Magyar
országban való Anya szent Egyházá-
nac épülésére.

LVC: XVI vol: 19.

5 Vagyis Mosef és Prophétáioc, halgassát azokat, etc.

VISOLBAN
NYOMTATTATOTT MANTSKOVIT BALINT ALTAL.
M D C C. Bédog affony háu:ac 10. napján.

1. A Szent Biblia első magyar fordítása 1590-ből (Debrecen, Református Kollégium Könyvtára)

Hozzá kell azonban tennünk, hogy a görög—római vallási tanítások érvénye nem merült ki isten és ember viszonyának szabályozásában, hanem alapelveket fogalmazott meg ember és ember viszonyára is. A delphoi Apollón-szentély egy sor alapelvet fogalmazott meg az emberi magatartásra vonatkozóan, pl. ismerd meg magadat, semmit sem túlságosan, cselekedj igazságosan, könyörülj a segélykeresőkön stb. Az istenek egy sor erkölcsi normának a védelmezői voltak, így a hűségé, az igazságosságé, a megbízhatóságé stb. Az istenek történetei, a mítoszok egyben példatárat is jelentettek az ember számára, hogy bizonyos helyzetekben milyen magatartás a helyes és követendő. A görög és önhittség (hübrisz) mindenkor káros, az istenekkel szemben pedig egyenesen végzetes. Niobé Apollón és Artemisz anyjánál többre tartotta magát, mert nemcsak két, hanem tizenkét gyermeke volt. Büntetése kíméletlen volt: az isteni testvérpár valamennyi gyermekét lenyilazta.

Az antik világ vallási gondolkodásának középpontjába került istenfogalom a filozófiai tanításokban mind elvontabb, szellemibb megfogalmazást nyert (l. Platón), és a mindennapi vallási életben is megjelent az a törekvés, hogy a sok-sok istentől ellátott feladatköröket egyetlen mindenható istenre ruházták fel (Iuppiter omnipotens, Sol invictus, Mithras stb.). Ez a fejlődés megteremtette az alapokat egy olyan isteni lény létrejöttéhez, illetve befogadásához, mely teljesen a természet fölött áll, a világ teremtetője, irányítója és ha kell, megsemmisítője.

Egy ilyen mindenható isten nemcsak a természet rendjét és törvényeit határozza meg, hanem az emberiségét is, és ezeket a törvényeket és tanításokat egységes rendszerbe foglalva, leírva vagy sugallások formájában el is juttatja az emberekhez. Ezért az így létrejövő vallásokat a *történeti istenkinyilatkoztatás vallásainak nevezzük* (történeti, mert nem öröktől fogva van). Létrejöttének módjából következik, hogy az ilyen vallásoknak istenüktől eredő szent könyveik vannak, és a bennük foglalt tanítások szentek és sérthetetlenek, mert hogy lehetne olyanban kételekedni, ami magától az istentől származik. Ezek tehát egyben *tételes vallások* is, és alapvető tételei nem szorulnak bizonyításra, azaz dogmák.

A legkorábbi ilyen típusú vallás a *zsidó*, és emiatt is volt oly idegen környezete számára. Szent könyvük, az Ószövetségi Biblia (Ótestamentum) klasszikusan fogalmazza meg a világ teremtését, az emberiség történetét, melyet mindvégig Jahve irányít, és a kőbe vésett törvények átadását a zsidóságnak.

A zsidó vallásból hajtott ki, és a görög—római kultúra közegében nyerte el önálló arculatát a *keresztény vallás*. Ezzel megszűnt etnikai kötöttsége, tanításai általános emberi érvényűvé váltak. Tanait az Úr fia és küldötte, Jézus Krisztus hozta le az emberek közé, és az ő élettörténetét tartalmazó könyvekben, az evangéliumokban, azaz az Újszövetségi Bibliában gyűjtötték össze (1. ábra). Krisztus részben tetteivel, részben tanításaival ad

útmutatást az emberek számára, hogy hogyan kell Istennel és embertársaikkal szemben viselkedniük. Közvetve vagy közvetlenül erkölcsi normákat állít elénk, melyek kialakításában meghatározó szerepet játszik a *szerepet*, a szeretet Isten és felebarátaink iránt.

Minden vallási tanítás szerint az ember léte a halál után is folytatódik valamilyen formában. A halál utáni lét, a transzcendentális világ a kereszténységben középponti fontosságúvá válik, mert ez jelenti az örök létet, míg a földi élet csupán rövid előkészület erre. Mégis döntő fontosságú, mert ennek megítélése alapján dől el, hogy az örök boldogságban vagy az örök szenvedésben fogunk-e részesülni. Az *üdvözülés*, azaz az Isten országába való bejutás útját Krisztus kereszthalála nyitotta meg az emberiség előtt (2. ábra), s egyben életével azt is megmutatta, hogyan lehet ehhez a célhoz elérni. Az utat azonban mindenkinek magának kell megtennie, a vele járó nehézségekkel magának kell megküzdnie. Ennek vállalása az ember szabad akaratától függ, teljesítése során viszont mindenkor számíthat az isteni kegyelemre.

Az elmondottak egy alapvető magatartásbeli különbségre mutatnak rá az örök világtörvény és a történeti istenkinyilatkoztatás vallásainak követői között. Addig, míg az előbbieket a törvények változtathatatlansága és gépies érvényesülése passzivitásra vagy csupán alkalmazkodásra készíti, az utóbbiak követői tevőleges szerepet játszhatnak céljuk elérésében, és ez aktivitásra, átgondolt tevékenységre, különféle helyzetek önálló megítélésére és megoldására készíti. Ennek az önálló döntésre kész, szuverén embertípusnak a kialakulását persze megintcsak a gazdasági és történeti feltételekben kell keresni, mindenekelőtt abban, hogy az antik társadalomban a gazdasági élet meghatározó tényezője, a föld teljes értékű magántulajdonná vált. Ez egyrészt nagyfokú függetlenséget biztosított gazdájának, hisz megélhetését önállóan tudta biztosítani, másrészt örökös megítélés és döntés elé állította: miből mennyit és hogyan termeljen, hogy minél eredményesebb legyen gazdasága.

A történeti istenkinyilatkoztatás vallásai közül a kereszténység mellett az *iszlám* vagy *mohamedánizmus* a legnépesebb vallás, melyben Allah mindenhatósága még a keresztény Istenénél is kizárólagosabban érvényesül. Nincs Szentháromság, nincsenek természeti törvények, minden eseményt egyedül Allah határoz meg a világban. Az emberi cselekvés legfőbb mozgatója a hitért való harc, mert az biztosíthatja az utat a halál után a mennyei birodalomba.

A KERESZTÉNY EGYHÁZAK KIALAKULÁSA

A nagy világvallások rendszerint több egyházat foglalnak magukba. Ez a kereszténység esetében különösen érvényes. A Magyarországon és az Európában működő egyházak zöme keresztény, tehát vagy a katolikus

egyházból, vagy annak valamelyik hajtásából vált ki a közép-, illetve az újkor folyamán. Sőt, az újabb és újabb kisegyházak születése mutatja, hogy ez a folyamat máig is tart, és bizonyosan tartani is fog még, ha méretei igen szerények is a nagyegyházak létszámához képest.

Bár a kialakuló kereszténységnek megvoltak a maga szent írásai — az Újszövetségi Biblia (Újtestamentum), mely a négy Evangéliumból, az Apostolok Cselekedeteiből és Leveleiből, valamint a Jelenések könyvéből áll —, ezek mégsem tételes tanításokat tartalmaznak, hanem Jézus és az apostolok életét, illetve hittenjesztő és egyházépítő tevékenységét. Ezekből a konkrét élethelyzetekhez kapcsolódó példabeszédekből, tanításokból, krisztusi vagy apostoli állásfoglalásokból kellett kialakítani a keresztény teológiai tanításokat. Ez hosszú és küzdelmes folyamat volt, és a IV—VII. század közötti dogmatikai harcokban kulminált. A teológiai tanítások kidolgozói az egyházatyák voltak (Ambrosius, Hieronymus, Augustinus stb.).

Az ésszel fel nem fogható hittitkok (dogmák) közül a legnagyobb vitára Jézus isten vagy ember voltának kérdése adott okot. Rendkívüli személyiségét, Messiás voltát minden keresztény elismerte, isteni eredetét és isteni lényegét azonban az *ariánusok* tagadták. 325-ben, az első egyetemes, azaz az egész római világra kiterjedő (ökumenikus) zsinat Nicaeában az ariánus tanításokat eretnekségnek nyilvánította, követőit a katolikus (egyetemes érvényű) egyházból kizárta. Ekkor fogadták el a Szentháromság dogmáját, mely szerint Isten lénye három személyből áll: Atyából, Fiúból és Szentlélekből, mindhárman egyaránt isteni lényegűek (homouszion). A Szentháromság körüli viták a reformáció idején újra fellángoltak, ami önálló egyház születéséhez is vezetett (unitárius).

Jézus személyének harmadik értelmezése az volt, mely benne az emberi és isteni természetet élesen különválasztotta. A kettős természet (*heterofizitizmus*) tanítását hirdette *Nestorius*, antiochiai pátriárka. Eszerint Mária csak az emberi természet anyja, tehát nem istenanya. Ezeket a tanításokat az ephesusi egyetemes zsinat (431) nyilvánította eretnekségnek. Következménye a szír egyház keleti részének kiválása volt. Ma csekély számban élnek a kurd hegyvidéken (nesztoriánusok), Észak-Amerikában (asszír egyház) és Dél-Indiában (Tamás-keresztények).

Jézus lényének negyedik értelmezése ember mivoltát tagadta, egyedül isteni természetét ismerte el (*monofizitizmus*), amiben az emberi természet teljesen feloldódott. Velük szemben a chalcedoni zsinat (451) foglalt állást, ami súlyos következményekkel járt, mert jelentős tömegek szakadtak ki a katolikus egyházból: a szírek másik része, a jakobiták, az Egyiptomban élő koptok, az etiópok (abesszinok) és az örmények.

A keleti és déli területek keresztény egyházainak elszakadását néhány évszázad múlva a politikai széttagoltság tette véglegessé és visszavonhatatlanná. A VII. században megjelenő arab hódítók az említett területek

zömét elfoglalták, az öt partiarkátusból három fennhatóságuk alá került (Alexandria, Antiochia, Jeruzsálem), melyek így elvesztették korábbi jelentőségüket. A hatalmat változatlanul megtartó két központ Róma és Konstantinápoly maradt.

I. sz. 476-ban a római birodalom felbomlott, nyugati fele több kisebb államalakulatra esett szét, keleti fele Konstantinápoly (később Bizánc) központtal még közel ezer évig fennállt. Az eltérő történelmi fejlődés mind jobban eltávolította a két keresztény központot egymástól, amit nagymértékben fokozott a VIII. században a bizánci császár (III. Leó, 726) képromboló rendelete, amiért őt a pápa (III. Gergely, 731) kiközösítette. A két egyház között végleges szakításra 1054-ben került sor, amikor formálisan is különvált a római katolikus és a görög *ortodox* (igaz tan) *egyház*. Ez utóbbi követői maradtak a keleti területek ősi keresztényei és a Kelet-Európában megtérített népek, így a bolgárok, szerbek, románok, oroszok.

A középkor kisebb-nagyobb eretnek mozgalmai nem vezettek új egyházak létrejöttéhez (bogumilok, albigensek, flagellánsok, valdensek stb.). Újabb nagyarányú szakadást a reformáció kibontakozása hozott magával, melynek eredményeként létrejöttek a különféle protestáns (tiltakozó) egyházak. A reformáció elindítója Luther Márton volt 1517-ben, akinek tevékenysége nyomán Németországban létrejött az *evangélikus egyház*. Svájcban Zwingli és Kálvin (tanításai 1536-ban jelentek meg) radikálisabb reformjai a *református* (*kálvinista*) *egyházat* hívták életre. A racionalizmusra törekvés jegyében támadt fel ismét a Szentháromság tagadása (antitrinitarizmus) Spanyolországban (Szervet Mihály) és Észak-Itáliában (Laelius Socinus), amiből a század második felében az *unitárius* egyház fejlődött ki, melynek legtöbb híve Erdélyben, Angliában és Amerikában él. A reformáció Franciaországban is sok követőre talált, ezek voltak a *hugenották*, akik a katolikusokkal véres küzdelmet vívtak (1572. augusztus 23. Szent Bertalan-éjszakája). A váltakozó sikeres küzdelmeknek XIV. Lajos vetett véget 1685-ben azzal, hogy minden franciát a katolikus hit követésére kötelezett. Angliában VIII. Henrik teljesen önös érdekből — hogy felbonthassa házasságát — szakította el országát a pápától 1534-ben, és hozta létre az *anglikán* egyházat, melynek ő maga lett a feje. Ezt a lépést hamarosan követték az egyházi reformok is. A tűzzel-vassal erőszakolt reformációnak egyedül az írek álltak ellen, s mindvégig megőrizték katolikus hitüket.

Kevés ország volt, ahol a reformáció nem talált jelentős bázisra, mint pl. Spanyolországban, Itáliában, Ausztriában. Egyáltalán nem hatott a reformáció szelleme az ortodox egyház területein. Teljesen meghódította viszont a skandináv országokat. A reformáció térnyerését végül is az ellenreformáció a XVII. században nemcsak megállította, hanem jelentősen vissza is szorította. Így a XVIII. századra kialakult Európában az a vallási

megoszlás, amely csekély változásoktól eltekintve ma is érvényes. Új egyházi szervezetek szép számmal megjelentek azóta is (l. A szabadegyházak c. fejezet), de ezek lélekszáma a néhány ezret ritkán haladja meg.

EGYHÁZ ÉS VALLÁS MA

A mai modern világban egész más veszély fenyegeti az egyházakat, ez pedig a világi szemlélet eluralkodása (szekularizálódás) az emberekben, és ennek eredményeként a közömbösség terjedése a hitélettel szemben, ami nem jelent feltétlenül ateizmust. Különösen jellemző ez a középnemzedékre, és azokra, akik a társadalom életében aktívan vettek részt, tehát elkerülhetetlenül igazodtak a hivatalos ideológiához. Az életkor és foglalkozás szerinti differenciálódáson túl szerepet játszik a lakhely is. Egy 1972-ben végzett felmérés szerint Budapesten a felnőtt lakosság 35%-a mondta magát vallásosnak, míg falun 54%.

Jócskán lehet differenciálni a magukat vallásosnak mondó emberek között is. Tetemes részük azt vallja, hogy a maga módján vallásos, tehát függetleníti magát az egyháztól. Az egyház keretein belüli vallásosságnak is két iránya figyelhető meg jelenleg. Az egyik a tradicionális, a másik a kisközösségi. Ez utóbbi iránti igény magyarázza a kisegyházak növekvő sikerét. A kisközösségekkel (bázisközösségekkel) szemben egy ideig a tradicionális hitgyakorláshoz szokott egyház is meg nem értést tanúsított (l. Bulányi atya). Ehhez persze hozzájárult az állami ösztönzés is. Ennek a befolyásnak a megszűntével az egyházak végre hozzáláthatnak ahhoz, hogy szervezetüket és működésüket az új igényeknek és feltételeknek megfelelően korszerűsítsék.

Számítani kell arra is, hogy a hivatalos ideológia megszűntével az ateista nézeteket valló emberek száma csökkenni fog, a kérdésben állást nem foglalók vagy azt eldönthetetlennek tartók száma pedig növekszik. A vallás és egyházak előítéletektől mentes megítélése bizonyosan azt fogja eredményezni, hogy a társadalom túlnyomó többsége elismeri a vallások hordozta értékeket. Azt sem lesz nehéz belátni, hogy európai kultúránk és az Európához való tartozásunk egyik pillére a kereszténység, aminek tagadása egyenesen vezetett a barbarizálódás felé (3. ábra).

A vallásos emberek száma a mai Magyarországon nagyon nehezen határozható meg. Ehhez nemcsak a szükséges felmérések hiányoznak, hanem a vallásosság kritériumának tisztázása is. A háború előtt ez a kérdés kevésbé jelentkezett, mert természetes dolog volt, hogy mindenki tartozik valamelyik felekezethez, és a népszámlálásoknál ezt nyilvántartásba vették, utoljára 1949-ben. Az egyes egyházak azóta is igyekeznek meghatározni hívőik számát, ezek alapján ma is születnek statisztikák. Bár az adatokkal szemben óvatosságnak kell lenni, megfigyelhető, hogy az egyes

3. Állam és egyház kapcsolatának végleges rendezése: a magyar—vatikáni diplomáciai kapcsolatok felvétele 1990. februárban

egyházak közötti arányok Trianon óta alig változtak. A következő táblázatban először a Trianon utáni felekezeti megoszlás látható %-okban, utána az 1949-es népszámlálási eredmény, majd egy mai kimutatás (Die Kirchen in Ungarn. Ráday-Kollégium, 1989).

Vallás	Trianon után	1949	1989
Római katolikus	63,9%	67,8% 6 340 424	6 000 000
Görög katolikus	2,2	2,7 248 355	230 000
Ortodox	0,6	0,4 36 010	38 000
Református	21	21,9 2 014 707	2 000 000
Evangélikus	6,2	5,2 482 152	430 000
Unitárius	0,1	0,1 9 447	12 000
Baptista	—	0,2 18 847	20 000
Izraelita	5,9	1,5 133 862	80 000
Egyéb	0,1	0,1 7 153	18 100

A tényleges adatok kiderítésén a szociológiai vizsgálatok fáradoznak. Egyes felmérések szerint (Szociológia, 1977. 4. 522—536.) a lakosság

4. Ökumenikus istentisztelet református templomban katolikus hívők részvételével (Bánfihunyad, 1990. március 15.)

40—50%-a mondja magát vallásosnak, de ennél többen élnek bizonyos vallási szertartásokkal, mint keresztelezés, esketés, temetés (60—80%). 1984-ben a keresztelezések 50%-a, a házasságok 28%-a, a temetések 57%-a történt katolikus szertartás szerint. A rendszeresen templomba járók aránya azonban csak 10—15%. Az adatok értékelésénél nem hagyható figyelmen kívül, hogy sokan pozíciójuknál, párttagságuknál fogva titkolták el hitüket, illetve mellőzték annak gyakorlását.

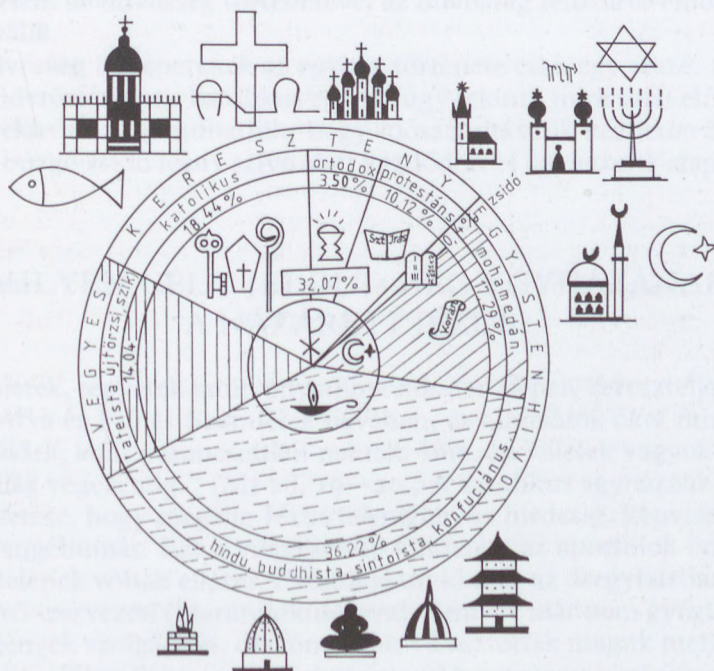
Másrészről az emberek valláshoz való viszonya változik meg, illetve a vallás iránti igényük válik differenciáltabbá. Van, akinek mély hitéletre van szüksége, sőt, esetleg komoly áldozatokra is képes, amit segítségre szoruló embertársaiért tud hozni. Másoknak az biztosítja a lelki békét, ha a hagyományos hitéletet éli. Sokan vélik úgy, hogy a Bibliával és a vallás erkölcsi tanításaival való megismerkedés csak javára válhat az embernek, mégha nem is gyakorolja a hitet templombajárással, gyónással-áldozással, úrvacsoravétellel stb. Másoknak viszont az okozhat örömet, ha egy-egy nagy ünnep alkalmával elmennek templomba, mert ez hozzátartozik az ünnep hangulatához. Aligha volna helyes bármelyik igény kielégítésétől is megfosztani az embereket. És nyugodtan elmehetnek a nem hitük szerinti egyház szertartásaira, és megismerkedhetnek annak tanításaival is, hogy abban többé ne ellenséget lássanak.

Megállapítható az is, hogy a mélyen hívő emberek munka- és közerkölcse az átlagosnál jobb, családi életük stabilabb, gyermekeik száma magasabb. A hit alapján igen összetartó közösségek jönnek létre, melyek iránt mind nagyobb az igény az elmúlt évtizedek közösségromboló, álközösségeket teremtő tevékenysége következtében. Az előbbiekből megállapítható, hogy egyrészt a vallás elhalásának vajmi kevés jele mutatkozott — annak ellenére, hogy ezért adminisztratív eszközökkel is mindent megtettek —, másrészt a társadalomnak nem is érdeke, hogy ez bekövetkezzék. Az emberek, és különösen a fiatalok lelki talajvesztettsége nagymértékben hozzájárult a társadalmi beilleszkedés zavarainak növekedéséhez. A vallásérkölc szabályzó, önmérséklő szerepét nem sikerült mással pótolni.

Fontos jelenség az egyházak életében az ökumenizálódás. Ennek jegyében jött létre a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, tagjai a református, az evangélikus, a baptista, a metodista, az ortodox, az unitárius egyházak és a Szabadegyházak Tanácsa. Együtműködésük eredménye ökumenikus istentiszteletek rendezése. Az ökumenikus törekvések — melyek a katolikusoknál is megtalálhatók — legfőbb értéke a korábban egymással szemben álló felekezetek együtműködésében, összefogásában rejlik (4. ábra). Ennek eleve következnie is kell a keresztyénység szeretetet hirdető tanításából, aminek nem az a célja, hogy az egyes vallásokat tanításai feladására, a különbségek összemosására kényszerítse, hanem azokat a szálakat kell erősítenie, melyek összekötnek.

A világ népességének vallási megoszlása
1987-es vatikáni statisztika szerint

Összlakosság	4939 millió	100%
Keresztény	1584	32,07
Katolikus	911	18,44
Ortodox	173	3,50
Protestáns	500	10,12
Zsidó	18	0,4
Mohamedán	854	17,29
Hindu	658	13,32
Buddhista	312	6,32
Kínai univerzisták	819	16,58
Vegyes		
Ateista	224	4,53
Új vallások	111	2,25
Törzsi	99	2,00
Szik	16	0,32
Egyéb	244	4,94

AJÁNLOTT IRODALOM

- A hit asztala. Az áldozattól az istentiszteletig. Öt vallás liturgikus tárgyaiból. Szerk. GÁSPÁR Zs. és MAROS D. Bp. 1990 (Officina Nova)
- BAJUSZ F.: A keresztény egyházak és felekezetek Magyarországon. Confessio, 1988. 3. 8—19. (Református Egyház)
- GECSE G.: Vallástörténet. Bp. 1980 (Kossuth)
- GECSE G.: Vallástörténeti Kislexikon. Bp. 1971 (Kossuth)
- H. von GLASENAPP: Az öt világvallás. Bp. 1975 (Gondolat)
- HAHN I.: Istenek és népek. Bp. 1980 (Minerva)
- Hívők, egyházak ma Magyarországon. Szerk. LOVIK S. és HORVÁTH P. Bp. 1990 (MTA Filozófiai Intézet)
- LUKÁCS J.: Istenek útjai. Bp. 1972 (Kossuth)
- TOMKA M.: Vallásszociológia. Szöveggyűjtemény. Bp. 1988 (Tankönyvkiadó)
- Tájékoztató a Magyarországon működő egyházakról és felekezetekről. Bp. 1987 (Állami Egyházügyi Hivatal)
- WELLNER I.: Kalauz Európa vallási műemlékeinek megismeréséhez. Bp. 1990 (Medicina)

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ

A keresztény egyházakra jellemző, hogy elfogadják Jézus Krisztust mint megváltót. A keresztény egyházak közül létszámban és elterjedettségben a legnagyobb a katolikus egyház. Ezt a közösséget Jézus Krisztus alapította, amikor kialakított maga körül egy kis közösséget — gyülekezetet —, és megbízta Pétert, hogy ennek a közösségnek vezetője, alapja legyen. Ez a közösség akkor vált életképessé, amikor Jézus feltámadása után az ötvenedik napon megkapták a megígért Szentlelket. Születésnapjának tehát pünkösd ünnepe tekinthető.

A nyugati vallások személyes Istenbe vetett hite a személy kiteljesedését — az *üdvösséget* ígéri. Így a személyes Istenben hívő ember számára a történelem az üdvösség történetévé, az üdvösség felé tartó ember történetévé válik.

Az üdvösség történetének az egyház története csak egy része. Az ószövetségi üdvtörténetet a katolikus egyház úgy tekinti, mint saját előtörténetét. Kerekítve azt mondhatjuk, hogy időszámításunk kezdetén Názáretben egy buzgó zsidó leány szíve alatt kezdődött el egyházunk alapítójának élete.

MILYEN CÉLT JELÖLT MEG EGYHÁZÁNAK A NÁZÁRETI JÉZUS?

„Menjetek, tegyetek tanítványommá minden népet, kereszteljétek meg őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében, és tanítsátok őket mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek. Íme, én veletek vagyok minden nap, a világ végezetéig.” (Mt 28, 19—20.) A katolikus egyháznak tehát az a rendeltetése, hogy megélje Jézus jelenlétét, és hirdesse, képviselje tanítását, evangéliumát. Ezt a világraszóló küldetést az apostolok önmagukban képtelenek voltak ellátni. Ezért alakult ki már az ősegyházban a máig is meglévő szervezeti (hierarchikus) rend. Amikor már nem győzték ellátni a szegények szolgálatát, diakónusokat választottak maguk mellé. Amikor pedig — főleg Pál missziói folytán — új keresztény közösségek jöttek létre, azok élére presbitereket állítottak.

A krisztusi megbízatás teljességével tehát az apostol, illetve az apostol-utód (episzkoposz) rendelkezik. Az ő munkatársai a presbiterek — áldozópapok —, és a közösség szeretet-szolgálatából lényeges részt vállaló diakónusok.

A római pápa egyben Róma püspöke, aki Péter utódjaként az egész katolikus egyház vezetője. Az őt megválasztó bíborosok testületének és a püspökök testületének közreműködésével irányítja az egyház életét.

AZ EGYHÁZ TANÍTÁSÁNAK LÉNYEGE

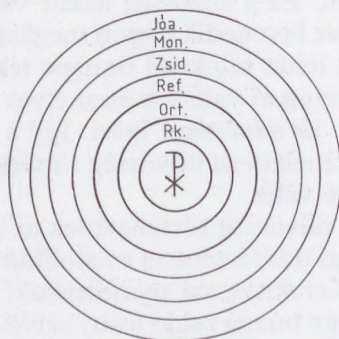
Mielőtt a katolikus egyház tanításának néhány jelentős részletét megismernénk, nézzük, mit mond az egyház önmagáról! A II. vatikáni zsinat egyházzól szóló tanítását (Lumen Gentium 14—16) legszemléletesebben koncentrikus körökkel lehet ábrázolni.

Az egyház: Krisztussal való közösséget jelent. Ez a közösség azonban különböző szinteken valósulhat meg. A központ tehát Krisztus. Köréje gyűlnek azok, akik közösségekben vannak vele. Vannak, akik mindent elfogadnak, amit Krisztus felkínált: Isten üzenetét a Bibliában, Isten önkimondását a teremtett világban (természetes kinyilatkoztatás) és Isten bemutatkozását övéinek életében: a szentségeket, Róma püspökének főségét (szent hagyomány). Ők a *katolikusok*.

Vannak, akik mindent elfogadnak abból, amit az imént felsoroltunk, csak a pápa vezető szerepét nem. Ők az *ortodoxok*.

A *református* egyházak csak a Bibliát fogadják el a kinyilatkoztatás forrásának.

A *zsidók* a Bibliának csak az ószö-

vetségi részét fogadják el, és még mindig várják a Messiást.

Az egy Istent vallók (*monoteisták*) ugyanazt az Istent tisztelik, akit mi Jézus Krisztus Atyjaként imádunk.

Vannak végül olyan *jóakarátú emberek*, akik nem ismerik a kinyilatkoztatást, de a szívükbe írt természetes jóra törekcsenek.

A katolikus egyház egyik csoportról sem mondja, hogy ki van zárva az üdvösségből. Tehát ezek az emberek valami módon mind Krisztushoz, Krisztus egyházához tartoznak. Különböző eszközeik vannak a Krisztus-

sal való egység megélésére, de az eszközök magukban még nem valósítják meg a kapcsolatot Krisztussal, ha az illetők nem élnek az eszközök adta lehetőségekkel. Tehát egy katolikusnak keresztelt ember, noha minden eszköz a rendelkezésére áll, ha nem él velük, távolabb kerülhet Krisztustól, mint az a jóakarátú ember, aki nem ismeri a kinyilatkoztatást, de teszi azt, amit a szívébe írt természettörvény alapján jónak ítél.

A SAJÁTOSAN KATOLIKUS TANÍTÁS

A katolikus teológia azokat az eszközöket mutatja be, amelyek segítségével eljuthat az ember az Isten teljesebb megismerésére, az üdvösségre. A kinyilatkoztatás forrását három területen jelöli meg:

1. A Biblia által Isten személyes kapcsolatba, szövetségre lép az emberrel.

2. A mindenség alkotója természetes ésszel felismerhető a műveiből. Amikor tehát az ember megismeri a világot — műveli a természettudományokat —, egyre inkább feltárul előtte Isten gazdagsága. Ez a természetes kinyilatkoztatás.

3. Isten a közösség életében is kimondja önmagát. A Biblia is úgy keletkezett, hogy egy ideig hagyományként — szájról szájra adta a nép. A közösség a Lélek vezetésével olyan felismerésekre juthat, amelyek kifejezetten nem találhatók a Bibliában. Ezt nevezzük szent hagyománynak.

A másik sajátossága a katolikus teológiának a *szentségtan*. A szentségek az Isten irgalmas szeretetének jelei és közvetítői. A hívő élet fenntartásában és táplálásában van jelentős szerepük. Amint emberi kapcsolatainkban is jelentős szerepük van a találkozásoknak — ezek nélkül kihűl a kapcsolat! —, ugyanilyen jelentősek az Istennel való személyes kapcsolatnál a szentségek, mert ezekben személyes találkozás jön létre Isten és ember között. *Hét szentségről beszélünk*. A hetes szám bibliai eredetű. Tökéleteset, teljeseget jelent. Az Isten hétszer — azaz mindig — kínálja a találkozás lehetőségét, az ember pártján van. Megosztja vele isteni életét — gyermekévé fogadja. A szentségek útján mintegy életébe oltódunk be. Ez történik a keresztségben.

Felnőttkeresztelésnél a közösség szükségesnek látja mindjárt meg is erősíteni az illetőt, hogy ne csak befogadója, hanem tanúja is legyen az isteni életnek, mint a tanítványok pünkösd után. Ezt a szentséget főleg a pályaválasztás idejében ajánlja az egyház — ez a *bérmálás*.

Az élet táplálékot igényel — az Istenben való élet is. Ezt a táplálékot biztosítja az *oltáriszentség*, amelyben Krisztus önmagával táplálja övét, mint a pelikán a fiókáit.

Az esendő ember megtapasztalja a bukást, a bűnt. Isten pedig csak arra vár, hogy irgalmazzon (Iz 30, 18.). Emberi kapcsolatainkat is

folyton veszélyeztetik a neheztelések. Az ember vágyik arra, hogy újra kezdhesen. Az Isten ezt is felkínálja a *bűnbánat szentségében*, a szentgyónásban.

A testi szenvedésekben sem hagyja magára az embert. A *betegek kenetével* gyógyító, megerősítő szolgálatot végez az egyház.

A közösség tagjainak istenkapcsolatát szolgálni komoly odaadást igényel. Ezt az *egyházi rend szentségével* pecsételi meg az egyház.

Két ember életre szóló szeretetszövetsége is olyan erőket igényel, amire az ember önmagában képtelen. A *házasság szentségében* ehhez kap erősítést.

Így fejezi ki a hét szentség, hogy az egész emberi élet Istenre beállított, s csak Benne képes igazán kiteljesedni.

A szentségek közül most egyet szeretnék kiemelni, hogy részletesebb bemutatásával érzékeltessem valamennyi szentség jelentőségét.

AZ OLTÁRISZENTSÉG

Minden szentségnél fontos, hogy Jézus által alapított, rendelt jel legyen. Az Ő tekintélye áll a szentségek és az egész keresztény tanítás mögött. Tehát nem vak hittel fogadjuk el az adott esetben érthetetlennek látszó dolgokat, hanem Jézus tekintélye alapján. A katolikus teológus így okoskodik: Jézust megismertem. Meggyőződtem valóságáról, szeretetéről, igaz mivoltáról. Semmi okom sincs arra, hogy kétségbe vonjam azokat az állításait, amelyeket nem látok át teljesen. Ha egy jó barátom például beszél nekem egy számítógép-programról, és tudom, hogy ő szakember ebben a dologban, akkor nem vonom kétségbe állításait akkor sem, ha nem értek a programkészítéshez. Ha szükségem van rá, használom az általa készített programot. Jézus igazán „szakember” az Isten és ember kapcsolatában, tehát nyugodtan ráhagyatkozhatom. Természetesen előbb meg kell győződnöm arról, hogy ezt és ezt a dolgot valóban Jézus tanította. Ennek kimutatása a *biblikus teológia* feladata.

Az oltáriszentséget Jézus a szenvedése előtti estén — nagycsütörtökön — alapította. Ekkor a hagyományos zsidó húsvéti lakoma szertartását átalakítva a kenyeret és a bort mint saját testét és véréát adta tanítványainak. A racionálisan gondolkodó emberben itt azonnal kérdések merülnek fel. Ott van tanítványai körében az élő Jézus, és azt mondja egy tőle külön álló anyagra, hogy: itt a testem, itt a vérem. Hogy lehetsége ez? Azzal Ő is tisztában volt, hogy az ember számára ezt nem lesz könnyű elfogadni. Azért ezt a kijelentését jó előre előkészítette nemcsak maga Jézus, hanem már az őt megelőző korokban, az Ószövetségben, maga a Mennyei Atya. Már a Teremtés könyvében (14, 18.) Melkizedek áldozataként kenyér és bor szerepel. A 18. fejezetben pedig tanúi lehetünk egy közös étkezésnek,

ahol az Isten „egy asztalhoz ül az emberrel”. A Kivonulás könyvének 16. fejezetében olvashatjuk a mannáról szóló beszámolót. Tehát már a szövetség kezdetén feltűnik az, aminek a beteljesülését hirdeti Jézus: a „mennyei asztal lakomájára hív”. Ezt a meghívást készítette elő Jézus a különböző lakomás példabeszédekkel és a János-evangélium 6. fejezetében található beszédével, melyben az Élet Kenyeréről tanít. Ezt a beszédet két csoda előzi meg: a vízen járás és a kenyérszaporítás. A csodálatos kenyérszaporítással bemutatta Jézus, hogy tud csodálatos módon kenyeret adni, a vízen járással pedig, hogy tud váratlanul, csodálatos módon megjelenni. És ez a kettő együtt történik, amikor az Élet Kenyerét kínálja övéinek. A hallgatói is megbotránkoztak és döbbsen kérdezték: hogyan adhatja ez a saját testét nekünk? És itt egy lényeges dolgot kell megfigyelnünk. Jézus észreveszi a megdöbbenést, de nem enyhít a kifejezéseken. Ő, aki azért jött, hogy minél több embert megnyerjen, biztosan nem nézte volna tétlenül, hogy félreértés miatt annyian eltávolodjanak tőle. Amikor Nikodémusszal beszélget (Jn 3), és Nikodémus szó szerint érti, amit Jézus jelképesen mond az újjászületésről, akkor Jézus magyarázatot ad. Itt pedig, amikor még a tanítványok is szóvá teszik: kemény beszéd ez! — Jézus magyarázkodás helyett nekik is felteszi a kérdést: „Csak nem akartok ti is elmenni?”

Ilyen alapos előkészítés előzte meg a nagycsütörtöki kijelentést: „Vegyétek és egyétek...” Egészen biztos, hogy a tanítványok sem értették, hogyan lehetséges ez, de már nem kételkedtek Jézus szavaiban. Föltámadása után pedig még megerősítette őket: amikor Emmausban megtörte a kenyeret; amikor megjelenésekor enni kért tőlük, és amikor a Tibériás tó partján maga kínálta őket reggelivel. Mennybemenetele után az első keresztyének a kenyértörés keretében élik meg a Mesterral való találkozást.

A SZENTMISE

Említettem, hogy az ószövetségi pascha lakomát alakította át Jézus, amikor annak keretében a saját testét és vérének adta övéinek és azt parancsolta: „ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Tehát az Úr vacsorájának ünneplése ugyanolyan jelentős az újszövetségi ember számára, mint az ószövetségiek számára volt az Egyiptomból való kiszabadulás ünneplése. A katolikus egyházban nemcsak évenként egyszer — húsvétkor — ünnepeljük ezt, hanem mindennap.

Láttuk, hogy a katolikus egyház célja Jézus tanításának az átadása, Jézus velünk-létének megélése. Ezt a tanítást nekünk magunknak is meg kell ismernünk. Ezt szolgálja a szentmise első része (*ige-liturgia*), amelynek keretében a Szentírás részleteit olvassák fel.

Örök emberi tulajdonság, hogy szeretünk ajándékot adni. Szinte

minden vallásban megtalálható az áldozat. A szentmisében is átadjuk adományainkat — a kenyeret és a bort —, olykor pénzt is (persely). A kenyeret és a bort elfogadja Jézus — teste- és véreként adja vissza nekünk. A pénzünket pedig elfogadja a testvérünkben, akin segítünk vele, mert vagy a rászorulóké lesz, vagy a hívők közösségének szükségleteit fedezi.

A szentmise központi része az *átváltoztatás*. Az adományokra le hívjuk azt a Szentlelket, aki Mária szíve alatt elindította Jézus életét, hogy most ebbe a tiszta anyagba is testesüljön bele. Jézus szavainak idézésére ez megtörténik, és utána örömmel ünnepe ljük a köztünk jelenlévő Urat. Majd pedig arra vágyunk, hogy minket magunkat is átf ormáljon — ezért magunkhoz vesszük, szentáldozáshoz járulunk. Azzal a küldetéssel indulunk a miséről az emberek közé, hogy most azt a Jézust, akivel egyesülünk, életünkkel be kell mutatnunk testvéreinknek. Tehát ami a biológiai életünk számára a levegő és az étel, az a hívő katolikus ember számára az oltáriszentség és a szentmise.

A SZENTEK TISZTELETE

A katolikus egyház tanításából a szentségeken kívül Mária és a szentek tiszteletét szeretném még megemlíteni, hiszen ez vidékünkön sokszor szóba kerülő probléma.

Gondolom, mindenki előtt ismert és elfogadott gyakorlat, hogy egy-egy embercsoport tiszteli a hőseit, akik kiemelkedő módon éltek meg egy eszmét, esetleg életüket is feláldozták érte. Ezt tesszük mi is a szentekkel. Nem imádjuk őket, hanem tiszteljük bennük Isten kegyelmi erejét, hogy hozzánk hasonló emberekként hősi fokon éltek meg a szeretetet. Embervoltunkból következik, hogy könnyebben indulunk, ha közeli példát látunk. Ezért is törekszik ma az egyház a szentek életének kritikai kiadására, hogy ne elérhetetlen magaslatokban lebegjenek előttünk a legendákkal körülvett szentek, hanem az élet realitásaiba ágyazottan legyenek példaképeink.

Máriának kétségtelenül különlegesen fontos szerepe volt az üdvösség történetében. Ezért különleges tisztelet illeti. Az anyaságnak és a hívő nőnek tökéletes eszményképe ő. Fogó nemzetünknek nagyon is szüksége van erre az eszményre, az életre igent mondó nőkre.

Mária semmiképpen nem istenpótlék a számunkra. Tisztelete, életpéldája arra sürget minket, hogy közösségünk ne rideg törvénytiszteleten, hanem anyai gyöngéd szereteten alapuljon.

A KATOLIKUS EGYHÁZ SZOLGÁLATA

Szólnunk kell még néhány szót arról a szolgálatról, amelyet a katolikus egyház végez.

Láttuk, hogy ennek az egyháznak az a célja, hogy megismertesse az emberekkel Jézust, és így Jézusban üdvösségre, életre találjanak. Ezt a célt csak úgy tudja elérni, ha ott él az emberek között, mint kovász. Tanítványaitól azt kívánta Jézus, hogy egymás szeretetéről legyenek felismerhetők. Ezért csak az a dolgunk ma is, hogy életpéldánkkal, segítő szeretetünkkel felkínáljuk a Jézushoz vezető utat. Jézus soha nem erőltette rá magát senkire. Meghívott, tanított, de a döntést mindig a személyre bízta. Amikor az egyház ettől eltért, az mindig kárára vált, és nem a növekedést szolgálta.

Nincs tehát speciálisan egyházi profil. Az élet minden területén készen kell állnia a katolikus egyháznak, hogy teljesítse küldetését. Ha egy korban az oktatásnak, nevelésnek nem volt gazdája, akkor az egyház iskolákat alapított. Ha a betegek gondozása megoldatlan volt, akkor kórházakat nyitott. Ha sok volt a szegény és éhező, akkor megszervezte a alamizsnálkodást. Ha utcára kerültek a fiatalok, akkor összegyűjtötte őket. Ha megjelennek a menekültek, akkor segít, amit tud. És teszi ezt immár 2000 év óta.

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

Hazánkban a katolikus egyház három érseki tartományra (esztergomi, kalocsai, egri főegyházmegye) és nyolc érseki tartománybeli egyházmegyére tagolódik (győri, hajdúdorogi [görög], pécsi, székesfehérvári, váci, veszprémi, szombathelyi, szegedcsanádi egyházmegye). A három főegyházmegye és nyolc egyházmegye területe 52 főesperesi kerületre, a főesperesi kerületek 235 esperesi kerületre tagozódnak, és ebben a felépítésben valósult meg a 2257 plébánia, lelkészség, valamint 73 templomigazgatóság irányítása 3128 plébános, lelkész (ebből 2517 aktív!) segítségével.

A hajdúdorogi egyházmegye joghatósága kiterjed az ország területén élő valamennyi görög katolikus hívőre.

A főegyházmegyék és egyházmegyék határai nem azonosak a közigazgatási megyék határaival.

A magyar katolikus egyház legfőbb vezető testülete a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. Évenként négy alkalommal tart rendes ülést, amelyeken az időszerű feladatokat tárgyalják meg. A témák jellegéből adódóan egyházi vagy világi szakértők is részt vesznek a tanácskozásokon.

LELKIPÁSZTORI ÉLET

A lelkipásztorkodó papok száma csökken, így már elég sok plébániának nincs önálló lelkipásztora. Ennek következménye, hogy a papok a hivatalos nyugdíjkorhatáron túl is részt vesznek az aktív lelkipásztorkodásban, ameddig egészségük engedi.

A papok létszámának csökkenése szükségessé teszi a hívek (laikusok) bekapcsolódását a lelkipásztori munkába nemcsak a hitoktatás, hanem az igehirdetés, a liturgia és a karitatív munka területén is a katolikus egyház tanításának és előírásainak megfelelően. Erre szükség van a pap nélküli egyházközségekben, de a nagyobb plébániákon is, ahol a pap a ráháruló feladatot már teljes mértékben nem tudja ellátni. Pedig az Egyház parancsa szerint a hívek egyik kötelessége a vásár- és ünnepnapok megszentelése a szentmisén való részvétellel és a szentségekhez járulással.

A VASÁRNAP MEGSZENTELÉSE

A vasárnap megszentelését megkívánja

a) a keresztény hagyomány. Az „Úr napja” őskeresztény eredetű. Régebbi minden más ünnepnél. A keresztények e napon szentségileg átélik, ami húsvétkor történt, és részesülnek ennek üdvözítő erejében.

b) A teológiai megfontolás, amelyet a II. vatikáni zsinat így fejezett ki: illő, hogy a keresztények „hálát adjanak Istennek, aki őket élő reményre szülte újjá Jézus Krisztusnak a halálból való feltámadása által”.

c) A hívek érdeke. A vasárnap ugyanis állandóan figyelmezteti őket a megváltás ajándékára, segít átélni a keresztény testvériség gondolatát, lehetőséget ad a közös cselekvésre, s egyúttal kiszabadítja az embereket a megszakítás nélküli munka rabságából, s alkalmat ad a lelki, szellemi felüdülésre.

A vasárnapot az egyház kezdettől fogva szentmisével ünnepelte meg, mert

a) a hívek vasárnaponként történő egybegyűjtése újból és újból figyelmeztet a keresztény élet eredetére.

Az egybegyűlt hívő közösség példázza:

Isten népe élő szervezet, amelynek tagjai a hívek, feje pedig Jézus, akit látható módon a pap képvisel.

b) A szentmise mindezek mellett jó alkalmat ad az igehirdetésre, amely megvilágítja a hit húsvéti titkát. Mindezt röviden így is kifejezhetjük: a szentmisében együtt mutatkozik meg Isten három nagy ajándéka:

- az isteni kinyilatkoztatás,
- az eukarisztia
- és az áldozópapi szolgálat.

A szentmisét, amely igeliturgiából és az áldozat liturgiájából áll, csak felszentelt pap mutathatja be.

Előfordulhat azonban, hogy a vasárnapnak ez a teljes megünneplése nem mindenütt lehetséges (paphiány, vallásüldözés). A hívek mégis igénylik a vasárnapi összejöveleteket, ahol hallgathatják Isten igéjét, imádkozhatnak és szentáldozáshoz járulhatnak.

A PAP NÉLKÜLI ÖSSZEJÖVELETEK

különböző formában történhetnek:

a) Legősimb és legalkalmasabb forma az *igelurgia*, amelyet áldoztatással lehet összekapcsolni. Nagyon fontos szempont: a hívek jussanak hozzá a vasárnapi olvasmányok felolvasásához és magyarázatához, valamint az Egyház könyörgéseihez.

b) De lehet végezni az Imaórák Liturgiájának egyes részeit is: a reggeli dicséretet és a vacsernyét. (Ez a két imaóra a papok és szerzetesek zsolozsma-imájának része.) Ebbe beleszöhetik — a zoltárok után — a vasárnapok aktuális olvasmányait és könyörgéseit. Az imaóra végén áldoztathatnak is.

c) Ha sem igelurgia, sem zsolozsma nem végezhető, ajánlatos, hogy a hívek „egyénilag, családonként vagy más családok tagjaival együtt kellő időt szenteljenek” az imádságra. Ilyen esetekben igénybe vehető a szent cselekmények rádió- vagy televízió-közvetítésének segítsége is.

KIK VÉGEZZÉK A PAP NÉLKÜLI ISTENTISZTELETEKET?

a) Elsősorban szerpapok, akiknek feladata, hogy az imádságot vezessék, szolgálják az igét és áldoztassanak.

b) Ezek hiányában világi hívek. Közülük elsőbbséget élveznek az akolituskok és lektorok, akiket az ige és az oltár szolgálatára avattak fel. Ha ilyenek nincsenek, alkalmas férfiakat és nőket kell választani, akik a kezestség és bérálás erejében gyakorolhatják tisztüket.

Az ő megbízatásuk feltételei:

- életük legyen példamutató
- a hívek fogadják el őket
- egy meghatározott időre kapjanak megbízatást (1 év próbaidő)
- minderről tájékoztatni kell a híveket
- s végül valamilyen szertartás keretében könyörögni kell értük Istenhez. (Egyházmegyei Közlemények, IV. Szeged, 1989. december 1.)

HITOKTATÁS

A lelkipásztorkodás egyik legfontosabb területe a hitoktatás. Magyarországon törvény biztosítja, hogy minden szülő hitoktatásban részesítheti gyermekét, ha akarja. Kétféle hitoktatás van. Az egyik lehetőség az iskolai hitoktatás. A szülőknek az előírt módon hittanra külön be kell íratniuk gyermeküket, és az iskola biztosítja részükre a heti két hittanórát. Az iskolai beíratást minden évben meg kellett ismételni. Ma már könnyebb a helyzet. A másik lehetőség a templomi hitoktatás. Erre nem kell a gyermeket külön beíratni. Sokáig szigorú előírás volt, hogy csak a templomban vagy a sekrestyében tartható hittanóra. 1984-ben olyan engedmény született, hogy ha nincs megfelelő, fűthető, templommal egybeépített helyiség, a plébániaépületben is kialakítható hitoktatási terem. 1989-ben a kormány visszavonta minden megszorító intézkedését a hitoktatást és a lelkipásztori munkát illetően.

A hittanra járók zöme általános iskolás. Akik közülük elsőáldozáshoz akarnak járulni, külön oktatásban részesülnek. Az Egyház sürgeti, hogy a hívek minél gyakrabban járuljanak a szentáldozáshoz. Szentgyónásra csak akkor van szükség, ha valaki halálos bűnt követ el, vagyis tudva és akarva megszegi Isten parancsait.

A TEMPLOM

A katolikus hívő számára nemcsak az Isten háza, nemcsak a szentmise-áldozat bemutatásának helye, hanem különleges jelentősége is van (5—7. ábra). Hitünk szerint a katolikus templomban éjjel-nappal valóságosan jelen van az oltárszekrényben elrejtve az élő Krisztus. Az Ő jelenlétét jelzi az örökmécses. Ennek fénye hívogatja a híveket, hogy nap közben is szentséglátogatást végezzenek, ha elhaladnak a templom előtt. A katolikus templomokban időnkint szentségimádást is tartanak a hívek az oltár trónusára helyezett monstranciában köztük lévő Jézus előtt. Egyes szerzetes-rendekben megszervezik az állandó jellegű örökimádást.

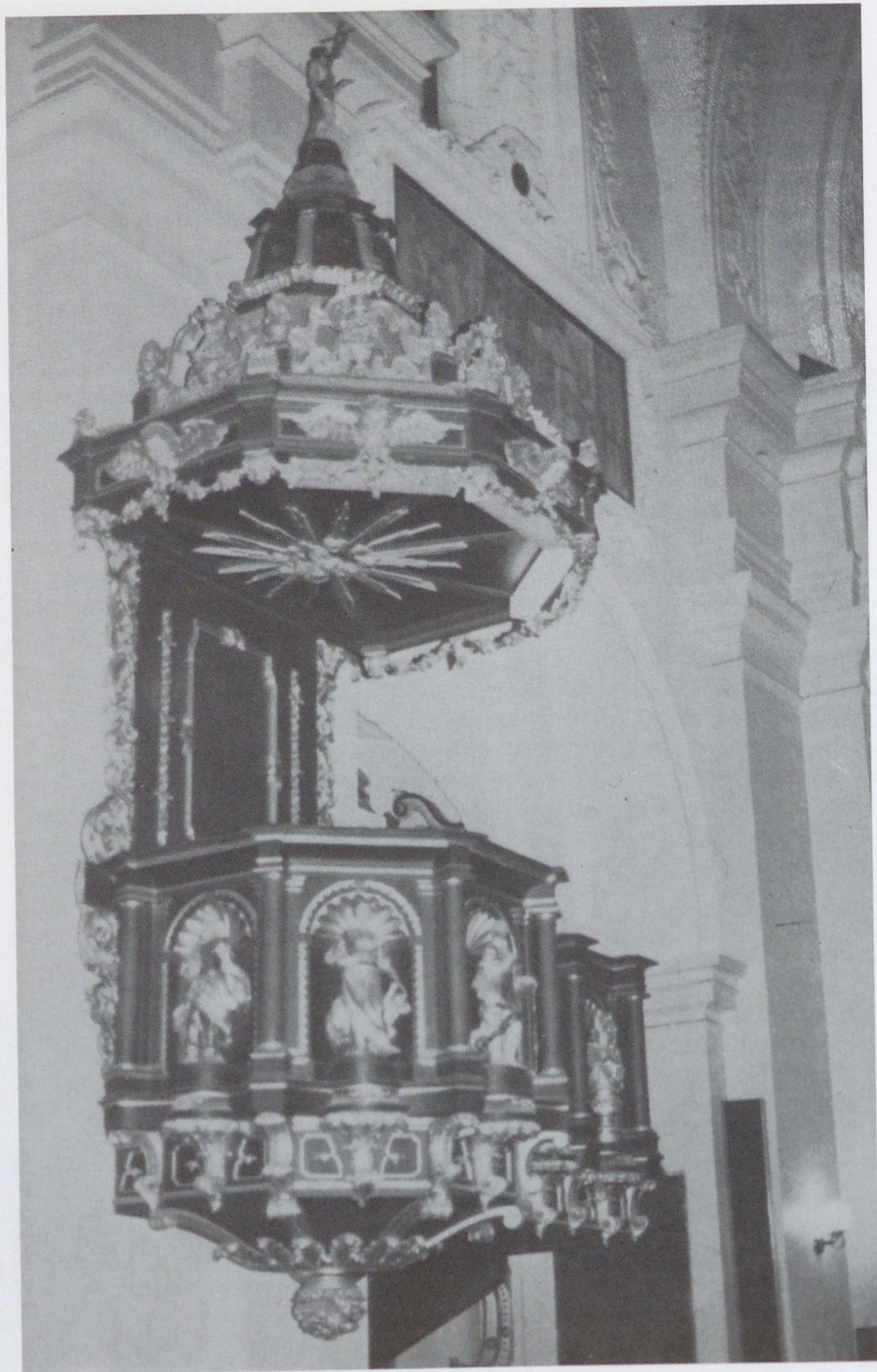
A hitoktatás nem fejeződik be az első szentáldozással. A fiatalok — előkészítő oktatás után — a bérálás szentségében részesülhetnek 14 éves kortól. Ezt a szentséget általában a megyéspüspök szolgáltatja ki. A házasságkötés előtt jegyesoktatás lehetséges.

Húsvétkor és Úrnapiján körmeneteket tartanak (8—9. ábra). Magyarországon különleges ünnepi alkalom a Szent Jobb-körmenet is augusztus 20-án. A búcsújáró helyekre egyénileg és papjaik vezetésével zarándokolnak a hívek. A Mária-kegyhelyeken (Máriapócs, Máriagyűd, Máriabesnyő, Mátraverebély-Szentkút) több búcsúalkalom is van évente.

A lelkigyakorlat nagyon fontos a hívek számára. 1983. szeptember 1-jétől Leányfalun Lelkigyakorlatos ház nyílt meg. Egyszerre 30 személy

5. Római katolikus templom (Debrecen, Szent Anna-templom, XVIII. sz.)

6. Szószék, oldalán szentekkel (Debrecen, Szent Anna-templom, XVIII. sz.)

7. Harangszentelés, végzi a Vas megyei püspök (Gyöngyösújfalu, 1990. május)

8. Nagyböjti keresztúri ájtatosság a Kálvária dombon (Pécs, 1990)

9. Húsvéti körmenet, az élen haladó ministráns kezében a feltámadt Krisztust viszi, mögötte az oltáriszentség tűnik fel (Buják)

befogadására alkalmas. Egész évben működik. Nemcsak a hívek vallási életének elmélyítését szolgálja ez a ház, hanem nagy szerepet fog játszani abban is, hogy akik a lelkipásztori munkába óhajtanak bekapcsolódni, itt segítséget és képzést kaphatnak.

TEOLÓGIAI OKTATÁS

A teológiai oktatás elsődleges célja a jövőbeni lelkipásztorok képzése. Általában ötéves a teológiai főiskolák oktatási rendje. Hat papnevelő intézetünk van: az egri, az esztergomi, a győri, a szegedi, valamint a budapesti Központi Papnevelő Intézet, ahol az egész ország területéről érkező növendékek élnek és a Hittudományi Akadémián az akadémiai fokozatra (teológiai doktorátus) készülnek. Budapesten működik a Hittudományi Akadémia, amely előzőleg a budapesti Pázmány Péter Tudo-

mányegyetem hittudományi kara volt, majd 1950-ben az egyház és az állam szétválasztásakor levált az egyetemről. Mint pápai jogú intézmény teológiai doktorátus adására jogosult. Itt kezdettől fogva nemcsak papnövendékek, hanem civilek is tanulhattak. 1978-tól lehetőség nyílt arra, hogy az Akadémia levelező tagozatot indíthasson. A levelező tagozat hároméves és felöleli az egész teológia legfontosabb területeit. A hallgatók félévenként kétnapos konzultáción vesznek részt, majd félévenként vizsgáznak. Elindulásától kezdve folyamatosan feltűnően nagy érdeklődés mutatkozott meg a levelező tagozat iránt. A helyiségek és a tanszemélyzet száma korlátozza csak a felvételi lehetőségeket. Így is minden esztendőben 150 új jelentkezőt sikerült felvenni. Az érdeklődés öröndetes, mert egyrészt a teológiai elmélyülés igényét mutatja, másrészt az itt végzetek közül remélhetjük azokat a világi híveket, akik majd bekapcsolódnak a lelkipásztori munkába.

KATOLIKUS SAJTÓ

A sajtó fontos szerepet játszik az Egyház életében. Részint informatív értéke van: tájékoztatja a híveket, részint segít a hitismeretek és a vallási élet elmélyítésében.

A katolikus egyház a következő folyóiratokkal rendelkezik:

Új Ember, hetilap 6 oldal terjedelemben, 90 000 példányban;

Vigília, részint irodalmi jellegű havi folyóirat, 12 000 példányban;

Teológia, negyedévenként megjelenő teológiai szakfolyóirat, 4000 példányban;

Magyar Kurír, félhivatalos egyházi lap, amely kifejezetten informatív jellegű híryanagot hoz, naponta megjelenik, de hetente postázzák 1300 példányban.

Igen, megjelenik 1989-től minden páratlan pénteken. Fiatal katolikusok lapja.

Zászlónk, megjelenik 1990-től havonként. A Regnum Marianum lapja fiataloknak.

Könyvkiadással a Szent István Társulat, valamint az Ecclesia Szövetkezet foglalkozik. A könyvkiadásban mennyiségileg és minőségileg is öröndetes fejlődés mutatkozik. 1983-ban megjelent a Képes Biblia, amely elsősorban a gyermekek számára szolgálja a Szentírás ismeretét és megszeretését. Kiadták továbbá egy hatkötetes gyűjtemény, a Teológiai Vázlatok sorozatát, amely tanulmányokat közöl külföldön élő magyar teológusoktól a teológia és a filozófia köréből. Ezek felölelik a teológia egész területét tudományos igénnyel, és nagy segítséget nyújtanak azoknak, akik komolyan akarnak elmélyülni a katolikus hit tanításában.

SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYEK

A Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szociális szervezete. Feladata a magyar katolikus egyház karitatív működésének integrálása. A Római Katolikus Egyház Szeretetszolgálat 1950. augusztus 30-án alakult meg. Ekkor írták alá az állam és az egyház közötti megállapodást és döntöttek arról, hogy a felmerülő problémák és vitás kérdések rendezésére Paritásos Bizottságot hoznak létre — pénzügyi és szociális albizottságokkal. A szociális albizottság feladata elsősorban az volt, hogy a Paritásos Bizottság szociális határozatainak és döntéseinek gyakorlati megvalósítását elősegítse. Ezt a feladatot időközben átvette és napjainkban is nagy odafigyeléssel a Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat végzi. Folyamatosan foglalkozik idős, beteg és rokkant szerzetesek elhelyezése, nyudíjazásuk ügyeivel, szociális otthonaik üzemeltetésével. Jelenleg 18 katolikus otthonban tevékenykednek, amelyek 1 087 gondozott ellátását biztosítják. Az otthonokból hét — 587 férőhellyel — állami kezelésben és fenntartásban (Jászberény, Hejce, Pannonhalma, Vác, Piliscsaba, Csákvár, Bakonybél), tizenegy — mintegy 500 férőhellyel — egyházi kezelésben és fenntartásban van (Verőcsemaros, Püspökszentlászló, Papi Otthon Székesfehérvár, Stella üdülő, Szociális Otthon a Pécsi Püspökségen, Tiszaalpár Pax Otthona, Prohászka Otthon Pécs, Szent Erzsébet Egészségügyi Gyermekotthon, Világtalan Gyermek Szent Anna Otthona, a Szeretetszolgálat Kirendeltsége).

Az idős emberek szociális helyzetében bekövetkezett kedvezőtlen változások hatására a katolikus egyház — lehetőségeihez mérten — részt vesz a vallásos emberek szociális gondozásában. 1978-ban indult el Budapesten a XXIII. János Szeretetotthon katolikus hívek számára, 180 nyugdíjast befogadó épülettel, teljes gondozással. Halmozottan sérült gyermekek számára létesült egy-egy otthon Budapesten és Ipolytölgyesen. Új jelenség, hogy néhány budapesti plébánián külön foglalkoznak a hallássérült, a vak, a csökkentlátó, a mozgássérült, az értelmi fogyatékos gyermekek általános és lelki gondozásával. E munkához a Szeretetszolgálat szakmai és pénzügyi támogatást nyújt a munkát irányító plébánosoknak. A gondozásba orvosokat, pszichológusokat is bekapcsolnak. Figyelmet fordítanak a szülőkkel való kapcsolatok ápolására, segítik speciális nevelő munkájukat.

Az egyházi vezetés és fenntartás alatt álló intézményekről az egyház gondoskodik anyagilag is. Ennek fedezetét alkotja részben a hívek adománya. Az évnek egy vasárnapján országos gyűjtés van a templomokban. Ilyenkor a hívek igen dicséretesen járulnak hozzá karitatív intézményeink fenntartásához. A hiányzó anyagiakat külföldi segélyszervezetek biztosítják.

Az egyre égetőbbé váló szociális problémák kezelésére sorra alakulnak karitatív csoportok. Közülük az egyik legjelentősebb a Magyar Máltai Szeretetszolgálat.

MÁS INTÉZMÉNYEK

Az *Actio catholica országos elnöksége*. A Katolikus Akció a katolikus hívőknek az egyházi hierarchia irányításával működő szervezete. 1922-ben XI. Pius pápa hívta életre, hazánkban 1932 óta tevékenykedik. Magyarországon csak központi szervezete (az Országos Elnökség) működik, amely folyóiratokat, újságokat jelentet meg, anyagi, egyházszerkezési és szociális ügyekkel foglalkozik. 1977. május 17-én alakult meg az Országos Katechetikai Bizottság Konzultációs Irodája. A K. I. megalakulásával az a gyakorlati, adminisztratív munka is az irodában zajlik, amely segíti a hitoktatókat tevékenységükben. Előadásokat, óralátogatásokat, egyéni és csoportos konzultációkat végeznek, országos hittan-gyermekrajz pályázatokat hirdetnek meg, mindezekhez még hitoktatási segédanyagokat készítenek, mégpedig kézi munkával. Az Iroda Könyvtára több mint 1800 kötetből áll (hitoktatási szakkönyvek és idegen nyelvű hittankönyvek is). Rendszeresen érkezik 16 folyóirat, 3 hetilap, segédanyagtárában 964 diafilm, kb. 50 000 diakockában van feldolgozva. Valamennyi kölcsönözhető. Ma már nyithatók és több helyen működnek is Katolikus Klubok, és megalakult a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) is.

KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK

Budavári Mátyás Templom Egyházművészeti Gyűjteménye
Keresztény Múzeum (Esztergom)

Prímási Levéltár és Főkáptalani Levéltár (Esztergom)

Simor János Érseki Könyvtár (Esztergom)

Főszékesegyházi Könyvtár (Esztergom)

Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár (Győr)

Egyházmegyei Könyvtár (Pécs)

Püspöki Könyvtár,
Püspöki és Káptalani Levéltár } (Székesfehérvár)

Püspöki Levéltár
Káptalani Levéltár } (Szombathely)

Egyházmegyei Könyvtár }

Egyházmegyei Könyvtár és Levéltár (Vác)

Püspöki és Káptalani Könyvtár és Levéltár (Veszprém)

Érseki Levéltár — Érseki Könyvtár (Kalocsa)

Egyházmegyei Levéltár (Szeged)

Főegyházmegyei Levéltár (Eger)

Főegyházmegyei Könyvtár (Eger)

ÖKUMENÉ

Vegyes vallású ország vagyunk, így a katolikus egyháznak és tagjainak egyik első feladata a többi keresztényekkel való párbeszéd előmozdítása. Az Ökumené terén a II. vatikáni zsinat hatására alapvető szemléleti átalakulás jött létre a magyar egyházban, amelyet egy új nyitottság jellemez. Bizonyítékai: a katolikus főpásztorok (pl. Lékai bíboros) különböző találkozásai más egyházak vezetőivel, vagy közös istentiszteleteken és imákon való részvételeik az egység imahete vagy más események alkalmából, azután a különböző egyházak teológusainak jó kapcsolata, amely teológiai előadásokra, továbbképzésekre való kölcsönös meghívásokban vagy egymás folyóirataiban való szereplésben is megnyilvánul.

KÖZÖSSÉGEK — IFJÚSÁGI TALÁLKOZÓK

A zsinat szorgalmazza: a híveket minden erőnkkel közösséggé kell kovácsolni. Ennek megfelelően egyes plébániák mélyebb testvéri közösséggé kezdtek válni. Ez számos jelben megnyilvánult: pl. a liturgia közösségi légkörében (a szembemiséző oltárok elhelyezése, a magyar nyelven végzett liturgikus cselekmények lehetővé tették a hívek bekapcsolódását), a nagy közösségen belüli kisebb közösségek kialakulásában, az egymással való törődés elmélyülésében, egészen addig, hogy vannak plébániák, ahol valamiféle vagyonszövetség csirái jelentkeznek, pl. néhol összegyűjtik a felajánlott ruhákat, háztartási kellékeket stb., s ebből mindenki igényeinek megfelelően vihet; másutt egy hirdetőtáblára ki-ki felírhatja, hogy mire van szüksége — építkezéshez való segítségre, gyermekek korrepetálására, egy idős néni meglátogatására —, és a segítségre jelentkezők mellé írják a nevüket. A közösségi légkörű plébániák szép gyümölcsöket teremnek: biztos otthont, védelmet nyújtanak híveiknek s az élő kereszténység felé vezetik őket. Ilyen helyeken sok világi lelkipásztori munkatárs születik (hitoktatók, beteglátogatók, szívvel-lélekkel dolgozó kántorok, sekrestyések stb.) Az érett plébániaközösség több helyen megfigyelhető jellemzője az is, hogy az általános iskolás hittanosok, az ifjúság és a felnőttek (családok) között *élő* a kapcsolat: az iskolás hittanosok lemorzsolódása a növekedés során nagyon csekély, mert természetesen „átnőnek” az ifjúsági, majd felnőtt közösségbe.

Az ún. *kisközösségek* az egyház életének, megújulásának zálogai. A „kisközösség” gyűjtő fogalom, amelybe különböző korosztályú, fajtájú, elkötelezettségű, mélységű csoportok tartoznak. Ezek közül külön említést érdemelnek az ún. bázisközösségek. Ezek olyan kisközösségek, amelyeknek tagjai között nemcsak időleges a kapcsolat (mint pl. sok ifjúsági hittanos csoport tagjai között), hanem elvileg életre szóló; amelyek tagjai

nemcsak életük egy-egy részterületén állnak kapcsolatban egymással (mint néhány hittanos közösség vagy énekkar tagjai), hanem a közösségi élet valamiképpen egész életüket átjárja, meghatározza.

1976 bizonyos fordulatot jelentett a magyarországi kisközösségek vonatkozásában. Ez évben hirdeti ki a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa törvényerejű rendeletként az Egyesült Nemzetek Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, amely kinyilvánítja a vallásos emberek nyilvános vagy magánkörben való összejöveteli jogát. A változást jelezte, hogy Lékai bíboros 1980 pünkösdjén részt vett a kisközösségek, illetve a fiatalok egyik legismertebb országos találkozásán, Nagymaroson, majd ez idő után országszerte szaporodtak a hasonló ifjúsági vagy közösségi találkozók, általában a főpásztorok vagy megbízottaik részvételével. Nagymaroson 1986-ban már 3000, Szegeden 600, Máriagyúdon 1200, Debrecenben 800 fiatal vett részt találkozón. Az ifjúsági találkozókkal rokon az ifjúsági zárandoklat. Sok fiatal zárandokol már a 70-es évek óta a lengyel fiatalokkal együtt 10 napon át Varsóból Czesztochowába, és sokan „zárandokolnak” el Taizébe vagy a világ más nagy lelki találkozóhelyeire.

A minket körülvevő társadalom új figyelemmel fordul az egyház, a kereszténység felé. Ez megnyilatkozik például az ifjúság vagy az értelmiség részéről tapasztalható, az utóbbi években mérhetően fokozódó érdeklődésben, vagy abban, hogy a felelős társadalmi, állami vezetők ismételten kifejezik, hogy számos területen (pl. a család vagy a deviáns ifjúság problémáinak megoldásában) szeretnének számítani az egyházak erkölcsi tőkéjére és támogatására.

AJÁNLOTT IRODALOM

- A katolikus tanítás mai útjai. Szerk. HORVÁTH P. Bp. 1989 (MTA Filozófiai Intézet)
- A II. vatikáni zsinat tanítása. Szerk.: CSERHÁTI J. Bp. 1975 (Szent István Társulat)
- ELŐD I.: Dogmatika; Vallás és egyház. Bp. 1981 (Szent István Társulat)
- GERGELY J.: Katolikus egyház, magyar társadalom 1890—1986 Bp. 1989 (Kossuth)
- Hitünk és életünk, római katolikus hittankönyv Bp. 1975 (Szent István Társulat)
- Magyar Katolikus Almanach. II. Szerk. TURÁNYI L. Bp. 1988 (Apostoli Szentszék Kiadó)
- Nagykorúság Krisztusban, római katolikus hittankönyv. Bp. 1985 (Szent István Társulat)
- P. POUPARD: A katolikus hit. Bp. 1987 (Szent István Társulat)
- SZÁNTÓ K.: A katolikus egyház története. I—II. Bp. 1985 (Ecclesia)
- TOMKA F.: A keresztény hit legfőbb kérdései. Bécs, 1976 (OMC)

SZERZETESRENDEK MAGYARORSZÁGON EGYKOR ÉS MA

A mai magyar társadalomban csupán az ötven éven felüliek egy része őrzi a szerzetesekről ismereteket és élményszerű emlékeket. A fiatalabb korosztálybeliek fogalmai a szerzeteséletről igen bizonytalanok, gyakran negatívak vagy esetleg csak romantikusak. Nem csoda! Hiszen a szerzetesrendekről, különösen a magyarországiakról írni még a hazai katolikus sajtóban is kb. 1982-ig csaknem tilos volt. Az államhatalom által 1950 és 1989 között engedélyezett, megtűrt kilenc szerzetesközösség államilag korlátozott létszámmal, megközelítőleg 180 szerzetessel és 60 szerzetesnővel túl kevés volt ahhoz, hogy a szélesebb közönség megismerhesse életüket. Az elmúlt évben azután a lelkiismereti és szólásszabadság fokozatos helyreállása nyomán a fagy felengedett, és a közvélemény érdeklődése egyre növekedett a vallások, az egyházak és a szerzetesek iránt.

A következőkben a helyes fogalmak kialakítása érdekében szólni kell a szerzetesélet mibenlétéről, céljáról, az egyházban betöltött hivatásáról, azután a magyarországi szerzetesélet múltjáról, gyökereiről. Csakis ezeknek ismerete után lesz érthető a szerzetesrendek mai helyzete és lehetőségei, társadalmunkban és a magyarországi katolikus egyházban vállalható feladataik és törekvéseik.

A szerzetesség csaknem egyidős a kereszténységgel. A szerzetes egy *életformát* vállal, azt az életformát, amit maradéktalanul Isten Fia, Jézus Krisztus valósított meg, amikor az emberi természetet magára vette: nem a maga érvényesülését, dicsőségét kereste, hanem mindig és mindenben mennyei Atyja akaratát (Jn 4, 34; 6, 38.). A szerzetes is mindenben Isten akaratát kívánja teljesíteni, ezért nyilvános fogadalommal Istennek szenteli életét. Hogy elhatározását megvalósíthassa, fogadalma által vállalja azoknak a tanácsoknak a követését, amelyekre Krisztus szorosabb követőit buzdította: *a szegénységet, a tisztaságot* (szüzességet), *és az engedelmisséget*. A szegénység ugyanis megszabadítja a bírvágy béklyóitól, a tisztaság a házaselet kötöttségeitől, az engedelmisség önakaratának tévútjaitól. A szerzetes számára a fogadalom nem rabságot, nem szolgaságot jelent, hanem felszabadulást mindattól, ami a legtöbb világban élő embert többé-kevésbé fogva tartja: az anyagi gondok, a gazdagodás, a mulandó javak szerzése, a házastársról és a gyermekekről való gondoskodás, boldogulásuk iránt való felelősség, hivatásbeli útkeresés, feladatok vállalása, érvényesülési és hatalmi vágy. A szerzetesnek nincs egyéni tulajdona, minden java közös szerzetestestvéreivel, rendje gondoskodik szükséges ellátásáról, megélhetéséről, munkájához szükséges eszközökről. Szerzetestársaiban testvérekre talál, akik ugyanazon életformát, életrendet, szabályokat vállalták, mint ő, akikkel azonos hivatása van. Nem kell töprengenie teendői felett, mert előljárói alkalmasságának és képességeinek megfelelően meg-

határozzák feladatkörét. A szerzetesrendeknek és elöljáróiknak elsőrendű kötelességük, hogy a tagoknak ezt az Istennek szentelt életét védjék, biztosítsák és előmozdítsák. Jó és boldog szerzetes csak az lesz, aki derűs örömmel vállalkozik a közösségi életre, Jézus Krisztus odaadó követésére és egyházának építésére.

A szerzetesrendek imádságos és munkás életükkel beépülnek az Egyház testébe. Létük nem öncélú. Tanúságot tesznek arról az új és örök életéről, amelyet Krisztus életáldozatával szerzett minden ember számára. Figyelmeztetik Isten népét, hogy itt, e világban nincsen maradandó hazája, Isten örök magasztalására kell készülnie. A katolikus egyház története bizonyítja, milyen nagy szüksége van a szerzetesek imádságára, munkájára és tanúságtételére. Az egyház ott épül és virágzik, ahol életerős szerzetesközösségek élnek.

A külső feladatok (igehirdetés, betegápolás, tanítás stb.), amelyeket a szerzetesrendek vállalnak, nem gátolhatják tagjaikat a lelki életben, a belső békében és megszentelődésben, hanem mindezt elő kell mozdítaniuk. A szerzetes életében az imádság, Isten tisztelete és szeretete van első helyen, tevékenysége csak így lehet eredményes. Isten szeretetét akkor tudja közvetíteni a világnak, ha teljes odaadással az Úrnak és az Úrban él.

A szerzetbe jelentkezők legkevesebb egy év újonc-időt (noviciátus) kötelesek a rendben tölteni, hogy közelebbről megismerkedjenek a szerzetesélettel és megbizonyosodjanak hivatásukról (10. ábra). Ezalatt szabadon távozhathatnak, vagy ha alkalmatlanok, elküldhetők. Az újonc-idő után három vagy több évre fogadalmat tesznek. Ezt követheti az ünnepélyes vagy egyszerű örök, tehát egész életre szóló fogadalom. Az újoncok próbaidejük kezdetén szerzetesi ruhát, a régebbi rendeknél szerzetesi nevet is kapnak.

A századok folyamán a szerzetesség különböző típusai alakultak ki. A legrégebbiek a *monasztikus* rendek, ezekben előtérben áll a családias közösség a szerzetesek által választott apát vezetése alatt. Lehetőleg városoktól távol élnek (baziliták, bencések, karthauziak, ciszterciek, pálosok). Tagjaik csak a XII. századtól lettek egyben papok is. Ezzel szemben a *kanonok rendek* (premontreiek, Ágoston-rendi kanonokok) papok társulásaiból keletkeztek, kánon vagyis szabályok szerinti közös életre tesznek fogadalmat. A *kolduló rendek* (domonkosok, ferencesek, karmeliták, Ágoston-rendi remeték, szerviták, irgalmasok) a korábban keletkezett rendekkel szemben a közös birtoklásról is lemondtak, alamizsnából élnek, és ezért leginkább városokban telepednek le. A *szabályozott papok* (jezsuiták, piaristák) a XVI. századtól kezdve alapított papi rendek. Még később keletkeztek a *szerzetes kongregációk* és társaságok, amelyeknek tagjai csak egyszerű fogadalmat tesznek (szaléziak, Isteni Ige Társasága, másképp: verbiták). A legtöbb férfi szerzetnek vannak vagy lehetnek olyan tagjai is, akik nem papok. Sőt vannak rendek, pl. az irgalmasok, amelyeknek tagjai szabályaik szerint nem papok. Az említett típusokon belül a különféle

10. Noviciák a Miasszonyunk Iskolanővéreknél (Debrecen)

rendek száma igen nagy. Mindegyiket úgy kell tekintenünk, mint egy családot vagy mint egy társaságot, amelynek megvan a maga sajátos, egyedi életformája és célkitűzése.

Hazánkban már a középkorban minden jelentősebb rend képviselve volt. Erősítették a kereszténységet, emelték a nép szellemi és erkölcsi színvonalát. A XI—XII. században bencés szerzetesek térítették a magyarságot. A XII. században alapították első monostoraikat Magyarországon a ciszterciek és a premonstreiek. Elterjedésük és virágzásuk a következő században érte el tetőpontját. Már a tatárjárás (1241—42) előtt megjelentek a domonkosok és a ferencesek. A XIII. század második felében tűntek fel az Ágoston-rendi remetek és az egyetlen magyar eredetű rend, a pálosok. Mohács előestéjén, 1526 előtt 380 szerzetesház állott a történelmi Magyarország területén. Igaz, ekkorra a rendek egy része igen meggyengült, de a ferencesek, a pálosok, és a domonkosok még a XVI. század elején is tudtak új kolostorokat benépesíteni. 1541 után a török hódoltság és a reformáció hatására néhány ferences és pálos kolostor kivételével az összes szerzetesház elnéptelenedett.

A magyarországi szerzetesélet *második korszaka* a XVII—XVIII. században kezdődött, amikor új rendek: Jézus Társasága, piaristák, trinitári-

usok, irgalmasok telepedtek meg az országban, és a korábban honos szerzetek is visszatelepültek néhány korábbi helyükre. A XVIII. század közepén érték el ezek virágzásuk tetőpontját, amelynek 1773-ban a jezsuita rend feloszlatása és 1781—87-ben II. József kolostorokat feloszlató rendeletei vetettek véget. A feloszlatás 35 rendházban 935 jezsuitát és 80 más kolostort érintett további 1400 szerzetessel.

A XIX. században a jozefinizmus és a racionalizmus tovább éreztette hatását, és így a szerzeteséletben nagyobb fellendülés nem következett be. A ferencesek a lelkipásztori, a piaristák és bencések oktató-nevelő munkája volt ebben a században a legjelentősebb. Az 1800-as évek első évtizedeiben a piaristák mellett a magyarországi bencések, ciszterciek és premontreiek is tanítást, gimnáziumok fenntartását vállalták, és így hazánkban tanítórendi jelleget kaptak. A két világháború között érte el a magyarországi szerzetesség *harmadik korszaka* virágkorát. 1920-ban a trianoni béke következtében az ország területének kétharmadát és ezzel számos szerzetesházát elvesztette, mégis a legtöbb rendben a szerzetesek száma túlszárnyalta a régi létszámot. Ezekre az évtizedekre különösen jellemző a női rendek letelepedése és növekedése, valamint a rendek belső, lelki megújulása és megerősödése.

1948—50-ben az iskolák, kórházak és szociális intézmények államosítása folytán a szerzetesek nagy része elvesztette működési területét. 1950 nyarán számos szerzetesházát éjnek idején állami karhatalommal lefoglalták, a szerzeteseket és szerzetesnőket elhurcolták. A még néhány hónapig megmaradt rendházakat az ősz folyamán hatósági követelésre kellett elhagyni. Csupán kilenc rendház maradhatott meg mintegy 180 szerzetessel és 60 szerzetesnővel, kizárólag hat fiú- és két leánygimnázium ellátására. 2300 férfi szerzetes és 8000 szerzetesnő vesztette el ekkor otthonát és közösségét. Ezen felül a férfi szerzeteseknek mintegy hatodrésze hosszabb-rövidebb időre szabadságvesztést is szenvedett.

Miután közel 30 év alatt a szétszóródott szerzetesek mintegy kétharmada kihalt és a maradék egyharmad is élete alkonyához közeledett, az állam elnézőbb lett a szerzetesek iránt. 1977-ben kiszabadult az utolsó bebörtönzött pap és szerzetes. 1978-ban Magyarországra látogathatott a jezsuita rend generálisa. 1982-ben a ciszterciek, 1986-ban a jezsuiták közös ünnepségre gyűlhetnek össze. Az 1950-ben elhatározott goromba korlátozások mégis megmaradtak. Ezeket csak 1989 tavaszán oldották fel a hatóságok, amikor szóban és ígéletben kinyilvánították, hogy az állam ezután nem fog beleszólni az egyházak belső életébe, így a szerzetesrendek ügyei-be sem.

A katolikus püspökkari konferencia Takács Nándor székesfehérvári segédpüspököt bízta meg a szerzetesi ügyek vitelével. Ő 1989. április 12-ére összehívta az 1950-ben szétszórt szerzetesrendek elöljáróit és képviselőit, és felszólította őket, hogy azokkal a szerzetesekkel, akik képesek

vállalni az újrakezdést, a szolgálatot, alakítsanak közösségeket és mielőbb keressenek letelepedési helyet.

1989. augusztus 30-i kelettel megjelent az Elnöki Tanács 17. törvényerejű rendelete a szerzetesrendek működéséről. Ennek értelmében az egyházi törvények szerint alakult szerzetesrendek Magyarországon ismét jogi személyként működhetnek, csupán a művelődési miniszternél történő bejelentés és nyilvántartásba vétel szükséges. Ugyanakkor hatályát veszítette a szerzetesrendek működését korlátozó 1950. (szeptember 7.) évi 34. tr. Figyelemre méltó, hogy 1950-ben ugyancsak augusztus 30-án jött létre az állam és egyház közötti kikényszerített megállapodás, amelynek következménye lett a szerzetesek csaknem teljes szétszórátása. Akkor a hatalmon lévők azzal érveltek, hogy azokat a társadalmi feladatokat, amelyeket szerzetesek láttak el, a betegápolást, az oktatást és nevelést, a szociális intézmények vezetését immár a szocializmust építő állam is kitűnően el tudja látni, ezért a szerzetesek működése nem indokolt. Negyven év után mindenki előtt világossá vált, hogy az állam a maga erejéből, felülről adott rendeletekkel nem képes kielégítően gondoskodni a kórházi ápolásról, az ifjúság színvonalas erkölcsi neveléséről, a testi és szellemi fogyatékosok és veszélyeztetett gyermekek gondozásáról, a szenvedélybetegek megmentéséről. Arról nem is szólva, hogy a szerzetesrendek létjogosultságát nem ezek a feladatok adják, hanem az egyház belső lelki igénye.

Érdekes összehasonlítani a mai helyzetet a II. József halála utáni évtizedekkel. Az abszolutista uralkodó halála után 10–15 évvel már meg lett volna a lehetőség a feloszlatott szerzetesházak visszaállítására, de az csak egy-két esetben történt meg, pedig a szerzetesek legnagyobb része még életben volt. Ma, negyvenéves számkivetés után — el kell ismernünk — szerzetesek és szerzetesrendek csodálatos életerőről és odaadásról tesznek tanúságot. 60–70 éves és még idősebb szerzetesek és szerzetesnők vállalkoznak újrakezdésre, közös imádságra és munkára, lemondásra, szegénységre, engedelmességre és szolgálatra. És máris vannak lelkes fiatalok, ha nem is sokan, akik szerzeteséletre jelentkeznek.

Természetesen bőven vannak nehézségek is. Negyvenéves kényszerű magánélet után nem lehet megkívánni idős, gyenge, részben beteg emberektől, hogy parancsszóra hagyják el ismét megszokott környezetüket, jelenlegi otthonukat, vállaljanak új, gyakran nem éppen komfortos helyen új napirendet, életrendet, sőt szolgálatot, egyeztessék szokásaikat, igényeiket többi idős rendtársukkal. Az egykori szerzetesi épületekben iskolák, diákotthonok, szociális és más intézmények rendezkedtek be, és azokat a hatóságok még jó szándék esetén sem tudják egykönnyen visszaadni.

A férfi szerzetesek nagy része, éppen a még egészségesek és munkaképesek, plébániákon teljesítenek lelkipásztori szolgálatot. A nagy paphiány közepette a püspökök és a hívek alig tudják őket nélkülözni. Igaz, ugyanakkor az újra közösségekbe tömörülő szerzetesek, többnyire régi plébá-

niáikon készek kivenni részüket a lelkipásztori munkából. A szerzetes előjáróknak minden esetben egyeztetniük kell az illetékes püspökkel, ha rendjük egyik tagját ki akarják kérni jelenlegi lelkipásztori állomáshelyéről. Ugyancsak meg kell beszélniük a helyi megyés főpásztorral az újraalakuló közösség letelepedésének módját és lelkipásztori teendőik vállalását. Kétségtelen, hogy azok a plébániák, egyházközségek, amelyeknek vezetését szerzetesek, veszik át, a hitéletben fel fognak lendülni.

Az iskolai oktatásba az újraeledő szerzetesközösségek még jó ideig nem tudnak bekapcsolódni, egyrészt mert tagjaik csaknem mind túl vannak a 60. életéven, másrészt mert nincs képezésük. 1948-ban az egyetemekről kiutasították a szerzetesnövendékeket azzal, hogy rendjüknek nincsenek többé iskoláik, így kiképzésük nem indokolt. Az iskolai és plébániai hitoktatásban azonban a szerzetesek is részt fognak venni vagy máris részt vesznek.

Az 1950-ben engedélyezett négy rend: a bencések (Pannonhalma, Győr), a piaristák (Budapest, Kecskemét), a ferencesek (Esztergom, Szentendre) és a Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek (Budapest, Debrecen) is csak nehezen tudják oktató tevékenységüket bővíteni, egyrészt mert az elmúlt évig csak annyi szerzetesnövendéket vehettek fel, amennyi a korlátozott diáklétszámú iskoláik ellátására nagyjából elegendő volt, másrészt anyagiak és épületek hiányával küzdenek (11. ábra). A bencések mégis vállalták, hogy a kilencvenes évek közepére Miskolcon teljesen új katolikus gimnáziumot állítanak fel. 1984-ben Budapesten a kelenföldi Szent Szabina-kápolna mellett elkészült a bencések tanulmányi háza a fővárosban tanulmányaikat végző rendtagok számára, akik a környék lelkigondozásában is részt vesznek. Bencés szerzetesek látják el a nagyobbbrészt Pannonhalma környékén fekvő 13 plébániát, amelyek a pannonthalmi főapát alá tartoznak joghatóságilag. Ezeknek ő a megyés főpásztora. Pannonhalma az elmúlt évtizedekben is az ország egyik lelki középpontja volt, arra készül, hogy 1996-ban méltóképpen megünnepelje alapításának ezredik évfordulóját.

A premontreiek Csornán, Gödöllőn és Zsámbékon törekszenek újra gyökeret verni.

A ciszterciek Dunaújváros mellett Nagyvenyimben (noviciátus), a budai Szent Imre plébánián és Zircen kezdtek el régi szent gyökerekből új hajtást éleszteni, és szeretnének a hitoktatás által mind az öt egykori gimnáziumukban jelen lenni.

A pálosok Pécsen és Márianosztrán alakítottak újra közösséget és ellátanak egy-egy plébániát. A domonkosok is megújítják szerzeteséletüket, elsősorban Budapesten a Thököly úti Rózsafüzér Királynéja plébánián. A ferencesek az egykor általuk gondozott búcsújáró helyekre térnek vissza: Sümegre, Búcsúszentlászlóra, Mátraverebélyre, Szeged-Alsóvárosba, Szécsénybe, Nagykanizsára, Szolnokra (12. ábra). A kárpátaljai magyarok

11. Ballagó diákok a Magyarok Nagyasszonyát ábrázoló zászlóval (Miasszonyunk Iskolanővérek Svetits Gimnáziuma, Debrecen)

lelki erősítésére is három ferences atya vállalkozott. A kapucinus ferencesek régi helyeiken ismét jelen vannak: Máriabesnyőn, Tatán, Móron, Budán, a karmeliták Győrött, Keszthelyen, Pesten a Huba utcában, Kun-szentmártonban és Pusztakovácsin a remeteségükben.

Az irgalmasrendiek is várják azokat a fiatalokat, akik majd mint szerzetesek Krisztus szeretetével hajolnak a szenvedő beteg embertársaik fölé.

A Jézus Társasága, a legmozgékonyabb és legaktívabb rend magyarországi tagjai mintegy 40%-ban külföldre, leginkább Amerikába távoztak, ott magyar noviciátust is nyitottak, és megindították a „Szív” című katolikus havi folyóiratot. Itthon Hódmezővásárhelyen 1989-ben tíz növendékkel ismét megnyílt a noviciátusuk, és átvették a pesti Jézus Szíve lelkészséget, valamint szegedi, kalocsai és kisésti templomaikat.

A piaristák pesti és kecskeméti gimnáziuma számos egyházi rendezvénynek ad helyet. A Szalézi Társaságnak 29 tagja kész újra elkezdni a rend régi állomáshelyein a munkásifjúság nevelését, így Pestlőrincen a Szemere telepi plébánián. Nagy áldás lenne, ha az Isteni Ige Társasága (verbiták) is újra gyökeret eresztene Magyarországon, és magyar papok is

12. Visszatérő Ferences-rendi szerzetesek (Szécsény)

indulnának újra a világmissziókba. Jelenleg a rendnek mintegy húsz idős magyar tagja dolgozik tengerentúli missziós állomásokon.

A *női szerzetesrendek* száma 1950-ben 42 volt. Ezeknek kétharmada ismét kész növendékeket felvenni. Épület, közös ház hiányában a szerzetesnők is több esetben megüresedett plébániákon, ahová a püspök már nem tud papot küldeni, kezdenek közösségi életet, és vállalják azokat a plébániai teendőket, amelyek nincsenek feltétlenül felszentelt papsághoz kötve: a hívek összetartását, hitoktatást, ige-liturgia vezetését, áldoztatást, esetleg keresztelést és temetést is, nemkülönben adminisztratív munkát. Szolgálatuk nagy segítség a paphiánnyal küzdő püspökök és egyházmegegyék számára. Nagy szükség lenne a szerzetesnővérek munkájára a betegápolás, a hitoktatás és a leányifjúság nevelése terén is.

A ciszterci nővérek (Érd, Kismaros) a szentmisében és a zsolozsmában mindennap részt vesznek, és szemlélődő imádsággal azok helyett is dicsérik Istent, akik már nem tudnak vagy nem akarnak Istenhez szólni. Saját munkájukból tartják fenn magukat. Szent Benedek Leányainak Társasága (bencés obláták) magyar alapítás, tagjai részben Pannonhalmán képeznek

egy közösséget, részben az Alföldön a tanyavilág segítségére szoruló embereit gondozzák Tiszaújfalun (= Tiszaalpár II).

A Szociális Testvérek Társaságát Slachta Margit alapította 1923-ban. Bencés szellemű, modern, mozgékony apostoli közösség, amely a Szentlélek vezetésében bízva elsősorban a gyermekek, nők és családok érdekében mindig a legidősebb feladatokra vállalkozik. A társaság hamar talpraállt, és újra két-három tagú közösségekben folytatja áldásos munkáját számos fiatal taggal megerősítve. Újra megjelenik „A Lélek szava” c. havi kiadványuk.

Új szint jelentenek szerzetesrendjeink között Kalkuttai Teréz Anya leányai, a Szeretet Misszionáriusai. Négyen telepedtek le Érdén, hogy a legszegényebb, legelesettebb embereknek közvetítsék Krisztus szeretetét.

Minden egyes szerzetesrendnek sajátos értékei vannak. A mai helyzetben arra kell törekedniük, hogy mindegyik legalább egy olyan közösséget hozhasson létre tagjaiból, amely fel tudja éleszteni a szerzet időtálló hagyományait, értékeit, szellemét, és azt át is tudja adni a rend most jelentkező fiatal jelöltjeinek. Negyvenéves úrt kell áthidalni! 60—70 éves szerzeteseknek kell rendjüket húszéves növendékekkel megismertetniük, megszerettetniük, eszményüket felragyogtatniuk. Azokban a rendekben, amelyeknek működését, különösen növendékek felvételét szigorúan tiltották, alig van néhány szerzetes 20 és 60 éves kor között. Egy-két rend mégis dacolt a veszélyekkel és fenyegetésekkel, és időnként „illegálisan” titokban vett fel újoncokat és kiképezte azokat. Ezek a rendek most örülhetnek, mert van néhány kipróbált tagjuk a 20 és 60 év közötti korosztályból is.

Hogy valóban maradandóan életre kelnek Magyarországon a szerzetesrendek, az legfőképpen azon múlik, hogy lesznek-e szerzetesi hivatások a fiatalok körében a következő években. A katolikus hívek akkor segítenek igazán szerzetesrendjeinknek, ha imádkoznak hivatásokért és imádságos, tanúságtevő, bensőségesen keresztény életet élnek, mert csak ilyen környezetből várható igazi papi és szerzetesi hivatás. Azzal is számolnunk kell, hogy a szerzetesnövendékek egy része visszafordul a megkezdett úton, mert felismeri, hogy nincs igazi hivatása. Kedvező utánpótlás esetén is legalább 10—15 év szükséges ahhoz, hogy a fiatalok átvegyék rendjükben a szolgálatot és a vezetést idős társaiktól, akiknek kb. 80 éves korukig bírniuk kell az élenjárást.

A negyven éven át kilenc helyre visszaszorított szerzetesélet most végre megindulhat más helyeken is. Akiknek hivatásuk van, nem kell egy bizonytalan fordulatra várniuk. Egészen új kezdeményezésekre is van lehetőség. A közvélemény érdeklődése és megbecsülése is segíti, erősíti a szerzeteseket hivatásuk teljesítésében és új hivatások ébresztésében.

Az egyháznak nagy szüksége van szerzetes közösségekre, amelyek hűséges imájukkal és áldozatos életükkel Isten kegyelmét kérik azok számára, akiknek idejét és erejét az apostoli tevékenység meríti ki. A kereszténység lényegéhez tartozik, hogy közösségi vallás: a szerzetesek előlik, bemutatják a híveknek a keresztény életet. A világnak, a családoknak is szükségük van olyan közösségekre, amelyek szeretetben, békében és örömben élnek, amelyek példát adnak nekik abban, hogy miként valósítható meg az evangéliumi keresztény élet. Hazánk történetében olykor talán feleslegesnek látszott egyik-másik szerzetesház léte, de összességében nézve bizonyos, hogy a szerzetesrendek igen jelentősen hozzájárultak nemzetünk lelki, szellemi, kulturális és anyagi felemelkedéséhez. Ezt a jövőben is meg fogják tenni, ha jó lélekkel segítjük őket.

1990 júniusáig a következő szerzetesrendeket vették nyilvántartásba: Magyar Bencés Kongregáció, Kegyes Tanítórend Magyar Tartománya, Szent Ferenc Rendjének Magyar Tartománya, Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek, Magyarok Nagyasszonya Társaság, Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata, Szent Domonkos Rend Magyar Rendtartománya, Ciszterci Rend Zirci Kongregációja, Soproni Szent Orsolya Nővérek Szerzetesrend, Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek, Assisi Szent Ferenc Leányai, Ciszterci Női Szerzetesrend, Minorita Rend Magyarországi Tartománya, Angolkisasszonyok, Pálos Szerzetesrend, Annunziata Nővérek, Egyházközségi Nővérek Társasága, Jézus Szíve Néplányai Társaság, Premontrei Női Kanonokrend, Szent Ferenc Szegénygondozó Nővérek, Szent Benedek leányai, Szociális Testvérek Társasága, Örökimádó Nővérek Társasága, Szeretet Misszionáriusai, Szent Bazil Rendi Nővérek, Szent Ferenc Kis Nővérei és Kis Testvérei, Jézus Isteni Szívéből Nevezett Karmelita Nővérek Kongregációja, Szent Ágoston Szabályai Szerint Élő Miasszonyunkról Nevezett Női Kanonokrend, Szűz Máriáról Nevezett Magyar Ferences Tartományfőnökség, Szent Erzsébetről Nevezett Betégápoló Nővérek, Fe-

rences Mária Misszionárius Nővérek Társulata, Szent Bazil Rend, Segítő Szűz Mária Leányai, Don Bosco Nővérek, Szűz Mária Szolgáló Leányai Szervita Nővérek, Keresztény Iskolatestvérek, Isteni Ige Társasága, Szociális Missziótársaság, Legszentebb Üdvözítő Leányai, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya (Jezsuita Rend), Szűz Mária, a Világ Győzelmese Királynője Engesztelő Leányai, Missziótársaság (Lazaristák), Szeretet Leányai — Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek Társulata, Római Unióhoz Tartozó Szent Orsolya Rend, Jó Pásztor Nővérek, Isteni Szeretet Leányai, Vinculum Caritatis Közösség, Sarutlan Karmelita Rend, Szmári Irgalmas Nővérek, Csornai Premontrei Prépostság, Gödöllői Premontrei Perjelség, Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátsága, Szervita Rend, Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek, Unum Sanctissimae Trinitatis Társaság, Szent Szív (Sacre Coeur) Társaság, Árpádházi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja, Isteni Üdvözítő (Salvator) Nővérei, Magyar Kapucinus Rendtartomány, Szűz Mária Társasága, Szűz Mária Látogatásáról Nevezett (Vizitációs) Rend, Mária Iskolatestvérek

A Szerk.

AJÁNLOTT IRODALOM

BALANYI Gy.: A szerzetesség története. Bp. 1923

HERVAY F.—KISGERGELY J.: Szerzetesrendek. Magyar Katolikus Almanach II. (1988), A magyar katolikus egyház élete. 1945—1985. 157—231.

PUSKELY M.: Szerzetesek. Eisenstadt, 1989 (második, bővített kiadás Bp. 1990)

SZEBENI A.—LUKÁCS L.: Boldogok, akik házában laknak... Szerzetesrendek Magyarországon. Bp. 1988 (Corvina)

Új Ember hetilap 1989. évi számaiban májustól decemberig „Szerzetesrendjeink” c. rovat

BIZÁNCI SZERTARTÁSÚ EGYHÁZAK

A KELETI ÉS A NYUGATI EGYHÁZ

A kereszténység keleti és nyugati formájának kialakulása az egységes Római Birodalom keleti és nyugati felének létrejöttével függ össze. A kereszténység az egyházi szervezet kiépítése során kezdettől fogva alkalmazkodott a birodalom területi beosztásához, a közigazgatási határokhoz. Érthető tehát, hogy a politikai megosztás után az egyházon belül is két joghatósági terület alakult ki: a keleti és a nyugati.

Az egységes egyház keleti és nyugati joghatósági területein különböző egyházi szertartások és fegyelmi előírások fejlődtek ki. A szertartások és a fegyelmi előírások összessége alkotja a *ritust*. A keleti egyházon belül öt *alapítás* alakult ki: az alexandriai, az antiochiai, a bizánci, az örmény és a chald. Ezek között a legelterjedtebb a bizánci rítus. Ezt követik a magyarországi keleti szertartásúak is.

A keleti és a nyugati egyház 1054-ben vallási, politikai, személyi és egyéb okokból elszakadt egymástól. Idővel egyes helyeken az egység helyreállt. Azokat a keletieket, akik Rómával az egységet helyreállították, *egyesülteknek*, *unitusoknak* nevezték; azokat viszont, akik az egyesülést elutasították, *nem egyesülteknek*, *szakadároknak*, *szizmatikusoknak* hívták.

Magyarországon 1773 óta az egyesülteket *görög katolikusoknak*, a nem egyesülteket pedig 1868 óta *görögkeletieknek* nevezik. Az előbbit a magyarországi unitus püspökök kérésére Mária Terézia királynő hozta be, az utóbbit pedig az 1868:IX. tc. rendelte el.

XI. Pius pápa 1934. december 21-én előírta, hogy a görög katolikusok vegyék fel a *bizánci szertartású katolikus* elnevezést. Ez az elnevezés — mely nálunk éppen napjainkban kezd elterjedni — annál is inkább helyes, mert a keleti egyházban csak a görög anyanyelvűek végzik a liturgiákat görög nyelven, egyébként a templomban minden nép a saját nyelvét használja, s azon végzi a Bizáncban kialakult szertartásokat.

A nem egyesültek viszont élesen tiltakoznak az értelmetlennek tűnő görögkeleti elnevezés ellen s *ortodoxoknak* — a szláv nyelvterületen *pravoszlávoknak* — nevezik magukat. Ezt az elnevezést kezdik használni hivatalosan hazánkban is, bár a közvélemény még nehezen barátkozik meg vele.

DOGMATIKAI ÉS RÍTUSBELI KÜLÖNBSÉGEK A GÖRÖG KATOLIKUS ÉS AZ ORTODOX VALLÁS KÖZÖTT

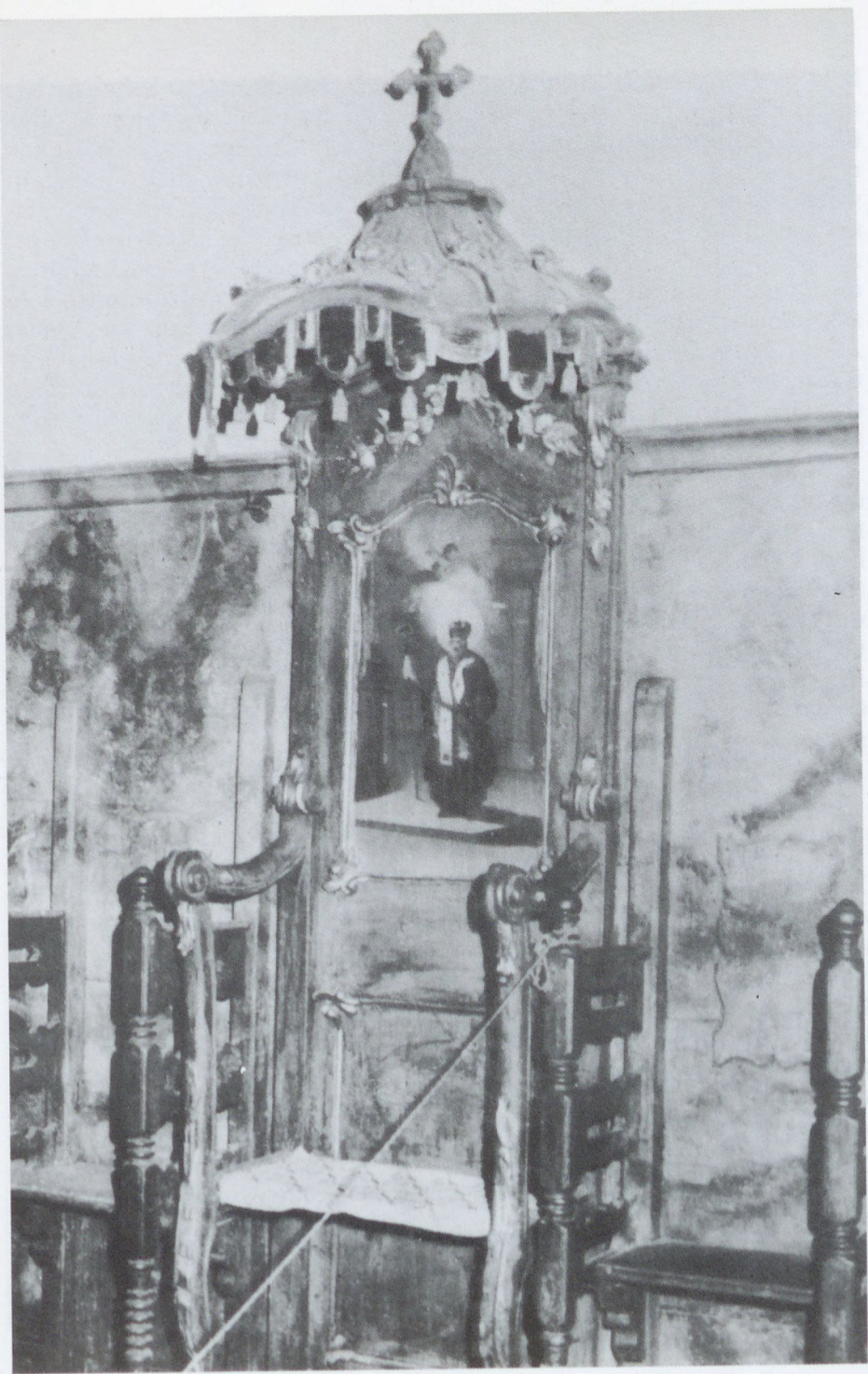
1. A mindennapi életben gyakran megtörténik, hogy összetévesztik a görög katolikus és a görögkeletinek nevezett ortodox egyházat és vallást, pedig a kettő között néhány dogmatikai, tehát tanbeli különbség van. Miután — mint már említettük — a görög és a római katolikus egyház hitrendszere azonos, ezért ugyanezek a dogmatikai különbségek a római katolikus és az ortodox egyház viszonylatában is fennállnak.

A legfontosabb hitbeli eltérések a következők:

A „Filioque”-tan. A nikaia-konstantinápolyi Hitvallás megfogalmazása szerint: „És hiszek a Szentlélekben ... ki az Atyától származik.” Nyugaton, hogy Krisztus istenségét az azt tagadó ariánusokkal szemben jobban kidomborítsák, az 547. évi és az 589. évi toledói helyi zsinaton a Hiszekegybe beiktatták a Filioque szót, vagyis, hogy a Szentlélek „az Atyától és Fiútól származik”. Ez a tan az egész nyugati egyházban elterjedt s évszázadok múlva, IV. Sergius pápa 1009-ben be is iktatta a trónfoglalását bejelentő körlevelébe. Ezért a latinokat a keletiek eretnekséggel vádolták. *Az 1054-es egyházszakadáskor a Filioque-probléma volt az egyetlen dogmatikus különbség Kelet és Nyugat egyháza között.* Az idők folyamán ehhez az egyetlen dogmatikai eltéréshez újabbak is járultak.

Kelet és Nyugat között a szakadás akkor vált valósággá, amikor a IV. kereszties hadjárat alkalmával a keresztiesek elfoglalták és kifosztották Konstantinápolyt és megdöntötték a bizánci birodalmat (1204—1261). Ekkor a bizánci teológusok tagadni kezdték a pápai primátust, s azt állították, hogy a pápának csak tiszteletbeli elsőbbsége van az egyházban, de a világegyház felett semmiféle joghatósággal nem rendelkezik. A későbbiek során a keleti egyház elutasította mindazokat a hittételeket, melyeket az egyházszakadás után — a dogmafejlődés eredményeképpen — a római pápák vagy a Nyugaton tartott egyetemes zsinatok fogalmaztak meg. Így: a tisztítótűz (purgatórium) létéről, Szűz Mária szeplőtelen fogantatásáról, a pápa tévedhetetlenségéről, Szűz Mária mennybevételéről szóló dogmákat. Ezzel látszólag a szakadék mélyült Nyugat és Kelet egyházai között, a valóságban azonban úgy tűnik, hogy az egység helyreállításának a keletiek szempontjából a legfőbb akadálya a pápai primátus nyugati értelmezése, a többi dogmatikus eltérésben könnyebben lehetne megegyezésre jutni.

2. A görög katolikus és az ortodox egyház *rítusában* számos különbség van. Ez onnan ered, hogy az ortodoxok ragaszkodnak az eredeti előírásokhoz, a görög katolikusok viszont a modern idők követelményeinek megfelelően bizonyos újításokat vezettek be. Igaz, hogy ezekben nemegyszer a

13. Püspöki trón (Szentendre, Angyali üdvözlet temploma, XVIII. sz.)

latin egyház példáját tartotta szem előtt. Ilyen újítások: a keleti egyház templomaiban eredetileg nem voltak padok, csak oldalfalak mentén voltak ülőhelyek az öregek számára, a híveknek állva kellett a szertartásokon részt venniük (13. ábra). A görög katolikus templomokban mindenütt vannak padok is. Az ortodoxok csak énekes liturgiát végeznek, elmondanak minden könyörgést, ismétlődő imákat stb. A görög katolikusok bevették az olvasott misét, egyes könyörgéseket (ekténiákat) a pap csendben imádkozza el stb. Az ortodoxoknál ma is érvényben vannak az ünnepek és a böjt megtartására vonatkozó eredeti előírások. Ezzel szemben *dr. Dudás Miklós* hajdúdorogi püspök előterjesztésére *VI. Pál pápa* 1966-ban 11 ünnep kötelező jellegét megszüntette, a híveket felmentette a liturgián való részvétel kötelezettsége alól. A következő évben az Apostoli Szent-szék a görög katolikus böjti fegyelmet is enyhítette.

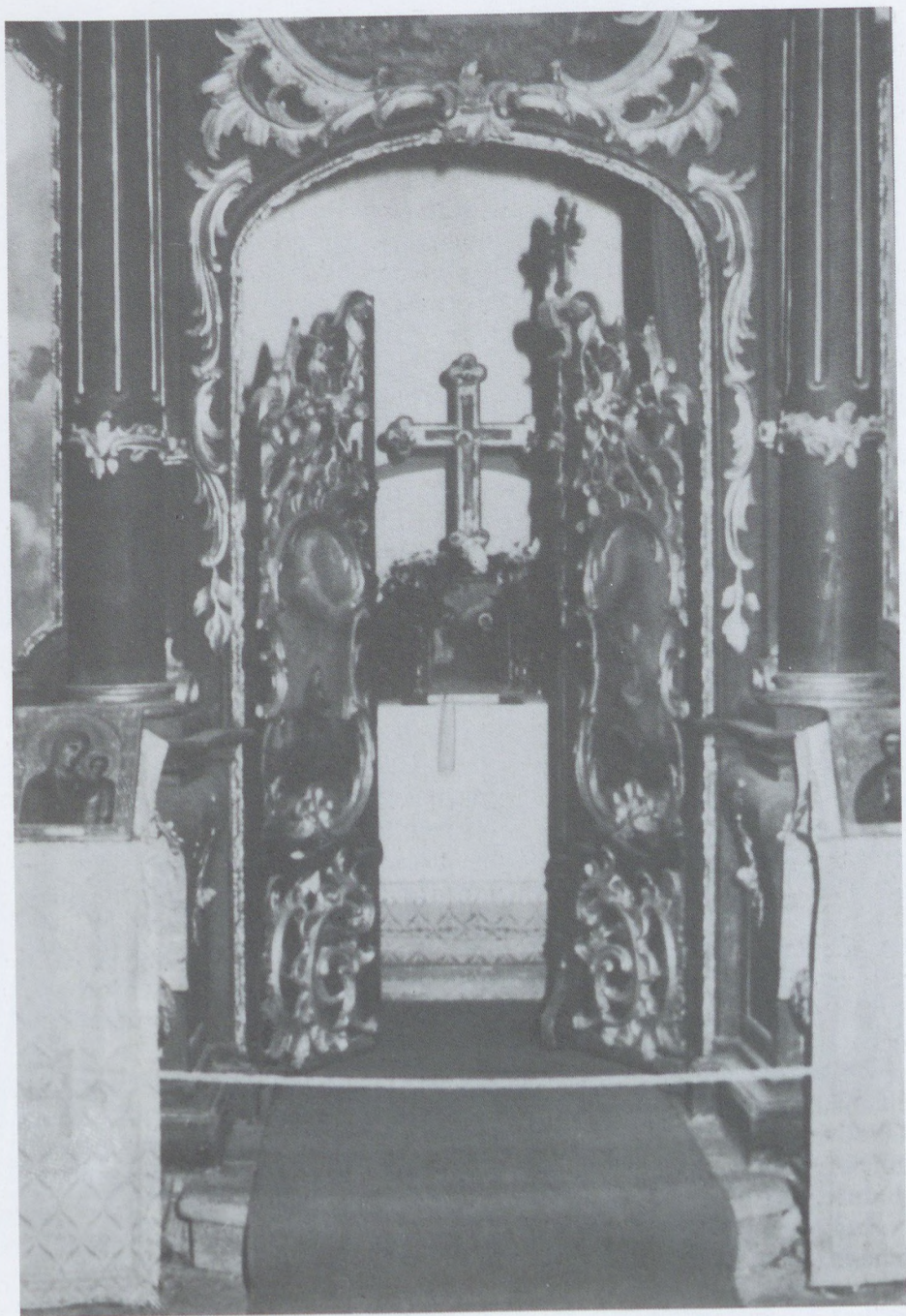
Ilyen és ezekhez hasonló eltérések sokasága mutatkozik a két egyház eredetileg azonos liturgikus és egyházfegyelmi előírásaiban. Ezek az eltérések azonban nem áthidalhatatlanok. Ugyanis az ortodoxián belül már hosszú idő óta két irányzat uralkodik: az *akribeia* (szigor) és az *oikonomia* (elnézés, engedékenység) irányzata. Az előbbi az eredeti előírások szigorú megtartása mellett van, az utóbbi viszont az igaz hit tisztaságának fenntartása mellett elképzelhetőnek tartja az előírások rugalmasabb alkalmazását. Másrészt a fiatal görög katolikus papok körében napjainkban egyre erősebben jelentkezik a bizánci szertartás szellemétől idegen újítások kiküszöbölésének és az eredeti előírásokhoz való közelítésnek az igénye.

A KELETI SZERTARTÁSÚ TEMPLOM

A templom az istentisztelet helye, a keresztény közösségek otthona. Az egyes egyházközségek templomait parochiális templomnak, a püspöki székesegyházat katedrálisnak, a nagyobb templomokat dómoknak, egyes, valamilyen oknál fogva kiemelkedő jelentőségű templomokat pedig bazilikáknak nevezzük.

A keleti egyház templomait eredetileg úgy építették, hogy a főbejárata nyugaton, a szentély pedig kelet felé tekintsen. Ezt az ősi előírást ma már alig lehet megtartani, hiszen az építőknek a helyi lehetőségekhez kell alkalmazkodniuk. A keleti templom, éppen úgy, mint a nyugati, három részre oszlik: előcsarnokra, hajóra és szentélyre. Az előcsarnokban van a szenteltvíztartó. A templomba érkező vagy onnan távozó hívek szentelt-vízbe mártott ujjakkal keresztet vetnek.

A hívek a szertartások idején a templom második részében, az ún. hajóban tartózkodnak. A görög katolikus templomban, mint említettük, a hajóban padok vannak, továbbá itt helyezték el a szószéket és a mellékoltárokat. Ezeket a görög katolikusok a nyugati egyháztól vették át. A prédiká-

14. Királyi ajtó (Szentendre, Angyali üdvözlés temploma, XVIII. sz.)

ciót ugyanis az *ambonnak* nevezett emelvényről mondták, s egy templomban csak egyetlen oltár volt.

A templom hajójában látható az olvasóállvány (analogion). Nevét onnan kapta, hogy ezen helyezték el (illetve, helyezik el jelenleg is az ortodox templomokban) a Szentírást, amikor abból szertartás közben felolvasnak. Erre helyezik el annak az ünnepnek a képét is, melyet éppen tartanak.

A bizánci szertartású templom legjellegzetesebb része a *képfal* vagy *képállvány*, görög nevén *ikonosztaszion*, amely elválasztja a szentélyt a hajótól. Két formája van: az alacsony és a magas ikonosztaszion. Az előbbi csak négy alapképből áll, az utóbbi a templom mennyezetéig ér. Hazánkban általában ez utóbbi terjedt el.

A magas ikonosztaszion *elrendezése*:

A legelső sorban lévő képeket *alapképeknek* nevezzük. Ezek nagyobb méretűek, mint a többi ikon. A szemlélő szempontjából balról jobbra haladva látható Szent Miklós, a bizánci egyház védőszentjének képe, majd egy kis ajtó, mellette Szűz Mária képe, karján a gyermek Jézussal, majd az ún. *királyi ajtó* (14. ábra), tőle jobbra Krisztus képe, mely a Megváltót mint igaz Bírót ábrázolja, majd újra egy kis ajtó, végül legszálsó a templom védőszentjét (címünnepét, titulását) ábrázoló ikon.

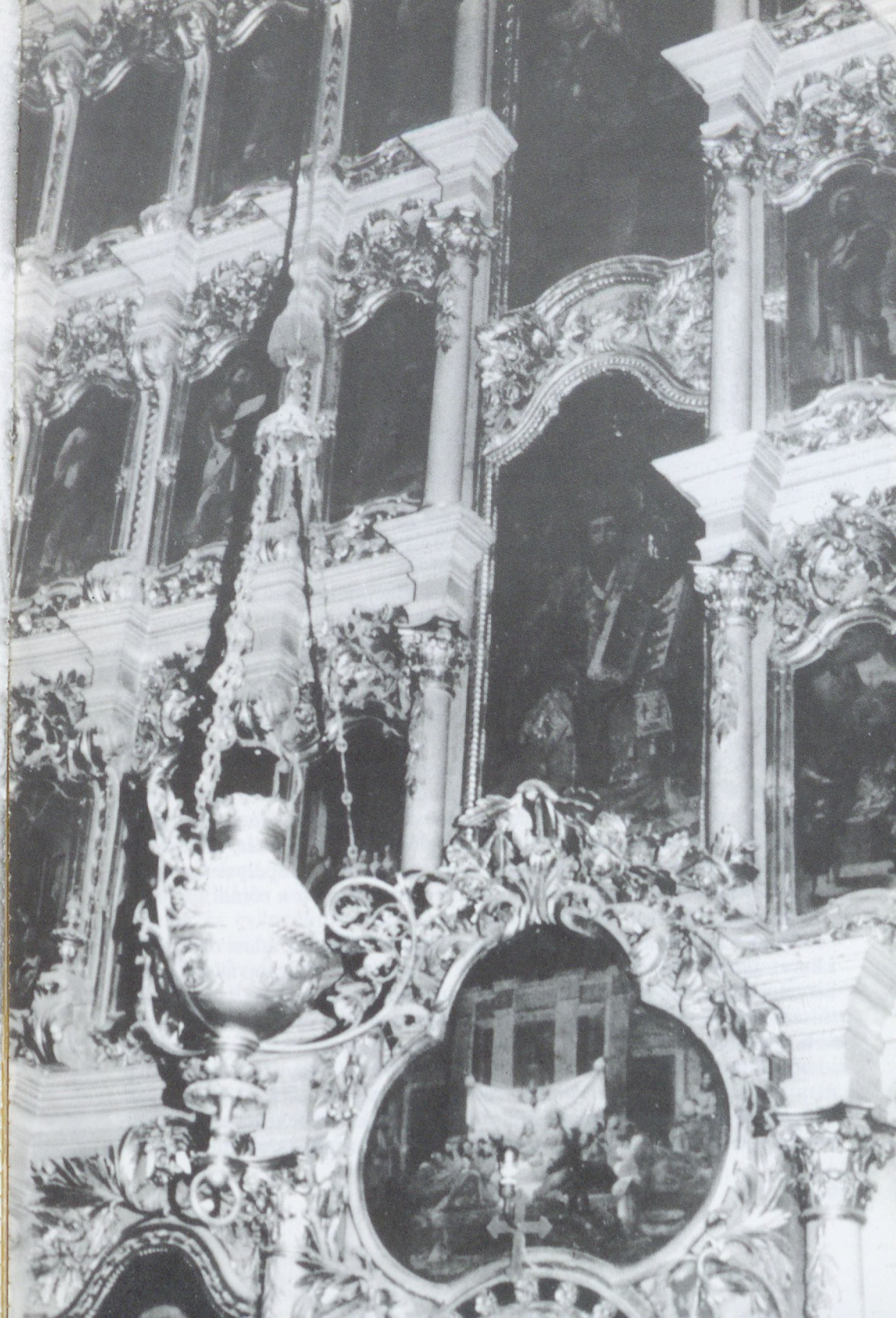
Az ajtók is képekkel vannak díszítve. Az egyik kis ajtón Szent Mihály arkangyal, a másikon Szent István diakónus, első vértanú, a királyi ajtón pedig az angyali üdvözlés ikonja látható. (Eredetileg: a négy evangélista.)

Régebben az ajtók használatát is szigorú előírások szabályozták. Így pl. a bal oldali kis ajtón csak a papok, a jobb oldalin pedig a szertartásoknál segédkező személyek közlekedhettek. A királyi ajtó csak a szertartások alkalmával volt nyitva, s azon csakis felszentelt papok mehettek be a szentélybe és csakis liturgikus ruhákba öltözve.

Közvetlenül a királyi ajtó felett az utolsó vacsora képe van, felette újra egy Krisztus-kép, mely mint királyt és főpapot ábrázolja. Legfelül a feszület látható, mellette Szűz Mária és Szent János apostol. A négy alapkép felett, az ikonosztaszion második sorában az utolsó vacsorát ábrázoló ikontól balra és jobbra a tizenkét főünnep, a harmadik képsorban a tizenkét apostol, a negyedikben pedig a tizenkét ószövetségi próféta képe látható.

Az ikonosztaszionnak nemcsak az volt a célja, hogy a szentélyt a hajótól elzárja, hanem az is, hogy a népet tanítsa, hiszen szinte az egész Ó- és Újszövetséget a hívek elé tárja. Szobrot viszont a keleti templomokban elhelyezni nem szabad. Az ország egyik legszebb ikonosztaszionja a hajdúdorogi székesegyházban látható (15. ábra).

Számos, újabban épült görög katolikus templomból az ikonosztaszion hiányzik. Ennek nemcsak anyagi okai vannak. A papok és a hívek körében egyaránt felvetődött az a kérdés, hogy van-e a mai világban egyáltalán szükség ikonosztaszionra? Egyesek úgy vélik, hogy a római katolikus

egyház az elmúlt két évtizedben bevezetett liturgikus reformokkal a liturgiát emberközelségbe hozta, a görög szertartású papság sem zárkózhat az ikonosztaszion mögé a szertartások végzése közben; tanító jellege pedig csak addig volt a képfalnak, míg a hívek zöme analfabéta volt. Mások viszont azt állítják, hogy az ikonosztaszion nem szigeteli el az oltárt a hívektől, a bizánci szertartásban az ikonosztaszion ellenére a liturgiát a pap és a hívek mindig is együtt végezték, tehát nem elválaszt, hanem áhítatra indít, és így összekapcsolja a hajót a szentéllyel, a hívőt az oltárnál folyó liturgiával.

A templom harmadik része a *szentély*. Középpontja a bizánci templomokban is az oltár, melyen a szent liturgiát végzik. Az oltártól baloldalt, a fal mellett van az *előkészületi asztal* (prothészisz), melyen a miséző pap az előírt imádságok elmondása mellett elkészíti a kenyeret és a bort a liturgiához. A misének ezt az előkészületi részét *proszkomidiának*, *felajánlásnak* nevezik. A liturgikus szimbolikában az előkészület Jézus Krisztus rejtett életét jelképezi, mely születésétől a nyilvános fellépésig tartott.

A BIZÁNCI EGYHÁZ NYILVÁNOS LITURGIÁI

A bizánci szertartásban a liturgikus élet középpontjában a *szentmise* áll. Évente tízszer: nagyböjt első öt vasárnapján, nagycsütörtökön, nagyszombaton, karácsony és vízkereszt vigíliáján és január 1-jén (ami a görög egyházban nemcsak a polgári újév, hanem Szent Bazil ünnepe is) végzik. Az év többi napján Aranyszájú Szent János liturgiáját végzik, ami tulajdonképpen az előbbinek rövidebb változata. Felépítése mindkettőnek teljesen azonos, de a Szent János miséjében a pap csendes imái rövidebbek, ezenkívül eltérés mutatkozik néhány ének szövegében is.

Nagyböjtben, szerdán és pénteken, valamint a nagyhét első három napján a bizánci templomokban az ún. *előre megszentelt áldozat* liturgiáját végzik. Ez nem mise, hiszen hiányzik belőle az *átlényegülés*, hanem egy másik liturgián konsekrált kenyérrel egy rendkívül ünnepélyes szertartás keretében megáldoztatják a híveket. (Az ilyen liturgiát a római katolikusok „csonka misének” nevezik.)

Az előre megszentelt áldozatú liturgia bevezetésére az adott okot, hogy a keresztény ókorban nagyböjtben csak szombaton, vasárnap és az Örömhírvétel ünnepén (Gyümölcsoltó Boldogasszony, március 25.) lehetett misézni. A keresztények ugyanis a liturgiát a diadal és az öröm ünnepének, a nagyböjtöt pedig az önmegtagadás, a szomorúság és a vezeklés idejének tartották, és úgy vélték, hogy a mise és a nagyböjt szellemisége nem egyeztethető össze. Viszont az egyház nem akarta, hogy a hívek éppen nagyböjtben áldozás nélkül maradjanak, ezért behozta a nagyböjti ünnepélyes áldoztatást, vagyis az előre megszentelt áldozatú liturgiát.

16. Körmenet a halott Krisztust jelképező lepellel (Hajdúdorog)

Kezdetben nagybőjtben mindennap végezték, így rendelkezett a trullai zsinat (692) 52. kánonja is, később — valószínűleg a buzgóság hanyatlása miatt — már csak 15 alkalommal.

A bizánci szertartásban a misén kívül számos más szertartás is van. Vasár- és ünnepnap reggel *hajnali istentiszteletet*, utrenyét, szombat és vasárnap, valamint az ünnepek vigíliáján és az ünnepeken este pedig esti *istentiszteletet*, vecsernyét végeznek. Nagypénteken, karácsony és vízkereszt vigíliáján *imaórák* vannak. Ezek a szertartások zsoltárok, apostoli levelek és evangéliumi szakaszok felolvasásából, imákból, valamint az ünnepre vonatkozó énekekből állnak. Nagyszombaton éjszaka vagy húsvét hajnalán végzik a feltámadási szertartást, ami lényegében egy rendkívül ünnepélyes hajnali istentisztelet (16—17. ábra). A *feltámadási körmeneten* a hívek égő gyertyával a kezükben vesznek részt. Karácsony éjszaka tartják az *éjjeli istentiszteletet*, melyben nagy esti zsoltó, a kenyéráldás szertartása és a hajnali istentisztelet kapcsolódik össze, mert régen a keresztények az ünnep éjszakájának nagy részét a templomban töltötték. (Ezen a szertartáson az elmúlt években — feltehetően nosztalgiából — sok olyan ember vett részt, aki egyébként nem járt templomba.)

17. Krisztus sírját nagypéntektől húsvét hétfőig hajdú ruhába öltözött fiatalok, ún. Krisztus-katonák őrzik (Hajdúdorog)

Sok olyan egyházi szertartás van a görög egyházban, mely közvetlenül a hívek életéhez kapcsolódik. Így: húsvétkor megáldják a húsvéti eledeleket (pászkaszentelés), valamelyik tavaszi vasárnapon, Szent György ünnepe körül a veteményeket (búzaszentelés), Úrszínváltás ünnepén (augusztus 6.) a gyümölcsöket, Keresztfelmagasztalás ünnepén (szeptember 14.) az új szőlőt, vízkereszt táján a lakóházakat (házszentelés) stb.

A MAGYARORSZÁGI ORTODOXOK EGYHÁZI SZERVEZETE

Az 1910-es népszámlálás szerint Magyarországon számos nemzetiségi egyházmegyében 2981163 ortodox hívő élt. Az ország lakosságának 14,26%-a ortodox vallású volt. Trianon után kb. 40 000-en maradtak az országban, de számuk állandóan csökken, elsősorban talán azért, mert a lelkészek teljesen elmagyarosodott híveiknek sem végezhetik magyarul a liturgiát. Előfordult, hogy a román egyházmegyéhez tartozó magyar hívek a hajdúdorogi püspöktől kértek magyar papot, s mikor nem kaptak,

elhagyták a keleti vallást, római katolikus vagy református vallásra tértek át.

A magyarországi ortodoxok jelenleg *négy egyházi szervezetben* élnek. Ezek a következők:

1. *Görögkeleti Szerb Egyház.* Székhelye Szentendre, ahol könyvtára, levéltára és múzeuma van. Püspöki vikárius áll az élén, akinek joghatósága alá 17 egyházközség tartozik. Főhatósága a Belgrádi Patriarchátus. Kb. 7 000 hívő.

2. *Román Ortodox Egyház.* Székhelye Gyula. Püspöki vikárius vezeti, kinek joghatósága alá 18 paróchia tartozik. Főhatósága a Bukaresti Patriarchátus. Kb. 16 000 hívő.

3. *Bolgár Ortodox Egyházközség.* Vezetője a budapesti bulgár paróchus, főhatósága a Szófia-i Patriarchátus. Kb. 500 hívő. E három egyházi közösség vezetőinek joghatósága nemcsak a megszervezett egyházközségekben, hanem az országban szétszórta élő szerb, román és bolgár ortodoxokra is kiterjed.

4. *Magyar Ortodox Adminisztrátúra.* Székhelye Budapest. Miskolcon egyházművészeti múzeuma van. Az esperes adminisztrátor vezeti, kinek joghatósága alá tartozik 9 paróchia. Ehhez a szervezethez tartoznak a magyar és orosz egyházközségek, a szórványban élő magyar, orosz és görög ortodox hívek. Kéthavonta megjelenő lapjuk az Egyházi Krónika. Főhatósága a Moszkvai Patriarchátus. Kb. 8 000 hívő.

A négyféle joghatóság is tükrözi, hogy a magyarországi ortodoxok egymástól nemzetiségi alapon teljesen elkülönülnek, szinte nemzetiségi elszigeteltségben élnek.

A GÖRÖG KATOLIKUSOK HIT- ÉS ERKÖLCSTANA

A görög katolikusok hit- és erkölcstana teljes egészében megegyezik a római katolikus dogmatikával és morálissal. Az egyházi unióknak két lényeges feltétele volt: 1. a keletiek maradéktalanul elismerik a római egyház hit- és erkölcstanát, 2. viszont maradéktalanul megőrizhetik saját rítusukat: szertartásaikat és fegyelmi előírásaikat.

Tehát a görög és a római katolikusok között tanbeli különbség nincs. Az eltérés legfeljebb egyes hittételek *hangsúlya* körül van. Így pl. a keleti egyházban jobban kifejlődött a Mária-tisztelet, a nyugatban viszont az Oltáriszentség kultusza. Ennek nyilván az az oka, hogy a keleti egyházban a Mária-tisztelet, a nyugatban pedig az Eucharisztia kultusza körül keletkeztek tévtanok. A keleti egyházban nagyon sok a Mária-ünnep, Mária tiszteletére szebbnél szebb imákat, énekeket írtak stb.; ezzel szemben az Oltáriszentség imádása eredetileg szinte kizárólag a liturgiára korlátozódott. Csak a jelen század harmincas éveiben kezdtek elterjedni hazánkban

az Oltáriszentség tiszteletére összeállított ájtatosságok. Ezeket az ájtatosságokat a galíciai bazilita szerzetesek állították össze, és a magyarországiak terjesztették a magyar egyházközsegekben.

SZERTARTÁSI ÉS FEGYELMI KÜLÖNBSÉGEK A GÖRÖG ÉS A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZAK KÖZÖTT

Mint említettük, az egyházi uniók alkalmával Róma megengedte, hogy az egységet helyreállító keletiek a saját rítusukat teljes egészében fenntarthassák. A II. vatikáni egyetemes zsinat (1962—1965) ezt a keletiek számára egyenesen kötelezővé is teszi: „Tudják meg az összes keletiek és legye- nek bizonyosak felőle, hogy törvényes liturgiai szertartásaikat és fegyelmi rendjüket mindenkor megtarthatják, sőt, meg is kell tartaniuk. Csak a saját szerves fejlődésük érdekében változtassanak rajta. Mindezeket tehát maguknak a keletieknek kell igen hűségesen megtartaniuk. . . Ha pedig ezektől helytelenül eltértek a korviszonyok miatt vagy a személyi körülmények miatt, igyekezzenek visszatérni őseik hagyományaihoz.” (Határozat a keleti katolikus egyházakról, 6.§.)

A fejlődés során a görög és a római katolikus egyház szertartási és fegyelmi előírásaiban és gyakorlatában számos eltérés jelentkezett. Ezek között a legjelentősebbek a következők.

A kereszténység első századaiban a *bérmálás* szentségét közvetlenül a keresztség után szolgáltatták ki. Nyugaton az V—VIII. század között a bérmálást elválasztották a keresztségtől, s azt csak a püspök szolgáltathatta ki. Ezzel szemben Keleten az áldozópap a megkeresztelt gyermeket azonnal meg is bérmálja.

Nyugaton a IX. századtól kezdve a misében *kovásztalan kenyeret*, ostyát használnak, hogy így is kihangsúlyozzák a szent kenyérnek a mindennapi életben használt kenyértől való különbözőségét. A görögök viszont megmaradtak a kovászos kenyér használata mellett, és eleinte mélységesen elítélték a latinokat a kovásztalan kenyér miatt, sőt, még a miséjük érvényességét is kétségbe vonták. Az uniós tárgyalásokon megállapodtak abban, hogy mindkét fajta kenyér egyformán érvényes anyaga az Oltáriszentségnek.

Ugyancsak a IX. századtól kezdve a nyugati egyházban egyre ritkább lett a *két szín alatti áldozás*, a XII. században pedig teljesen meg is szűnt. A bizánci egyházban azonban továbbra is két szín alatt áldoztatták a híveket.

Évszázadokon keresztül rendkívül súlyos ellentétet jelentett a liturgikus nyelv kérdése is. Nyugaton már a IX. században elterjedt a *triglosszia* elve, mely szerint a szertartásokat csakis a keresztfán olvasható három

szent nyelven: héberül, görögül és latinul lehet végezni. A bizánci egyháznak viszont egyik sajátos vonása volt a népnyelvi liturgia. Miután a II. vatikáni egyetemes zsinat (1962—1965) után a népnyelvi liturgiát a nyugati egyház is bevezette, ez az ellentét megszűnt.

A bizánci egyházban a *nagyböjt* a vajhagyó vasárnapot követő hétfőn kezdődik, a római egyházban két nappal később, hamvazószerdán. A böjti előírások kérdésében egyéb különbségek is mutatkoznak. Így pl. a keleti egyházban jelenleg is szokásban van az „Apostolok böjtje” (pünkösdtől első vasárnaptól Péter-Pál ünnepéig), továbbá az Istenszülő böjtje (augusztus 1-jétől 15-éig, Nagyboldogasszony ünnepéig), az advent több mint két héttel korábban kezdődik, mint a római egyházban stb.

A nyugati egyházban már az ókorban jelentkeztek törekvések a *papi nőtlenség* bevezetésére. A 305-ben tartott elvirai zsinat a hispániai papok számára kötelezővé tette a cölibátust. VII. Gergely pápa (1073—1085) a nős papokat eltiltotta az egyházi szolgálattól, a híveknek pedig megtiltotta, hogy tőlük egyházi szolgálatot elfogadjanak. A IX. egyetemes — I. lateráni — zsinat (1123) kimondta, hogy azok házassága, akik a „nagyobb rendeket” felvették (diakónus, pap, püspök), nemcsak tilos, hanem érvénytelen is.

Keleten a papi nőülést a *trullai zsinat* (692) szabályozta. (A zsinat onnan kapta a nevét, hogy a császári palota kupolatermében: Trullosz, Trullion, Trulla, tartották.) A trullai zsinat határozata értelmében a papjelölt, mielőtt diakónussá szentelnék, hajadonnal házasságot köthet. Miután felszentelték, házasságot már nem köthet, még abban az esetben sem, ha özvegyen maradna. Felszentelt személyek házassága a keleti egyházban is érvénytelen.

A keleti egyházban az V. században terjedt el az a gyakorlat, hogy *püspök házas ember nem lehet*. Ezt a szokást a trullai zsinat törvényerőre emelte. A 48. kánon kimondja, hogy nős papból csak úgy lehet püspök, ha a felesége hajlandó tőle önként elválni, s a püspök tartózkodási helyétől távol lévő kolostorba belépni. A trullai zsinat ezen előírásai jelenleg is érvényben vannak.

A MAGYARORSZÁGI GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ SZERVEZETE

Az első világháború előtt Magyarországon nyolc egyházmegyében 2025 508 görög katolikus élt. Jelenleg az ország területén két görög katolikus egyházi szervezetben: A Hajdúdorogi Egyházmegyében és a Miskolci Apostoli Kormányzóságban kb. 300 000 hívő él. A Hajdúdorogi Egyházmegyét Szent X. Pius pápa alapította 1912-ben. Székhelye előbb Debrecen, majd 1914. szeptember 23. óta Nyíregyháza. A

Miskolci Apostoli Kormányzóságot a Szentszék 1924-ben alapította az Eperjesi és a Munkácsi Egyházmegye Trianon után hazánk területén maradt paróchiáiból.

A hajdúdorogi püspök joghatóságát Róma 1968-ban ideiglenesen, 1980-ban pedig véglegesen kiterjesztette — a Miskolci Apostoli Kormányzóság kivételével — az ország egész területére. Ennek az a magyarázata, hogy a Kelet-Magyarországon élő görög katolikus hívek elvándorlása az ország nyugati, iparilag fejlettebb vidékeire már az első világháború után megkezdődött, a második világháború után pedig tömeges méreteket öltött. Ezekre a vidékekre a görög katolikus püspök joghatósága nem terjedt ki, az itt letelepedett hívek lelki gondozása leküzdhetetlen akadályokba ütközött, és attól lehetett tartani, hogy el is vesznek a görög katolikus egyház számára.

Miután a Szentszék a hajdúdorogi püspök joghatóságát az egész országra kiterjesztette, megkezdődött az ún. szórványban élő hívek lelki gondozása. Ezen a területen görög katolikus templom sem épült. A szórványlelkészek a szertartásokat római katolikus templomokban végzik. A szórványterületen jelenleg 42 római katolikus templomban végeznek görög katolikus liturgiát, sőt több helyen a római katolikus főpásztorok templomokat adnak át.

A latin szertartású ordináriusok megértő támogatása nélkül a szórványban élő görög katolikusok lelkipásztori ellátása lehetetlen volna. A római katolikus főpásztorok ezzel a segítőkészséggel egyben elősegítik, hogy a II. vatikáni egyetemes zsinatnak a keletiekre vonatkozó határozata megvalósuljon, amely előírja, hogy a keletiek tartsák meg saját szertartásukat.

A magyarországi görög katolikusok metropolitája az *esztergomi érsek*.

Amikor az Apostoli Szentszék a Hajdúdorogi Egyházmegyét felállította, 162 paróchiát csatolt hozzá. A trianoni béke után 4 paróchia Csehszlovákiához, 75 pedig Romániához került.

Az első világháború után Magyarországon maradt egy újonnan megszervezett egyházközséggel együtt 82 hajdúdorogi, 20 eperjesi, 1 munkácsi, 1 nagyvárad és 1 lugosi egyházmegyes, összesen 105 görög katolikus paróchia. Jelenleg hazánkban 158 görög katolikus paróchia van, tehát a trianoni békekötés óta 53 új egyházközséget szerveztek, közülük 32-t 1945 után, elsősorban az elmúlt években alapítottak meg.

Amikor Szent X. Pius pápa a Hajdúdorogi Egyházmegyét felállította, a magyar kormány a Vatikánnal történt megállapodás értelmében kötelezettséget vállalt az új egyházmegye intézményeinek kiépítésére. Ennek teljesítésére azonban nem került sor. Két év múlva kitört az első világháború, ekkor nagyszabású egyházi építkezések szóba sem jöhettek.

Végül is az egyházmegyei központ kiépítésére Nyíregyházán, a püspök székhelyén, a mi kormányunkban került sor. Ennek az eseménynek történelmi jelentőségét aligha lehet eltúlozni, hiszen a görög ka-

tolikus egyházat Romániában 1948. október 21-én, Kárpátalján 1949. augusztus 29-én, Csehszlovákiában pedig 1950. április 28-án felszámolták. Visszaállításukra az 1989. év végének forradalmi változásai hozták meg a lehetőséget.

MÁRIAPÓCS

Külön meg kell emlékeznünk a magyarországi görög katolikusok legjelentősebb központjáról, Máriapócsról. E község templomában őrzik a könnyező Mária-ikont.

A kis község egykori fatemplomában volt egy Mária kép, mely 1696. november 4. és december 8. között 18 napon át könnyezett. Ezt az ikont Lipót császár parancsára Bécsbe szállították és jelenleg is a bécsi Szent István-dómban őrzik. A képről másolat készült, melyet a pócsi templomban helyeztek el. Ezen az ikonon Mária kétszer könnyezett: 1715. augusztus 1., 2. és 5-én, majd 1905. december 3—19. között, valamint 30—31.-

18. Szabadtéri kápolna Máriapócson

19. A máriapócsi templom üvegablaka

én. Az első könnyezés történetét Tartally Józsefné Stima Ilona dolgozta fel az „Ékes Virágszáll” c. könyvében, melyben az író nő hiteles társadalmi korrajzot is ad. (Megjelent Budapesten, 1946-ban és 1980-ban.)

Máriapócson több évtizedes munkával 1756-ra felépült a jelenlegi díszes barokk templom. A községben bazilita szerzetesek telepedtek le, s itt kolostort építettek 1749—1751 között. XII. Pius pápa a pócsi templomot „basilica minor” rangjára emelte (1948). A baziliták 1950-ig működtek Pócson. Ekkor az állami hatóságok a rend működési engedélyét megvonták, a kolostorból szociális otthon lett.

Máriapócson évente többször is rendeznek búcsút, de ezek közül a legjelentősebbek azok, melyeket a két nagy Mária-ünnep: Nagyboldogasszony (augusztus 15.) és Kisasszony nap (Szűz Mária születése, szeptember 8.) alkalmával tartanak (18—19. ábra).

KÖNYVTÁR ÉS EGYHÁZTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY

1950-ben megnyílt Nyíregyházán a Hittudományi Főiskola és a Papnevelő Intézet. Elsősorban itt végzik tanulmányaikat a Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Kormányzóság papnövendékei. Ugyanekkor hozták létre a Főiskola könyvtárát is. A könyveket a máriapócsi bazilita szerzetesek, a papok és a hívek adták össze, de számuk újabb adományok és vásárlások révén állandóan gyarapodik.

A Főiskola könyvtárában jelenleg 30 000 könyv található. Ezek között van egy ősnymtatvány, három antiqua és kb. 500 kötet 1800 előtti egyházi szláv, görög, latin, román és magyar nyelvű nyomtatvány, egy 1617-ben Lvovban kiadott Triodion (a nagybőjti szertartásokat tartalmazó liturgikus könyv), melynek tudomásunk szerint Európában nincs párja.

Az egyházművészeti gyűjteményt Timkó püspök 1983-ban alapította. Feladata: a magyar görög katolikusok egyházművészeti emlékeinek összegyűjtése és feldolgozása. Kihelyezett kiállítóterme Máriapócson van. Ez az intézmény, melyet *P. Dudás Bertalan*, a baziliták magyarországi tartományfőnöke hozott létre, egyben a kegyhelytörténeti gyűjtemény elhelyezésére is szolgál.

A MAGYARORSZÁGI GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ TEVÉKENYSÉGE

1945 után a magyarországi görög katolikus egyház osztozott a többi egyház sorsában. Intézményei, egyesületei megszűntek, tevékenysége lényegében az egyházi szertartásokra és az egyre csökkenő létszámú vallás-

oktatásra szorítkozott. A karitatív munka kimerült az egyházközség leg-szegényebb híveinek támogatásában.

Néhány éve *gyökeres fordulat* indult meg az egyház életében. Lényegében szabaddá vált a templomi és újabban az iskolai vallásoktatás. Az állam engedélyt adott hittantermek kialakítására, ami sok paróchián meg is történt. Ezekben hittanórákat tartanak óvodások, általános iskolások, középiskolások, egyetemisták, sőt felnőtt emberek számára is, akik semmiféle vallásoktatásban nem részesültek fiatal korukban. A fiatalok számára lelkigyakorlatokat, ifjúsági találkozókat, összejöveteleket és kirándulásokat rendeznek. Az utóbbi időkben görög katolikus fiatalok számos nemzetközi találkozón is részt vettek, sőt legújabban ilyen találkozókat felnőttek számára is rendeznek.

Görög katolikus általános és középiskola felállítására a közeli jövőben kerül sor Hajdúdorogon. Az egyházmegye visszakapja a máriapócsi bazilita rendházat, és ebben görög katolikus szociális otthon létesül. Sor kerül Nyíregyházán az egyházmegyei központ továbbfejlesztésére is.

A HITÉLET JELLEMZŐ VONÁSAI

A lelkészek tapasztalata szerint a görög katolikus szülők túlnyomó többsége gyermekeiket megkeresztelteti. A Hajdúdorogi Egyházmegyében 1963-ban 3646, 1984-ben pedig csak 2779 keresztelés volt, de ez a csökkenés a születések számának megfogyatkozásával magyarázható. A falusi egyházközségekben a megkeresztelt gyermekek 80—100%-a jut el az első áldozásig, a városokban ez az arány jóval kedvezőtlenebb, néha a fele sem lesz elsőáldozó.

A vásár- és ünnepnapi miséken és más szertartásokon részt vevő hívek száma viszonylag magasnak mondható. Számos, nagy városban vagy éppen a fővárosban élő görög katolikus hívő igen nagy távolságról és nagy nehézségek árán is eljön a saját templomába misére, bár éppen ezen hívek kedvéért és az ő megtartásukért a görög katolikus egyház a közeli jövőben kénytelen lesz az ilyen helyeken több miseközpontot szervezni.

Szembetűnő, hogy a templomjáró fiatalok jelentős részét a liturgia szépsége ragadja meg. Talán ez a magyarázata annak, hogy számos helyen — főleg a városokban — ifjúsági énekkarok működnek.

AJÁNLOTT IRODALOM

- Az orthodox kereszténység. Szerk. BERKI F. Bp. 1975 (Magyar Orthodox Adminisztrátúra)
- A Hajdúdorogi Bizánci Kat. Egyházmegye Jubileumi Évkönyve 1912—1987. Szerk. TIMKÓ I. Nyíregyháza, 1987
- PIRIGYI I.: A magyarországi görög katolikusok története. I—II. Nyíregyháza, 1990 (Görög katolikus Hittudományi Főiskola)
- PIRIGYI I.: A bizánci egyház története a középkorban. Nyíregyháza, 1986 (Teológiai jegyzet)
- TIMKÓ I.: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Bp. 1971

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ

Megfigyelhetjük, hogy minden vallási közösség vagy felekezet nevében is hordozza küldetésének a lényegét. Amikor a Római Birodalom — akkor még nagyon is kisebbségi — csoportjai a Közel-Keleten a Pontius Pilátus helytartó által elítélt és kivégzett Názáreti Jézusban harmadnapi, húsvéti feltámadása után a próféták által is megígért „felkent” Királyt — Krisztust —, tehát a rég várt Messiást — az Üdvözítőt — ismerték fel, a köznép a „keresztények”, azaz *Krisztus-követők* (görög szóval khrisztianoi) névvel ruházta fel őket.

A történeti fejlődés során e keleti keresztények bizánci (konstantinápolyi) központú egyházát, amely a sokféle tévtanítással szemben az „igaz tant” (görögül: hé orthé doxa-t) képviselte, nevezték *ortodox* egyháznak; ez kapta később a szláv nép megtérésekor a „pravoszláv” elnevezést. A kereszténység nyugati ága, amely a bizánci pátriárkával szemben a római pápa főségét hangsúlyozta Péter apostol római „püspökségére” való hivatkozással, a *római katolikus* jelzõt kapta, amely „az egész világon való elterjedtség” igényét fejezi ki. A görög kifejezés ugyanis lefordítva pontosan ezt jelenti (kat’ hólén tén gén, más fordulattal kat’ oikumenén tén gén).

A kereszténységnek ez a két nagy ága még a középkor delén (1054) hivatalosan is szétszakadt. Róma és Bizánc sok évszázados versengésének és harcának egyaránt voltak politikai és teológiai, tehát hatalmi és tanításbeli összetevői. Ez a „nagy egyházszakadás” — a szkizma — látványos, de nem lényegbeli megbéküléshez csak jelen századunk folyamán érkezett el, VI. Pál pápaságának idején.

A nyugati kereszténység látszólagos egysége ellenére már a késői középkorban sorra jelentkeztek olyan mozgalmak, amelyek antiklerikális és egyben többnyire antifeudális jellegüknél fogva megkérdőjelezték a római pápaság és a papi hierarchia biblikus jogosultságát. Francia, angol és cseh „előreformátorok”, úgy mint Wald Péter, Wiclif János és Husz János sok olyan teológiai tételt fogalmaztak meg, amelyek gyors terjedésük segítségével hozzájárultak a XVI. század nagy fordulatainak, a lutheri, majd a svájci reformációnak az előkészítéséhez.

Luther Márton Ágoston-rendi szerzetes-tanár (1483—1546) wittenbergi fellépése a visszaélések ellen és az egyház reformációja érdekében

volt a kezdete annak az egy évtized alatt szerveződő közösségnek, amely 1530 után az *ágostai hitvallású evangélikus egyház* nevet kapta.

A reformáció német és svájci ágának megkülönböztetésére az elmúlt századokban meghonosodott az evangélikus egyház „lutheránus” és a református egyház „kálvinista” jelzője is. A két reformátori irány közös elnevezése a „protestantizmus”. De vizsgálódásunk során maradjunk most az evangélikusság sajátosságainál, azon belül pedig a hazai, a magyar evangélikus egyház mai helyzetképénél.

AZ EVANGÉLIKUS TANÍTÁS

A görög eredetű „euangelion” jó hírt, örömhírt jelent. Az evangélikus egyház tanításának középpontjában az az apostolok által meghirdetett és ránk hagyományozott örömhír áll, hogy „úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3, 16.).

Ezt a tanítást János evangéliumának alapján jól ismerte mind az ókori, mind a középkori kereszténység. Az üdvösség örömhírének ajándékát azonban többféle teológiai és filozófiai meggondolás alapján feltételekhez kötötte az idők folyamán egyre nagyobb hatalmú klérus. Úgy értelmezte Isten ajándékát, mint amit a bűnös embernek ki kell érdemelnie, sőt amiért nemcsak lelki-szellemi, hanem még anyagi árat is kell fizetnie.

Isten felkínált ajándékának, a bűnbocsánat evangéliumának útjába hosszú évszázadokon át odaállt az áldozópapság, amely az európai kereszténység területén a római pápa fősege alatt egyedüli letéteményese lett Isten üdvözítő ajándékának. A katolikus egyház tanítása szerint csak az áldozópapság kezén változhat át az ostya és a bor Krisztus valóságos testévé és vérévé, és csak ez a papi rend közvetítheti a bűnöktől való feloldozás kegyelmét — megfelelő feltételek mellett.

Luther Márton minden reformer elődjénél bátrabban és átfogóbban szállt szembe ezzel a tanítással és a vele kapcsolatban lábra kapott, jórészt anyagi természetű visszaélésekkel. A „bűnbocsátó cédulák” intézménye elleni harca során előbb az 1517 októberében megfogalmazott 95 Tételében, majd ország-világ előtt a worms birodalmi gyűlésen (1521) világosan megfogalmazta az égetően szükséges egyházi reformáció lényegét: *Isten üdvözítő ajándékát minden ember elnyerheti hit által, ingyen kegyelemből, egyedül Jézus Krisztus érdeméért.*

Melyek voltak ennek az alapvető lutheri tanításnak az egész európai kereszténységet megújító következményei? Mindenekelőtt az, hogy ha valóban *egyedül hit által* („sola fide”) igazul meg a bűnös ember, akkor nem építheti életét és jövődő üdvösségét az érdemszerző jó cse-

lekedetekre. A középkori kegyességben pedig valóban hamis, érdemekre építő „Werkgerechtigkeit” alakult ki, azaz nem Krisztus érdemét, hanem saját jótéteményeiket vélték jogos alapjául remélt üdvösségük zálogának.

Összefügg ezzel a másik lutheri alaptétel, hogy *egyedül kegyelemből* („sola gratia”) igazul meg a keresztyén ember. Ez azt jelentette, hogy a bűnbe esett ember nem tud annak mélységeiből a törvény alapján kiszabadulni, mert az csak az ítéletét jelentheti. Ehelyett az evangélium, az örömhír szabadít meg egyedül: az Újszövetségnek az a középponti üzenete, hogy „úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3, 16.). Más megvilágításban a tékozló fiúról szóló példázat (Lk 15.) fejezi ki ennek az igazságnak a lényegét, hogy ti. az édesapa — azaz Isten — nem a megérdemelt büntetéssel várja elszakadt és mélyre süllyedt fiát — a bűnös embert —, hanem eléje siet, megöleli, sőt meg is ajándékozza, mert annyira szereti őt.

Az evangélikus tanítás harmadik sajátja éppen az, hogy mindezt *egyedül Jézus Krisztus* értünk hozott helyettes áldozata teszi lehetővé („solus Christus”). Ha ő nem járt volna közbe az Atyánál, ha ő nem halt volna meg bűneinkért helyettes áldozatként, akkor Isten igazsága alapján csakis ítélet lehetne az osztályrészünk. De *Isten igazsága éppen az a könyörülő igazság*, amellyel az ítéletet a kereszten magát önként feláldozó Fiára róttá. Ezért áll a golgotai kereszt, a krisztocentrikus gondolkodás a lutheri teológia középpontjában. Ennek gyakorlati következménye pedig az, hogy — elvetve sok középkori hagyományt és babonát — egyedüli közbenjárónak Krisztust vallja, nem pedig Szűz Máriát vagy a szenteket. E lutheri tan elsőbbséget, prioritást követelt tehát az Ige kijelentéseinek (pl. „Egy az Isten, egy a közbenjáró Isten és emberek között, az ember Krisztus Jézus”) az akár a több századon át kifejlődött tradícióval, a hagyománnyal szemben.

Nem nehéz felfedezni, hogy a wittenbergi reformáció ily módon alapvetően formálta át és változtatta meg Európa vallási arculatát. X. Leó pápa egyházi, V. Károly császár pedig birodalmi átkot mondott Luther Márton személyére és eretneknek nyilvánított tanítására. A magyar törvényhozás 1523-ban fej- és jószágvesztéssel akarta e tanok követőit sújtani, sőt 1525-ben a rákosi országgyűlés kimondta, hogy hívei mind megégettessenek („Lutherani omnes comburantur”). Mivel azonban a mohácsi vészt követő évtizedekben az ország csaknem 80%-a lutheránus, illetve református, azaz protestáns lett, a törvények végrehajtására csak nagyon szórványosan került sor 1525 után, néhány éven keresztül csupán. Az a lelki-szellemi fellendülés azonban, amely a reformátorok munkája és a protestáns iskolakultúra terén bekövetkezett, kétségtelenné tette, hogy az evangélium reformátori szellemű értelmezése erőt jelentett sokak szá-

mára, akik Jézus Krisztus kegyelmet hirdetõ, minden bûnõst magához fogadó Evangéliumára építenek. Az Evangélium elsõbbséget kap minden egyházi ügyben és ítéletalkotásban („sola scriptura”).

A MAI MAGYAR EVANGÉLIKUSSÁG

A történelem viharai közepette az a protestáns többség, amely a XVI. század végét és a XVII. század elejét még jellemezte, kisebbséggé vált. Részben az erõs — olykor erõszakos — ellenreformáció sikerei eredményeztek hatásos katolikus restaurációt, részben a felvilágosodás racionalizmusa ért el a protestáns körökben gyorsabb sikereket, mint az egyház és a papság tekintélyét és a tradíciót merevebben tartó katolicizmus híveiben. Egy katolikus Habsburg-birodalomban több elõnyt és közéleti lehetõséget is nyújtott a római hithez való ragaszkodás, talán ennek is tulajdonítható, hogy az egykor evangélikus családok ún. vegyes házasságkötéseinél sorra mutathatók ki a „reverzálisok”, tehát a protestáns fél születendõ gyermekének protestáns hitérõl való lemondás. Így töredezett le lassacskán a hajdan erõs evangélikus nemesség vagy polgárság széles rétege a magyar protestantizmus testérõl.

A kisebbségi, sõt szórványsors elõidézésében a végsõ csapást a trianoni diktátum jelentette, hiszen a Kárpát-medence evangélikusságának legjelentõsebb erõi a felvidéki és erdélyi városok lakosai között voltak találhatók. Így csökkent le a lélekszám félmillió alá, szemben a hatmillió katolikus és kétmillió református magyarság híveivel. Ma tehát az ország evangélikussága mintegy 450 000 fõ, a lakosságnak mindössze 4%-a.

Tekintsük át hitéletének fõbb megnyilvánulásait.

GYÜLEKEZETI ÉLET

Hazánk mintegy 2000 helységében — közelebbirõl 250 anyagyülekezetben — folyik gyülekezeti élet. Az egyház évente átlag 50 000 istentiszteletet tart templomokban, imaházakban, gyülekezeti termekben (20. ábra). Ezekbõl több mint 2200 szlovák és mintegy 770 német nyelvû. Statisztikáink szerint ezenkívül évente 12 000 bibliaóra és csaknem ugyanannyi gyermekbibliakör van, s ehhez járul — elõször sok év, sõt évtized után — az iskolai és templomi hitoktatás, amelynek méreteirõl még nincsenek megbízható adataink.

Anyagi vonatkozásban a gyülekezetek többsége rendezett, bár szerény keretek között él. Az egyházközségek bevétele önkéntes felajánlásokból, offertóriumokból (perselypénzbõl) és külön adományokból áll. Nincs tehát immár fél évszázada kötelezõ „egyházi adó”, a hívek szeretete, felelõs

20. A Deák téri evangélikus templom (Budapest)

ragaszkodása azonban példamutató volt az átállás idején és példamutató ma is.

Hűséges munkát végeznek gyülekezeteinkben a lelkészek, a világi felügyelők — funkciójuk nagyjából megfelel a református egyházban az általános gondnok megjelölésnek —, presbiterek (azaz egyháztanácsosok) és más tisztségviselők. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek mind önkéntes alapon, nem pedig ellenszolgáltatás fejében látják el sokszor nem könnyű tisztségüket. A lelkészek nagy része nagy kiterjedésű szórványt vagy több egykori anyagyülekezetet is gondoz.

Természetesen a hétköznapiak is teljes mértékben igénybe veszik a gyülekezeti lelkész szolgálatát. Keresztelés, esketés, temetés, konfirmáció, hitoktatás, felnőtt bibliaóra, ifjúsági alkalmak, gyermekbibliakörök, családlátogatások, lelkipásztori beszélgetések, gyülekezeti adminisztráció: ez jellemzi a gyülekezet lelkészeinek hétköznapijait.

Két egyházkerületben és 16 egyházmegyében élnek ezek a gyülekezetek. Az egyházkerületek élén 1-1 püspök, az egyházmegyék élén összesen 16 esperes áll. A központi adminisztrációt az országos egyházi főtitkár intézi.

Ha fellapozzuk a két egyházkerület 8-8 esperességének az utóbbi évek-
ből származó évi jelentéseit, színes kép tárul elénk. Szedjük belőlük
csokorba néhányat. Bács-Kiskunban évek óta folynak presbiteri és papné-
konferenciák, kántori találkozók. Békésben intenzív a szlovák anyanyel-
vűek lelki gondozása. Pest megyében nem kevesebb, mint tíz gyülekezeti
énekkar működik, a legnehezebb években is folyt iskolai hitoktatás, s
egyetlen évben mintegy 550 ifjú részesül konfirmációban. Tolna-Baranya
evangélikusainak is mintegy 70%-a kapott évente konfirmációi oktatást,
a Fejér-Komáromi és Vasi Egyházmegyékben évek óta — még a hivatalos
engedélyezés előtt is — nagy lendülettel, olykor gyülekezeti kirándulások
formájában folyt és folyik a lelki munka a fiatalok között.

Mindezt a gyülekezeti munkát összefogják azok a gyenesdiási, fóti,
szárszói, répcelaki, nyíregyházi ifjúsági alkalmak, amelyek ugyan tiltottak
voltak sok éven át, de most annál nagyobb erővel és lelki, szellemi szomjú-
sággal vesznek részt rajtuk sok százan. Legújabban a MEVISZ, azaz
Magyar Evangélikus Ifjúsági Szövetség fogja össze ezeket az alkalmakat
és eredményez új szakcsoporthoz tartozó munkát a továbbképzés vagy szeretetszol-
gálat területén.

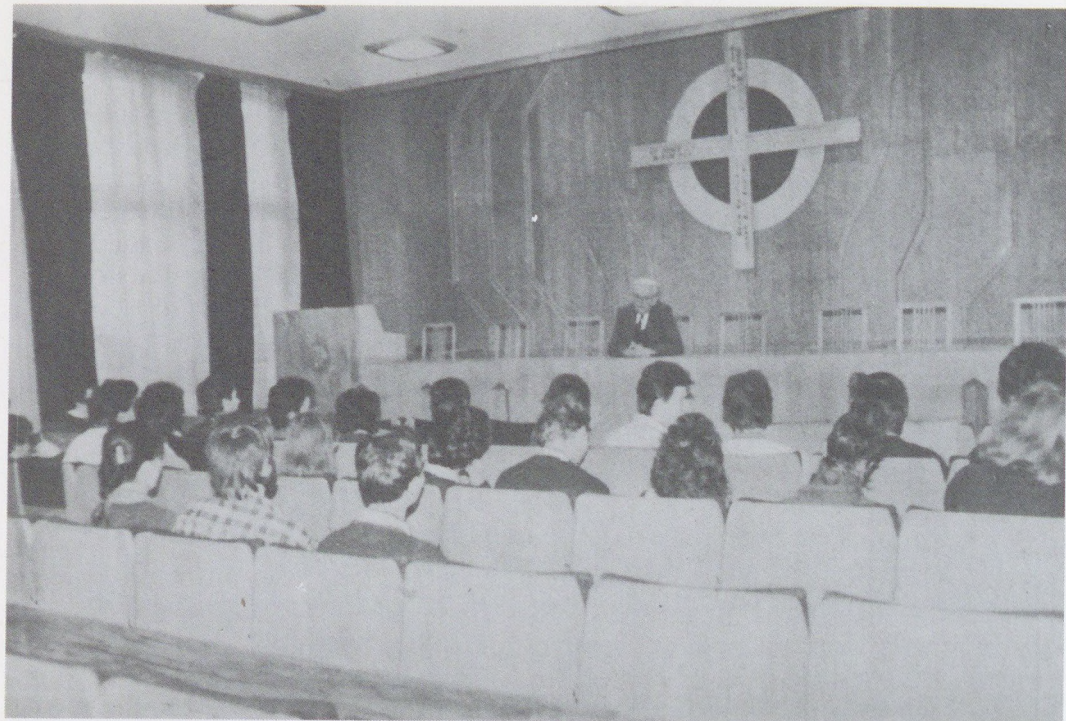
LELKÉSZKÉPZÉS

A csaknem 450 évre visszatekintő hazai evangélikus lelkészképzés gyö-
kerei még a XVI. századra nyúlnak vissza. Huszár Gál evangélikus refor-
mátor óvári iskolája, az 1557-ben reformátor szellemben megindult sop-
roni latin iskola, a wittenbergi teológusképzés, majd a XVII. században
Pozsony, Eperjes, Késmárk teológiai főiskolái biztosították a magas szintű
pedagógiai és teológiai tudással felvértezett prédikátorok állandó utánpótlá-
sát.

A két világháború között átmenetileg állami egyetem, közelebbről a
Pécsi Erzsébet Tudományegyetem keretein belül működött a Soproni
Evangélikus Teológiai Fakultás. Amikor 1950-ben a teológiai képzést
leválasztották az egyetemről, az evangélikus egyház saját Teológiai
Akadémiáját kezdte működtetni Budapesten.

Régi hagyomány, hogy a tanári kar tagjai mind lelkészi képesítésű,
korábban többnyire gyülekezeti munkát végzett professzorok. A teológiai
hallgatók száma jelenleg mintegy 100. Képzésük jellemző vonásai, hogy
kötelező számukra mindkét bibliai nyelv — a héber és a görög — ismerete,
a latin és egy szabadon választott világnyelv ismerete és 5 évi teológiai
munka, kötelező óralátogatással. Ez hetente átlag 25 órát jelent (21. ábra).

Sajátsága a magyar lelkészképzésnek a gyülekezeti élettel való szoros
kapcsolattartás. A hallgatók évente 5—6, olykor 8—10 alkalommal men-
nek ún. szupplikációs szolgálatra, amikor ígét hirdetnek, és a gyülekezet
adományait elhosszabb ideig tartásukra. Ezenkívül az igaz-

21. Előadás az Evangélikus Teológiai Akadémián (Budapest)

gató vagy I-I tanár vezetésével átlag havonta kétszer „teológus-napokra” mennek ki a gyülekezetekbe, ahol részt vesznek az istentiszteleten, biblia-órán, gyermekbibliakörökön, délutánonként pedig gyülekezeti est keretében beszámolókkal, igehirdetéssel, bizonyágtételekkel vagy énekkari számokkal és költeményekkel szolgálnak. E népszerű alkalmak is hozzájárulnak a hívek áldozatkészségének gyümölcsein túl a lelki élet fellendítéséhez és a leendő lelkészek tapasztalatainak növeléséhez. Egyben megóvják a teológusokat attól, hogy a tudományokat elvontan műveljék, mint ahogy az egyes nyugati államok teológiai fakultásain gyakori.

A Teológiai Akadémia gyakran hív meg „fórum” alkalmaira bel- és külföldi vendégelőadókat. Mivel 1964 óta újra van az Akadémiának promóciós joga, a megfelelő előtanulmányok, többnyire külföldi ösztöndíjak és tudományos publikációk, majd háromszintes vizsgák alapján teológiai doktorátus letételére van lehetőségük a lelkészeknek. Ugyancsak gyakran él az Akadémia azzal a jogával, hogy tiszteletbeli (honoris causa, azaz dísz-) doktorátust adományozzon az ökumené képviselőinek vagy a nemzetközi egyházi életben kimagasló szolgálatot teljesítő személyiségeknek. Az első ilyen tiszteletbeli doktor Sö-

derblom Nathan uppsalai svéd érsek volt, legutóbb többek között — az ökumenikus közeledés jegyében — Szennay András pannonhalmi főapát kapta meg ezt a kitüntetést.

A hallgatók utánpótlását szolgálják az évente megrendezett „Nyílt napok”, amikor középiskolai diákok vagy más érdeklődők számára két napon át nyitva áll az Akadémia kapuja. Így sokan az érettségit megelőző években és pályaválasztás előtt megismerkedhetnek a teológiai tanulmányok rendjével, anyagával, az Akadémia szervezetével, valamint a Teológus Otthon és a hallgatóság életével. Az utánpótlást különben jórészt Békéscsaba, Nyíregyháza, Szarvas, Miskolc, Győr, Kemenesalja, Nógrád, valamint Budapest és környéke biztosítja.

A lelkészképzés alappillérei között legfontosabb a hit, az erkölcs és a tudomány területe. Lelkeszi szolgálatot ugyanis senki nem végezhet élő Krisztus-hit nélkül lelkiismeretesen és eredményesen. Ugyanakkor a hitteles egyházi élet társadalmi megbecsülésének is előfeltétele, hogy erkölcsileg feddhetetlen, szilárd jellemű lelkészek vezessék a gyülekezeteket. Ezért elválaszthatatlan a hittől a becsület, a tisztesség, az őszinteség, a nemes jellem követelménye. Csak a hit és az erkölcs belső fegyelmező erejével válhatnak a teológusok az egyház, az ökumené és az emberiség értékes tagjaivá. További alappillér a tudás. Nem lehet jó teológus ma az, aki nem tartja kezét a teológiai és a világi tudományok üttőerén.

LAIKUSKÉPZÉS

A Magyarországi Evangélikus Egyház törvénykönyvében is lefektetett alapelve, hogy minden tagjának felajánlja szolgálatát Isten ígéjének hirdetésével és a keresztyén testvéri szeretet gyakorlásával. Ezért az egyház feladatának tekinti, hogy tagjait felkészítse és kiképezze az egyházi szolgálatra. E célból a szükséges mértékben és színvonalon ismerteti a Szentírást, a Hitvallási Íratokat, az egyház történetét, tanítását és életét, valamint helyzetét és feladatát itthon és a világban.

Azok számára, akik ezt a képzést igénylik és többnyire „gyülekezeti munkatársak” szeretnének lenni, a Teológiai Akadémia 1979 ősze óta hároméves Levelező Teológia Tanfolyamokat indított. A felvételi bizottság által felvett, lelkész és presbitérium által ajánlott önkéntes jelentkezők mind érettségi bizonyítvánnyal kell hogy rendelkezzenek. A tanfolyamok tanárai és előadói havonként egyszeri hétvégi konzultáció keretében oktatnak, a hallgatók félévenként beszámolnak előmenetelükről, a hatodik félév végén pedig záróvizsgát tesznek.

1989-ig három fenti jellegű, hároméves tanfolyamon mintegy száz világi jelentkező vett részt. Többségük értelmiségi háttérű, olykor főiskolai vagy egyetemi végzettségű is. Egy részük gyülekezeti munkatársi szolgál-

latban áll, mások világi munkahelyükön vagy a tudományos életben kamatoztatják teológiai tudásukat.

E képzés annak a felismeréséből is adódik, hogy az igazi keresztény egyház nem lehet klerikális, „papos” egyház. Krisztus gazdagsága sokféle lelki-szellemi ajándékot rejt magában. Ezek kamatoztatása nemcsak a lelkészeknek, hanem a kereszténység széles körének a feladata.

IFJÚSÁGI MUNKA

Az elmúlt negyven évben a pártállam ezt a munkaterületet engedte legnehezebben át a lelkészeknek. Még a püspökök is tiltották azokat a kísérleteket és — valljuk be, jogos — igényeket, amellyel lelkészek vagy más karizmatikus vezetők igyekeztek intenzíven, gyülekezeti kereteken túl is foglalkozni az Igére és a lelki élet fejlődésére szomjazó fiatalokkal. 1984 óta azonban egyre több lehetőséget kapott az egyház ezen a területen is.

Napjainkban teljes az egyház szabadsága az ifjúsággal való foglalkozás mennyisége és minősége irányában. A legrégibb konferenciai telepek egyike, Gyenesdiás immár évek óta az evangélikus fiatalokat egybegyűjtő központja a Magyarországi Evangélikus Egyháznak. Ám itt is csak fokozatosan, inkább csak a serdülő, 12—16 év közötti fiatalok számára nyíltak meg a kapuk. Most itt és a Balaton déli partján, közvetlenül a vízparton fekvő balatonszárszói üdülőben 18—35 év közötti fiúk, lányok, felnőtt keresztények gyülekezhetnek nyaranta.

Ezeknek a fiataloknak a társulásából fejlődött ki a MEVISZ, azaz a Magyar Evangélikus Ifjúsági Szövetség, amely intenzív lelki, szellemi munkával, előremutató reformgondolatokkal s diakóniai segítőkészséggel hatja már át a lutheránus társadalmat hazánkban. Sőt egyre több külföldi ifjúsági szervezet mutat nagy érdeklődést a magyar evangélikus fiatalok munkája iránt, és teszi számukra lehetővé Ausztriában, a Német Szövetségi Köztársaságban vagy Angliában, Skóciában, Írországban, sőt az Egyesült Államokban is a tapasztalatcserét, ifjúsági vezetőképzést.

A hitoktatásban részesült gyermekek 12—14 éves korukban saját kérelmükre konfirmációi oktatásban részesülnek. Ennek elvégzése után járulhatnak — mint immár felnőtt egyháztagok — az Úrvacsorához.

Az evangélikus ifjúság nevelő-oktató munkáját bizonyára nagymértékben segíti majd elő az 1989 szeptemberével 37 év után ismét megnyílt Fasori Evangélikus Gimnázium. A hazai evangélikusságnak még a Trianon utáni országterületen is 11 középfokú iskolája működött. Sopron, Kőszeg, Bonyhád, Budapest Deák tér és Fásor, Aszód, Miskolc, Nyíregyháza, Békéscsaba, Orosháza a lutheri-melanchthoni nevelési eszmék hűséges megvalósítói voltak. Bár a két fővárosi iskolát az állammal 1948

decemberében kötött egyezmény meghagyta az egyház számára, a sztálinista rendszer nyomásának engedve azokat is kénytelen volt az akkori egyházi vezetőség az államnak 1952 őszén „felajánlani”. A fasori öregdiákok világméretű összefogása és az iskolaügyet szívükön viselő egyházi erők kitartó igyekezete végül is, lehetővé tette, hogy az Országos Pedagógiai Intézet kiköltözött a Pecz Samu által 1905-ben megtervezett patinásan szép és elegáns épületből. Ma több mint 300 diák nyer ismét oktatást a magasan kvalifikált fasori tanári kar tagjaitól.

SZERETETINTÉZMÉNYEK

A magyar evangélikusság intézményes diakóniai munkája a második világháború utáni első években még a régi keretek között folyt: egyéni, egyesületi és olykor gyülekezeti szeretetmunka formájában végeztek sokan áldozatos tevékenységüket öregek, árvák, betegek és rászorulóknak között. Jellegzetes vonása volt ennek a szolgálatnak, hogy nem részesült a közegyház hivatalos támogatásában. A szinte hősies vállalkozások többnyire személyes indításból és személyes kapcsolatok révén kapták meg a szükséges, többnyire szerény támogatást. Kimagasló egyénisége volt ennek a munkának a háborús évek borzalmai között a „gyermekmentő” evangélikus lelkész: Sztéhlo Gábor, aki mintegy ezer üldözött gyermeket és ötszáz felnőttet mentett meg a fővárosban, élete kockáztatásával. Ugyancsak önfeláldozó szeretetmunkát végzett előbb Hódmezővásárhelyen, majd Budapesten a Deák téren dr. Keken András lelkész árva és elhagyott gyermekek felkarolásával és a fajuk miatt üldözöttek rejtegetésével.

1953-ban zsinati törvény rendelkezett az egyház diakóniai szolgálatáról. Ennek során a Magyarországi Evangélikus Egyháznak egy Diakóniai osztálya létesült, mint a szeretetszolgálat országos összefogó és irányító szerve. Utóbb, az 1966-os zsinat, majd egy 1972-es szabályrendelet részletesen körvonalazta ezt a fontos munkaágat.

A 18 egyházi szeretetintézmény élén a diakóniai ügyvivő lelkész áll, az egyes intézeteket pedig igazgatótanácsok irányítják. Két egészségügyi otthonban testi és szellemi fogyatékos gyermekeket, a többi otthonban pedig több száz öreget gondoz az egyház. A nehéz munkához segítséget nyújt az Egészségügyi Minisztérium, amely e célra a gyermekek ellátására gondozási díjat folyósít. Az öregek fenntartási költségeit az általuk fizetett tartásdíjak biztosítják.

Nem volna azonban zökkenőmentes ez a diakóniai munka, ha nem adna több külföldi egyházi szervezet anyagi támogatást. Ilyen elsősorban a német Gusztáv Adolf Egyesület, a Martin-Luther Szövetség, a Bajor Diakónia, valamint német és finn diakóniai központok.

SAJTÓMUNKA

Az 1950-ben megalakult Evangélikus Sajtóosztály lap- és könyvkiadásával és iratterjesztésével jelentős kulturális szolgálatot lát el. Iskolai- és szórvány-hittankönyvektől kátén, énekes- és korálkönyveken keresztül írásmagyarázatokig, egyháztörténeti és szépirodalmi művekig széles skálát képvisel. Gerincét a bibliai kommentárok képezik: tudományos igényű, mégis a gyülekezeti tagok számára is jól érthető írásmagyarázati sorozatokban sorra dolgozza fel az Ó- és Újszövetség könyveit. Sorra jelennek meg — kivált az utóbbi évek könnyítései során — hitébresztő, hitmélyítő, imádságos- és áhitatoskönyvek, valamint az evangélikusság teológiai alapjait és célkitűzéseit tárgyaló írások.

A Sajtóosztály legtöbbet olvasott kiadványai közé tartozik a hetente megjelenő „Evangélikus Élet”, a havonta publikált „Lelkipásztor” és az évente kétszer megjelenő, főként az értelmiségnek szánt „Evangélikus Szemle”, a „Diakonia”. Számosan olvassák az évente megjelenő „Biblia-olvasó Útmutatót” — közismert neve „Losung” — és az „Evangélikus Naptárt”. 1982-ben 60 000 példányban szép kiállítású, 800 oldalas kottás gyülekezeti énekeskönyvhöz juthatott minden gyülekezeti tag, s mert kevésnek bizonyult, újabb kiadása is megjelent. Ebben a templomi liturgián kívül istentiszteleti, bibliaórai és ifjúsági énekek mellett sok szép imádság is található. Sok benne az újonnan felvett ének, így 79 bel- és külföldi énekeskönyv anyagából lett kölcsönözve, 48 pedig mai magyar énekírók alkotása. A szerkesztők tudatosan törekedtek az ökumenikus szempontok érvényesítésére, és visszanyúltak az ősi evangélikus hagyományanyaghoz is. A liturgikus részek kísérete „Korálkönyv” formájában párhuzamosan jelent meg az énekeskönyvvel.

EGYHÁZI GYŰJTEMÉNYEK

A hazai evangélikusságnak három jelentős tudományos, gyűjteményi ágazata van: a könyvtár, a levéltár és a múzeum.

Az *Evangélikus Országos Könyvtár* mintegy 150 000 könyvtári egységgel rendelkezik. Anyaga főként teológiai, de történeti és irodalomtörténeti értékekben különösen is gazdag a XVII—XVIII. századi régi könyvgyűjtemény. Egyik része, a nevezetes Podmaniczky Könyvtár egy bibliofil házaspár gyűjtőmunkájának a gyümölcse: báró Podmaniczky Géza és felesége 1929-ben az evangélikus egyházra hagyta 20 000 kötetes könyvtárlományát, amelyet addig az Aszód melletti kiskertali kastélyszoba őrzött.

A központi könyvtár egy része, közösen az egykori soproni fakultási és más, újabb szerzeményekkel 1975-ben az Evangélikus Teológiai Akadémia könyvtárába költözött. Ott található az 1950 óta, vétel vagy adomány

22. Luther-ház, mögötte az evangélikus templom tornya (Nyíregyháza)

útján nyert legújabb, bel- és külföldi egyházi irodalom könyvanyaga. Jelentős könyvtári állománnyal rendelkezik Sopron, Győr, Miskolc, Nyíregyháza és Békéscsaba evangélikus gyülekezete, de sokszor kisebb, sőt falusi gyülekezetek is őriznek nagy értékeket, pl. Kővágóórs vagy Nemeskér (22. ábra).

A könyvállomány legértékesebb darabjai között ősnymtatványok is találhatók. Nagyszámú korai kiadás van a reformátorok, főként Luther és Melanchthon műveiből. Ez a könyvtár őrzi Petőfi Sándor máig legrégebb kézírását egy használatában volt latin—német szótár könyvtábláján az 1838/39-es tanévből.

Az *Evangélikus Országos Levéltár* a magyarországi lutheranizmus nem nyomtatott iratanyagát őrzi, tartja nyilván és dolgozza fel. Alapjait még József nádor buzgó evangélikus felesége, Mária Dorottya vetette meg a reformkorban. A mai helyén (Budapest, Üllői út 24.) alatt 1908 óta működő intézmény a világháború után sok sérülést szenvedett. Újjászervezése Mályusz Elemér és Sólyom Jenő professzorok nevéhez fűződik.

A levéltár egyik legértékesebb darabja Luther Márton eredeti, 1542-ben írt Végrendelete, amelyet 1804-ben egy helmstedti árverésen vásárolt meg Jankovich Miklós műgyűjtő, és azt még halála előtt a Magyarországi Evangélikus Egyház Levéltárának ajándékozta.

Az *Evangélikus Országos Múzeum* a gyűjtemény legfiatalabb ága. Alapítási éve 1973, első állandó kiállításának nyitó éve pedig 1979. A főváros belvárosának a szívében fekvő épület eredetileg az első pesti evangélikus imaterem, majd iskola céljait szolgálta már a XVIII. század végén. Az első állandó kiállítás ezt a címet viseli: „Evangélikusság a magyar kultúrában”. Évente 1-2 időszakos kiállítás mellett ez a törzsanyag tükrözi a hazai magyar, német és szlovák lutheranizmus egyház-, művészet- és művelődéstörténetét. Legújabbban archív fotó-, film- és hangtárral is bővült a múzeumi gyűjtemény.

AJÁNLOTT IRODALOM

FABINY T.: Evangélikus Országos Múzeum. Bp. 1979 (Evangélikus Egyház)

FABINY T.—HAFENSCHER K.: Négyszázötven éves az Ágostai Hitvallás. Bp. 1980 (Evangélikus Egyház)

KÁLDY Z.: A diakónia útján. Bp. 1979 (Evangélikus Egyház)

A magyarországi Evangélikus Egyház Törvénykönyve. Szerk.: KÁLDY Z. Bp. 1967 (Evangélikus Egyház)

A REFORMÁTUS EGYHÁZ

Magyarország felekezeti statisztikájában a reformátusok állnak a második helyen. Számarányát tekintve ez a legnagyobb hazai protestáns egyház. A 2 millióra becsült reformátusság az egész világot figyelembe véve is a nagy létszámú református (presbiteriánus) egyházak közé tartozik. A közép-kelet-európai térségben összesen mintegy 3,5 millió magyar református él. A református egyház a XVI. század hatalmas egyház- és társadalomújító mozgalmának, a reformációnak a talaján született meg. A történelem során használatos elnevezései közül a református (visszaalakított, megújított) név arra utal, hogy a reformáció sokszínű, de egygyökerű mozgalma hozta létre. A református egyházra gyakran alkalmazott „kálvinista” jelző a genfi reformátor, Kálvin János tanító és egyházszervező munkásságának hatására utal az egyház életében. Korábban használatos volt még a „helvét vallástételt tartó felekezet” elnevezés is (1881-ig a magyar reformátusok hivatalos neve). Ez arra mutat, hogy a magyar reformátusok számára kezdettől fogva igen fontos volt a svájci reformációval való kapcsolat. Innen vették át a magyar reformátusok azt a hitvallási iratot, a II. Helvét Hitvallást, amely hitelesen és tömören foglalta össze számukra a Szentírás alapján felismert hitigazságokat. A „helvét vallástételt tartó” kifejezés egyben megkülönböztetésül is szolgált a protestantizmuson belül. Így különböztették meg egymástól az evangélium alapján megújult „ágostai hitvallású” lutheránusokat és a reformátusokat.

KIALAKULÁSA

Magyarországon a reformáció helvét irányának megerősödése a XVI. század ötvenes—hatvanas éveiben következett be. A török megszállás alatt álló, eszmei-politikai zűrzavarral küzdő magyarság ekkor figyelt fel a Zwingli, Kálvin, Béza, Bullinger nevével összekapcsolódott svájci mintájú reformációra, s látta meg benne azt az erőt, amelynek segítségével feleletet találhat keresztyén hite, élete, történelme, egész nemzete sorsot formáló kérdéseire.

23. A magyarországi református egyház címere (felirat nélkül Debrecen város címere)

24. A debreceni Református Kollégium udvara, felirata: orando et laborando — imádsággal és munkával

Magyarországon kezdetben együtt haladt a lutheri és kálvini irányzat fejlődése. Az egyre nyilvánvalóbbá váló tanításbeli különbségek, amelyek mindenekelőtt az úrvacsoratanban jelentkeztek, oda vezettek, hogy a különböző hitvallásokat elfogadó irányzatok hívei külön szervezeti formát is hoztak létre. Így jött létre 1567-ben a debreceni alkotmányozó zsinaton a különálló Református Egyház. A zsinat két hitvallást fogadott el, melyek máig is hivatalos, meghatározó jellegű hitvallásos iratai a magyar reformátusságnak. Az egyik a már említett II. Helvét Hitvallás. A Heidelbergi Káté néven ismert másik hitvallási irat, mely századokon át egyfajta református népkönyvként szolgált, kérdés-felelet formájában dolgozza fel a református keresztyén hit tartalmát. A hitvallások elfogadása mellett a zsinat meghatározta a református istentisztelet rendjét, megalkotta az első egyházi törvényeket a magyarországi reformátusok számára.

A reformáció sikere egész Magyarországra kiterjedt. A XVI. század végére a magyar lakosság mintegy 80–90%-a protestáns, elsősorban reformátussá lett. A Habsburg-támogatással megindult ellenreformáció a XVII–XVIII. század folyamán a protestánsokat hátrányosan megkülönböztető törvények és rendelkezések egész sorával igyekezett régi, egyeduralgó helyzetébe visszajuttatni a római katolikus egyházat. Az üldözések és a törvény előtti egyenlőtlenség kora a felvilágosodással, II. József

Türelmi rendeletével, majd az 1791. évi országgyűlés XXVI. törvénycikének életbe lépésével ért véget a protestánsok, így a reformátusok számára is. A felekezeti villongások, erőszakos térítések korszakának lezárultával kialakult az a felekezeti arány, valamint a felekezeteknek egyes területi megoszlása, amely nagy vonásaiban nem változott meg mind a mai napig sem. Így alakult ki az a helyzet, hogy Nyugatról Kelet felé haladva (Budapestet nem számítva) a reformátusok százalékaránya folytonosan nő. Míg a Dunántúlon nagy szétszórtságban élnek reformátusok, addig a Duna—Tisza közén, de különösen Kelet-Magyarországon nagy tömbökben található a református népesség (23—24. ábra). A 2 millió hazai református 1618 gyülekezetben és 1655 szórványban (helyben élő lelkipásztor nélküli gyülekezet) él ma.

TANÍTÁSA

A református egyház élete, tanítása, szervezeti felépítése számára a kiindulópont és az alap a Szentírás, a Biblia. A Biblia az a végső tekintély, mely által Isten kijelentette magát az embernek. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az egyház ne venne tudomást másról, csupán azt, hogy minden jelenséget, történelmi, természeti, egyházi, világi eseményt ehhez viszonyít, s ennek alapján ítél meg. A Bibliára úgy tekint a református egyház, mint különös, kétarcú könyvre, mely egyfelől Isten kijelentését tartalmazza, ugyanakkor emberi mű. Méltósága és ereje nem egyes szavainak, földrajzi, biológiai és egyéb adatainak a tévedhetetlenségében rejtezik, hanem abban, hogy üzenete, az embert szerető Isten kegyelméről és szövetségi hűségéről szóló bizonyossága újra és újra megszólító, vigasztaló erőnek bizonyul emberek élete számára. Az egyház feladata éppen ezért nem a Biblia szavainak őrzése vagy ismételtetése, hanem annak aktuális üzenetként való lefordítása a kortársak számára. Ez történik az igehirdetésben. A református hit szerint az igehirdetés sikere vagy sikertelensége nem emberi teljesítmény vagy kudarc, hanem Isten Szentlelkének munkája, rajtunk kívül álló hatalom.

A *Szentírás* alapján fordult szembe a reformáció korának egyházi gyakorlatával, s utasította el Mária és a szentek imádását, az úrvacsorában az átlényegülés tanát (azt a tanítást, miszerint a felszentelt pap által elmondott szereztetési igék hatására a bor és az ostya Krisztus valóságos testévé és vérévé változik át). Elvetette mindazokat az egyházi szertartásokat, amelyeknek eredete nem található a Bibliában. Így csupán két sákramentumot (szentséget) tartott meg: a *keresztiséget* és az *úrvacsorát*. A Szentírással összeegyeztethetetlennek tartotta a hierarchikus papság és a pápaság intézményét. Az egyetemes papság (minden hívő ember pap, azaz nincsen szüksége külön emberi közbenjáróra ahhoz, hogy Isten színe elé

állhasson) bibliai gondolatának érvényesítésével megszüntették (elvetették) a kolostori életforma magasabbrendűségének az eszményét. Ugyancsak ezen a bibliai alapon vetették el a papi nőtlenség kötelező voltát.

A reformáció a Szentírás központi üzeneteként fedezte fel az ingyen *kegyelemből hit által való megigazulás* tanítását. Eszerint Isten és az ember közötti kapcsolat nem az ember vallásos teljesítménye alapján normalizálódik, nem az embernek kell kiengesztelnie a bűnei miatt rá haragvó Istent. Isten és az ember között Jézus Krisztus élete, kereszthalála és feltámadása teremtette meg az új, felbonthatatlan szövetséget, amely az ember földi életének és örökkévaló sorsának békességét, az üdvösséget és az örök életet biztosítja. Az ember hit által fogadja el Isten kegyelmét. Ezért cselekedeteinek, testi-lelki-szellemi energiájának nem saját maga üdvössége biztosítására kell irányulnia, hanem a „felebarátra”, a szűkséget szenvedő embertársra. A keresztyén élet alapmotívuma az Isten iránti hálaadás és a felebarát szolgálata. Az Istennek szentelt élet nem a külön papi rend kiváltsága, hanem minden hívő ember lehetősége ebben az értelemben.

Egyedül Istené a dicsőség! (Soli Deo gloria) — hirdeti e református tanítás. Ebből következően a református hit tagadja, hogy bármilyen földi, politikai, gazdasági vagy egyházi hatalomnak joga lenne abszolút, végérvényes igénnyel fellépnie. Ez az egyház tekintetében arra indítja, hogy annak reformálását meg nem szűnő feladatnak tekintse. A társadalom, a nemzet és a világ sorsáért hordozott felelősség is ebből a meggyőződésből fakad. Ennek gyakorlása azzal kezdődik, hogy közbenjáró imádságot mond azokért, akik a hatalmat gyakorolják. Folytatódik azzal, hogy részt vállal mindazokban a feladatokban, melyek az emberi közösség életének megtartását és jobbítását munkálják. Ez a felelősségvállalás odáig terjed, hogy adott esetben Isten nevében felemeli szavát az egyéni és közösségi életet megnyomorító erők ellen, s maga is ellenáll az embertelen, hatalmával visszaélő uralomnak.

E mögött az aktív életfolytatás mögött húzódik meg a kiválasztásba (*predestináció*) vetett református hit. A predestináció vagy eleveelrendelés annak a meggyőződésnek a kifejeződése, hogy az ember életének, a világ sorsának egyetlen eseménye sem független Isten akaratától. Ez a hit nem fatalizmust sugall, nem a mindenbe való beletörődést, hanem történelmi helyünk, küldetésünk komolyan vételét, s az abban való hűséges helytállást. A református egyház története azt bizonyítja, hogy a filozófiai spekulációktól mentes predestinációs hit mindig hatalmas erőforrás volt. Küldetéstudat fakadt belőle, mely segített az évszázadok során a magyar nemzeti függetlenségért vívott szabadságküzdelmekben politikai-szellemi-gazdasági túlérővel is szembeszállni s a megmaradást munkálni.

A református hitvallás sajátossága, hogy egyfelől vallja: az egyház legfontosabb élettevékenysége a gyülekezetekben folyó istentisztelet és mun-

ka, ugyanakkor mindig az egyház, a templom falain túlra is tekint, mert az egész világot Isten dicsősége színterének tartja, melyet Isten az ember felelősségére bízott rá.

Ezek a jellegzetesen református tanítási jegyek természetesen beleágyazódnak a keresztyénség közösen elfogadott hittételeibe, melyeket a Szentírással megegyezőnek tartva a reformáció sajátjaként vállalt és ismert el. Így közösen vallja a többi felekezettel együtt az első négy évszázadban alkotott egyházi hitvallásokat. Ezek az ún. ökumenikus hitvallások (oikumené = 1. a lakott föld, 2. az egész keresztyénséget magában foglaló), amelyeket az akkor élt keresztyénség egésze elfogadott.

LITURGIA

A református egyház életének középponti eseménye a gyülekezeti istentisztelet (25. ábra). A többi keresztyén egyházhoz hasonlóan a református egyház is a vasárnap délelőtti gyülekezeti alkalmat tekinti a központi ünnepi istentiszteletnek. A vasárnap Jézus Krisztus halálból való feltámadásának napja. Az istentisztelet értelme és célja a feltámadott Krisztussal és egymással való közösség átélése és gyakorlása. Az istentisztelet fő alkotóeleme az igehirdetés (prédikáció). Az igehirdetést a gyülekezet éneke, imádság, egy bibliai részlet felolvasása előzi meg, majd ugyancsak imádság, a gyülekezet által közösen mondott Miatyánk, éneklés és az áldás (mely ugyancsak bibliai idézet) követi. Az énekek között kiemelkedő szerepet játszanak a zsoltárok, az énekelt bibliai imádságok. A zsoltáréneklést a helvét reformáció tette uralkodóvá az istentisztelet liturgiájában. A ma használatos református énekeskönyv 512 éneke között ott van mind a 150 zsoltár, s a többi ének között is számos zsoltárszövegen vagy más bibliai részleten alapul. A református templomban nem található külön szentély. Az igehirdetést szolgáló szószék áll a középpontban, külsőképpen is Isten igéjére irányítva a figyelmet. Oltárt sem találunk a református templomban. Helyette, a templom centrumában a szószék előtt vagy mellett egy egyszerű asztal, az ún. úrasztala látható. Ezen helyezik el úrvacsorázás alkalmával a kenyeret és a bort, a Krisztus megtört testét és kiontott vérét jelképező úrvacsorai jegyeket. A gyülekezet tagjai vagy körbeállják az asztalt, vagy előtte elhaladva veszik magukhoz a szertartás során a szent jegyeket. Úrvacsorai istentisztelet általában évente 6—8 alkalommal van egy gyülekezetben. Újkeletű liturgiai törekvések szorgalmazzák, hogy legalább havonta legyen úrvacsorázás. A református felfogás szerint az egyes hívő hit által titokzatos közösséget él át a Szentlelke által jelen levő Krisztussal az úrvacsorában, s látható módon közösséget gyakorol a vele egy hitet vallókkal.

25. A nyírbátori református templom a harangtoronnyal és székelykapuval

26. Keresztelő (Debrecen, Református Nagytemplom)

Általában az úrasztalánál megy végbe a másik sákramentum, a keresztség szertartása is (26. ábra). A református egyház gyakorolja mind a gyermek- mind a felnőttkeresztséget. A keresztség külső formája a fejnek tiszta vízzel való leöntése. Felnőttkeresztség esetében a megkeresztelendő hitvallást tesz Jézus Krisztusról, s kinyilvánítja, hogy a gyülekezet tagja akar lenni. Gyermekesek esetében a szülők és keresztszülők tesznek hitvallást. Ugyanakkor fogadalommal kötelezik magukat a gyermek hitbeli

27. A tákosi református templom

nevelésére, illetve neveltetésére. A megkeresztelt gyermek majd a konfirmáció (megerősítés) alkalmával tehet bizonytságot a gyülekezet nyilvánossága előtt a Krisztus mellett személyesen meghozott döntésről. A konfirmáció nincs életkorhoz kötve, jelenlegi gyülekezeti gyakorlat szerint általában 12—14 éves korban történik.

A református egyház kész arra, hogy az emberi élet nagy fordulópontjainál Isten ígéjének hirdetésével szolgáljon az Isten áldását és vigasztalását keresőknek. Ennek értelmében áldja meg a megkötött házasságokat. Az esketési szertartás normális helye a templom, legfontosabb elemei: igehirdetés, imádság, fogadalomtétel (házassági eskü) és áldás.

A temetési szertartás középpontjában a feltámadás evangéliumának hirdetése és az elhalt életéről, szolgálatáról való illő megemlékezés áll. A jelenlévők énekléssel, az imádság (Miatyánk) és az Apostoli Hitvallás (Hiszkegy) közös mondásával kapcsolódnak be a szertartásba.

Istentisztelet nemcsak a templomban, hanem bármely arra alkalmas helyen végezhető (gyülekezeti terem, lelkészi hivatal, családi otthon, kórházi szoba), természetesen a szabadban is. Az istentiszteletnek a református felfogás szerint egyetlen bibliai mértéke van: ahol ketten vagy hárman összegyűlnek Jézus nevében, ott Jézus Lelke által jelenlétét ígéri. Az istentisztelet egyedüli feltétele és alapja pedig ez a jelenlét.

A magyar református templomok belső díszítése egyszerűsége, puritánságra törekszik (27—28. ábra). A reformáció eltávolította a templomból a szobrokat, képeket, minden olyan képzőművészeti ábrázolást, amely a gyülekezet figyelmét az igehirdetésről elvonhatta. Isten kiábrázolásának őszövségi tilalma alapján a református egyház elzárkózik a figurális ábrázolásoktól. Nem találkozunk Krisztus-ábrázolásokkal sem, csupán bibliai szimbólumokkal. A leggyakrabban előforduló bibliai szimbólumok: 1. a kehely — az úrvacsorai borra, s Jézus kiontott vérére utal, 2. a búzakalász — kenyér, Jézus az élet kenyere, 3. a galamb — a Szentlélek jelképe, 4. a nyitott biblia, 5. a csillag — a betlehemi csillag, 6. a zászlós bárány — a halálon győztes Krisztus. Feltűnő magyar református sajátosság, hogy a templomok tornyán, de a templomok belsejében sem találunk keresztet. Jóllehet a kereszt a legfontosabb bibliai szimbólum, mégsem honosodott meg a magyar református gyülekezetek életében. Ennek történeti okai vannak. Az erőszakos ellenreformáció idején a magyar reformátusok számára a kereszt azonosult a római katolicizmussal, s nem a keresztényeket összekötő, hanem ellenkezőleg, megkülönböztető jeggyé vált. Ez a belső idegenkedés mindmáig érezteti hatását, s ennek tudható be, hogy újonnan épült, s új berendezésű református templomokban sem kapott helyet a kereszt.

A református egyház istentiszteletei minden esetben nyilvánosak, azokon tehát bárki részt vehet. Úrvacsorával azok élhetnek, akik az egyház megkeresztelt és konfirmációi fogadalmat tett tagjai.

28. Szószék (Tákos, református templom)

SZERVEZETI RENDJE

A református egyház szervezeti rendje és egyházkormányzata a zsinat-presbitéri elv alapján épült fel. Ez az elv nagy fontosságot tulajdonít az önkormányzati szerveknek és a nem lelkészi szolgálatot végző ún. világi egyháztagnak az egyházkormányzásban. A presbitériumot és a lelkipásztort a gyülekezet tagjai választják. A gyülekezet vezető testülete a presbitérium, amelynek elnöke a gyülekezeti tagok által választott lelkész, aki a gondnokkal együtt dönt az egyházközség egészét érintő kérdésekben. Minden kormányzati szinten a kettős elnöklés (egy lelkészi és egy világi elnök) érvényesül. A magasabb tisztségekre való választás a presbitérium joga. Az egyházközségek területi elv szerint egyházmegyékbe szerveződnek, amelynek élén az esperes és az egyházmegyei gondnok áll. Több egyházmegyének felsőbb hatósággá egyesülése az egyházkerület, amelynek lelkészi elnöke a püspök, világi elnöke a főgondnok. Sajátosan magyar vonás, hogy a kollektív testületek mellett a püspöki tisztelet is megőrizte az egyházat. Az egyházi törvények értelmében a püspöki tisztre minden lelkészi képesítésű személy megválasztható, aki az adott egyházkerületben gyülekezeti lelkipásztorként teljesít szolgálatot (29. ábra). A püspök az egyházkerületi közgyűlésnek tartozik beszámolási kötelezettséggel. Az egész egyházat egyetemesen érintő ügyekben a Zsinat dönt és intézkedik. A Zsinatban számarányuknak megfelelően képviseltetik magukat az egyes egyházkerületek, lelkészek és világiak egyforma arányban. A Zsinat jogköre: a Magyarországi Református Egyház Zsinata a legfőbb törvényhozó, határozó és intézkedő testülete. Megállapítja az egyház tanait, alkotmányát, határozatot hoz egyházkerületek létesítéséről és megszüntetéséről, meghatározza az egyházi törvénykezés és fegyelmezés rendjét, szabályrendeleteket alkot az ünnepekről, az istentiszteletek rendjéről, a lelkészképzés kérdéseiről és gyűjtemények ügyeiről. Állást foglal és dönt az egyházépítő és az ember javát szolgáló munka általános szervezésében és irányításában és általában minden olyan kérdésben, amelyek a Magyarországi Református Egyház legfőbb állásfoglalását vagy döntését igénylik.

A Zsinat rendszeresen ülésezik. Két zsinati ülés között az országos egyház ügyeit a Zsinati Tanács irányítja. Az országos ügyek intézésére a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodát tart fenn budapesti székhellyel.

A Magyarországi Református Egyház területileg 4 egyházkerületre oszlik, ezen belül 27 egyházmegyére tagolódik. A Dunamelléki Egyházkerület 8 egyházmegyére tagolódik, területe Baranya, Bács-Kiskun, Fejér, Nógrád, Tolna, Pest megyére és Budapestre terjed ki. Az egyházkerület székhelye Budapest. A Dunántúli Egyházkerület 6 egyházmegyére tagolódik, területe Győr-Sopron, Fejér, Komárom, Somogy, Vas, Veszprém

29. Püspökké avatás (Nagyvárad református templom, 1990. május)

és Zala megyére terjed ki. Az egyházkerület székhelye Veszprém. A Tiszáninneni Egyházkerület 4 egyházmegyére tagolódik, területe Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyére terjed ki. Az egyházkerület székhelye Miskolc. A Tiszántúli Egyházkerület 9 egyházmegyére tagolódik, területe Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Szolnok megyére terjed ki. Az egyházkerület székhelye Debrecen.

A gyülekezetek anyagilag önfenntartók, a hívek önkéntes adományaiból fedezik az egyházközség anyagi kiadásait. A lelkipásztor a gyülekezettől kapja fizetését a presbitérium által megszabott összegben. Saját anyagi ügyeinek rendezése mellett minden gyülekezet részt vesz az országos egyház anyagi fenntartásában is. Nagyobb építkezések, renoválások esetén egy-egy gyülekezet részesülhet külföldi testvéregyházak és egyházi segélyszervezetek által biztosított anyagi támogatásban is.

Az 1618 gyülekezetnek mintegy 1200 lelkipásztora van ma. Az egyes gyülekezetek létszáma és összetétele igen nagyot változott az elmúlt évtizedekben. Egyrészt sok helyen összezsugorodtak az egykor önálló falusi gyülekezetek. A második világháború utáni belső népvándorlás felbomlasztotta

a hagyományos falusi életközösségeket, közöttük sok virágzó református gyülekezetet is. A faluról városba költözöttek közül igen kevesen találták meg a kapcsolatot új lakóhelyük gyülekezetéhez. Hasonló sorsra jutottak az Alföldön az egykor több mint tízezer lelket számláló nagy református gyülekezetek is. Életmódváltozás, szemléletváltozás, ideológiailag mester-ségesen előidézett lemorzsolódás sok egykori nagy létszámú gyülekezetet forgácsolt szét. Több helyen került sor gyülekezetek összevonására. Az utóbbi esztendőkből — az adminisztratív akadályok csökkenésével egyenes arányban — nőtt a gyülekezetek közötti kapcsolatokat ápoló rendezvények (egyházmegyei presbiteri konferenciák, ifjúsági találkozók, lelkészcsaládok találkozója, lelkési kiskörök) száma és intenzitása.

Miután megszűnt az a tendencia, hogy a társadalomban egyetlen ideológia uralja a nevelést, újra nagyobb tér nyílt meg a gyermekek hitoktatása számára. A helyi adottságoknak megfelelően párhuzamosan folyik a gyülekezeti és az iskolai hitoktatás. Ennek segítésére 1989-ben új református hittankönyvek kerültek forgalomba. Nagy gondot jelent ezen a téren a megfelelő szakemberek (katechéták) hiánya. Több gyülekezetben nyugdíjas pedagógusok kapcsolódtak be ebbe a munkába, segítve a lelkipásztorok szolgálatát.

LELKÉSZKÉPZÉS

A Magyarországi Református Egyház lelkészképzése jelenleg két tanintézetben, a Budapesti és a Debreceni Református Teológiai Akadémián folyik. Az állam és az egyház között 1948-ban megkötött egyezmény biztosította ugyan, hogy mind a négy egyházkerület működtessen teológiai főiskolát, 1951 őszétől kezdve azonban a korabeli egyházpolitika nyomására a pápai és a sárospataki főiskolákon megszűnt az oktatás. Jelenleg komoly törekvés és erőfeszítés történik e két főiskola újraindítására. A két Akadémián összesen mintegy 320 hallgató folytat ma tanulmányokat. A képzés ideje 6 esztendő. Ebből 5 évet töltenek a hallgatók az Akadémián. A 10. félév sikeres lezárása után következik az I. lelkészképesítő vizsga. Ennek teljesítése után egy esztendei segédlelkési gyakorlatra bocsátja az egyházkerület vezetősége a végzett hallgatókat. Az egy esztendő elteltével állhatnak a II. lelkészképesítő vizsgára, s ennek letételével nyernek jogot a teljes körű lelkipásztori szolgálat végzésére. Az elmúlt két évtizedben ugrásszerűen megnőtt a nőhallgatók száma. Jelenleg a hallgatóknak csaknem a fele nő. A nők teljes jogú egyházi szolgálatra bocsátását 1981-ben iktatta törvénybe a Magyarországi Református Egyház. Ettől kezdve szentelhetők fel a lelkési szolgálatra.

A lelkészképzés kettős követelménye a teológiai tudományokban való jártasság és a gyakorlati gyülekezeti élet vezetéséhez szükséges ismeretek elsajátítása. Az előbbit segíti az a körülmény, hogy a tehetséges diákok

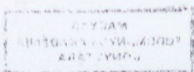
itthoni tanulmányaik befejeztével külföldi egyetemek ösztöndíjasaiként ismerkedhetnek meg a legkorszerűbb teológiai ismeretekkel. Az utóbbit, a gyakorlati képzést segíti annak a több évszázados hagyománynak a folytatása, hogy a nagy ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösd) alkalmával a hallgatók egy-egy gyülekezetben prédikálnak. Ez a legáció intézménye, mely azt a célt is szolgálja, hogy az Akadémia küldötte, a legátus diák átvegye a gyülekezetekben a lelkészképzés céljaira gyűjtött adományokat.

A nappali tagozat mellett 1979-ben mind a két Akadémián megindult a levelező oktatás. Az eredeti célkitűzés szerint olyanok képzését vállalta a levelező oktatás, akik idősebb korban, valamilyen világi foglalkozás folytatása mellett kívántak segíteni a lelkész nélküli gyülekezetek gondozásában. Ma, miután a lelkészhiány enyhült, a képzés elsősorban a gyülekezeti hitoktatás (katechézis) céljait kívánja szolgálni. Időközben többen is vannak olyanok, akik a záróvizsga után tovább folytatták tanulmányukat, s lelkési oklevelet szereztek. A levelező tagozaton jelenleg mintegy 120-an tanulnak.

A Teológiai Akadémiák a tudományos teológiai munkának is segítői. Ezt a munkát 1972 óta az e célra létrehozott országos testület, a Doktorok Kollégiuma irányítja. A Doktorok Kollégiuma évenként egyszer tart plenáris ülést, egyes szekciói ezen kívül szükség szerint üléseznek. A Doktorok Kollégiumának tagjai a teológiai tanárok, a teológiai doktorátussal rendelkező lelképásztörök, a tudományos teológiai munkában tevékenykedő egyházi és világi személyiségek, valamint azok a külföldi teológusok, akiknek a két akadémia valamelyike díszdoktori címet adományozott.

OKTATÓ- ÉS KUTATÓMUNKA

A Magyarországi Református Egyháznak jelenleg egy középiskolája van, a Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma. Ez az egy középiskola maradt meg csupán abból az iskolarendszerből, amely a reformáció százada óta behálózta egész Magyarországot. Az egykori református kollégiumok nyugat-európai mintára szerveződött iskolatípust honosítottak meg a XVI. század folyamán Magyarországon. Ezekben a kollégiumokban az alsó fokú oktatástól az akadémiai fokig folyt a képzés. A pápai, sárospataki, debreceni, gyulafehérvári, nagyenyedi kollégiumban nemcsak lelképásztöröket képeztek, hanem tanítókat, orvosokat, jogászokat. Ezekben a kollégiumokban gyűjtötték össze a külföldet járt diákok koruk szellemi kincseit, hozták haza az új tudományokat és gondolatokat, hogy azoknak felhasználásával szolgálhassanak egyházuknak és népüknek. A kollégiumok szellemi kisugárzása mindmáig érezhető hatását. Az itt nevelkedett református értelmiség jellegzetes és jeles képviselőket adott a magyar szellemi életnek az irodalomtól a természettudományon át a zenéig.

Az elmúlt évtizedekben az egész országból egyedül a Debreceni Református Gimnázium fogadhatta a református középiskolásokat. A koedukált gimnáziumban a tanulók létszáma már meghaladja az 500-at. Az egyházi iskolák iránt megmutatkozó növekvő igény arra biztatja a magyar reformátusokat is, hogy hatalmas szellemi és anyagi energiával kísérletet tegyenek több iskola beindítására. Ebben az esztendőben reménység szerint újra indul a gimnáziumi oktatás református egyházi formája Sárospatakon és Budapesten.

A kollégiumok adnak otthont az egyházkerületek tudományos gyűjteményeinek is. A Debreceni Református Kollégiumban található a Nagykönyvtár, az Egyházkerületi Levéltár, az Egyházművészeti és Iskolatörténeti Múzeum, valamint a Közép-kelet-európai Reformáció Történetének Kutatóintézete. A budapesti Ráday Kollégium 1987-ben átadott felújított épületében működik a Ráday-könyvtár és a Levéltár. A Ráday Gyűjtemény felügyelete alatt Kecskeméten Egyházművészeti Múzeum található. Sárospatakon vannak a Tiszáninneri Református Egyházkerület Gyűjteményei, melyhez Nagykönyvtár, Levéltár, Múzeum és Adattár tartoznak. A pápai kollégium a dunántúli tudományos gyűjtemények központja, könyvtár, levéltár és múzeum tartozik hozzá.

Történelmi emlékhely a Debreceni Református Kollégium Oratóriuma (imaterme). Az Oratórium volt a színhelye 1849-ben a Habsburg-ház trónfosztását kimondó magyar országgyűlésnek, majd 1944 decemberében ugyancsak itt ülésezett az Ideiglenes Országgyűlés. Ez a két esemény is szimbolizálja azt a tényt, hogy a magyar reformátusság számára hitéből következő feladat volt a nemzet függetlenségéért, szabadságáért és fel-emelkedéséért folytatott politikai küzdelemben való részvétel.

DIAKÓNIAI MUNKA

A református egyház hitvallásából következően tevékeny részt vállal az arra rászoruló emberek testi-lelki gondozásában. Ez a többirányú diakóniai munka, mely részben a gyülekezetekben, részben intézményes keretek között folyik. A Zsinati Iroda Szeretetszolgálati Osztályának irányítása alatt 16 református szeretetotthon működik Magyarországon. Ezek között 9 öregotthon, 6 szellemi fogyatékos gyermekek részére fenntartott intézet és 1 csecsemőotthon található. Ezekben az otthonokban összesen mintegy 1 000 rászorulót gondoz 350 egyházi diakóniai munkás. A diakónus utánpótlás biztosítására jött létre 1976-ban a Debreceni Teológiai Akadémia keretében a Diakónusképző Intézet. Az intézet szabályzata szerint diakóniai szakmunkás képzésre olyan 14—30 éves egyének jelentkezhetnek, akik legalább általános iskolai tanulmányaikat befejezték. A jelöltek rendszerint már tanulmányaik elkezdése előtt bekapcsolódnak

valamelyik szeretetotthon munkájába, hogy tájékozódjanak leendő munkájukról. A képzés hároméves. A teológiai ismeretek elsajátítása mellett a jelölteknek párhuzamosan vagy pótlólag egy kétéves egészségügyi tanfolyamot is el kell végezniük. A diakónusképzés 1987 óta új formában, az örbottyáni egészségügyi gyermekotthon keretei között történik.

A nyolcvanas évek kezdetétől a diakóniai munka hagyományos területei mellett új kezdeményezések jelentkeztek. Ez a ma Társadalmi Missziók összefoglaló néven ismert tevékenység olyan problémák megoldásában kíván segítséget nyújtani, amelyek egyének, családok, nemzedékek, de az egész magyar társadalom életét bomlasztó, szétzüllesztő bajok. 1981-ben jött létre a Református Egyház Iszákosmentő Missziója. A deviáns fiatalok közt végzendő munka összehangolására született meg 1984-ben a „kallódó ifjúság” mentésével foglalkozó misszió. Ez utóbbi ökumenikus jellegű szervezet, együtt munkálkodik benne a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának tagegyházai. Külön munkacsoport alakult a magyarországi cigányság körében végzendő misszió munkálására. A nagyvárosi életforma jellegzetes új szolgálati lehetősége a Budapesten működő telefonos lelkipásztori munka. Magányos, elkeseredett vagy éppen életük eldobására készülő emberek találhatnak meghallgatásra s vigasztalásra, életmentő tanácsra ezen a módon. Az említetteken kívül a Társadalmi Missziók keretében működik a Vak- és Siket Misszió, a Lepramisszió, a Mozgáskorlátozottak Missziója, a Református Házasság- és Családsegítő Szolgálat és a Börtönmisszió.

SAJTÓTEVÉKENYSÉG, REFORMÁTUS EGYHÁZI KIADVÁNYOK

A Magyarországi Református Egyház könyvkiadója a Református Sajtóosztály. Évente 30—35 művet jelentet meg 200 000 példányban. Ezek között a művek között teológiai munkák, gyülekezeti tagoknak szánt áhítatos könyvek, szépirodalmi művek egyaránt szerepelnek. A Sajtóosztály gondoskodik arról, hogy elegendő Szentírás és énekeskönyv álljon rendelkezésére a magyar nyelvű reformátusoknak határainkon belül és kívül egyaránt. Évente 60 000 Bibliát jelentet meg. A Biblia és az énekeskönyv mellett a Sajtóosztály legnépszerűbb és legelterjedtebb kiadványai a „Bibliaolvasó Kalauz”, mely a naponkénti bibliaolvasáshoz nyújt segítséget, valamint a „Képes Kálvin Kalendárium”, mely összefoglaló áttekintést nyújt az egyházkerületek életéről. Mindkét kiadvány évenként jelenik meg. A kiadványok terjesztése a lelkészi hivatalok útján történik. Külön könyvesbolt Budapesten és Debrecenben foglalkozik a Református Sajtóosztály termékeinek forgalmazásával.

Egy gyülekezeti célra szerkesztett hetilapja van a Magyarországi Református Egyháznak, a 40 000 példányban megjelenő „Reformátusok Lapja”. A lelkipásztorok és egyházi tisztségviselők tájékoztatását és továbbképzését szolgálja a havonta megjelenő hivatalos lap, a „Református Egyház”. Pédányszáma 1 600. Negyedévenként 5 000 példányban jelenik meg a „Confessio”, a református értelmiség számára szerkesztett folyóirat. Ez az 1977-ben útjára indított folyóirat egyházi, társadalmi, kulturális kérdésekkel egyaránt foglalkozik. A Sajtóosztály kiadásában 1958-ban újjáéledt az 1925-ben Csikesz Sándor által alapított tudományos teológiai szakfolyóirat, a „Theológiai Szemle”. Most kéthavonta jelenik meg a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának folyóirataként.

FELEKEZETKÖZI ÉS KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK

Ezek között a kapcsolatok között első helyen említhetjük a határokon túli magyar reformátusokkal való kapcsolatot. Minden szomszédos országban található önálló magyar református egyház. A velük való kapcsolattartás elsődleges fontosságú. Magyar nyelvű Bibliával, énekeskönyvvel való ellátásuk, a lelkészképzésben való segítségük, ahol és amikor lehetséges egyes gyülekezetek egymással való spontán kapcsolattartása, mind lehetőséget nyújtanak a testvéri szeretet gyakorlására. A szomszédos országokkal való kapcsolatok e téren is normalizálódnak, így lehetőség nyílik a kapcsolatok szorosabbá tételére. Az elmúlt évtizedben több jugoszláviai és csehszlovákiai magyar diák tanult a debreceni vagy budapesti Akadémián, jelenleg vannak hallgatók Kárpátaljáról is. A nyugat-európai és amerikai magyar reformátussággal való kapcsolatnak is számos jó gyümölcse termett több területen.

Az elmúlt évtizedek jellegzetes színfoltja volt a Magyarországi Református Egyház életében a különböző szintű és tartalmú párbeszéd, dialógusok végzése. Ezeknek sorából kiemelhetjük a református—ortodox párbeszédet, melynek során a nyugati és a keleti keresztyénség jellegzetességeinek kölcsönös megismerése volt a cél. Ellentételen és előítéleteken történő felülemelkedés volt a célja a református—zsidó párbeszédnek. A társadalmi kérdések iránti nyitottság készítette a református egyházat arra, hogy dialógust folytasson hazai és nemzetközi keretek között egyaránt a marxizmus képviselőivel. A Magyarországi Református Egyház mindig nyitott volt a nemzetközi egyházi szervezetek iránt. Alapító tagja az Egyházak Világtanácsának, a Református Világszövetségnek, a Keresztyén Békekonferenciának és az Európai Egyházak Konferenciájának. Ezekben a szervezetekben több magyar református egyházi vezető töltött vagy tölt be ma is fontos tisztséget.

Ugyanezzel a nyitottsággal törekszik a Magyarországi Református Egyház a más felekezetekkel való kapcsolatok ápolására, az egymáshoz való közeledésre, a közös keresztyén bizonyágtételben való részvételre.

★

A kézirat lezárása (1990. január 31.) óta eltelt időben végbement alapvető változások szükségessé teszik a legfontosabb új tények legalább utalásszerű jelzését.

1. A Magyar Köztársaság Minisztertanácsa és a Magyarországi Református Egyház Zsinatának elnöksége 1990. március 19-én felbontotta az 1948-as Egyezményt. Az ideológiai semlegesség elvét valló államhatalom és az egyház közötti kapcsolat új alapokra helyeződött.

2. A készülő új egyházi törvény keretében a Zsinat megalkotta az új választójogi törvényt, s elrendelte az általános tisztújítást.

3. Több évtizedes kényszerszünet után újra megnyithatta kapuját két református középiskola Budapesten és Sáropatakon. Kecskeméten református gimnáziumi osztály kezdte meg működését. Nagykőrösön református tanítóképzés indult nappali tagozaton.

4. A Debreceni és a Budapesti Református Teológiai Akadémia állami-lag elismert egyetemi rangú intézménnyé lett. A levelező tagozatokon megindult a református katechétaképzés és a missziói munkásképzés.

5. Regionális és országos szervezeti formában református egyesületek éledtek újjá vagy alakultak meg.

6. Megélénkült a sajtótevékenység a regionális és az egyesületi lapok megjelenésével.

7. A külső és belső változások következtében felszabaduló sok energia egységes mederbe terelése a református egyház életének új lehetősége és feladata.

AJÁNLOTT IRODALOM

- BUCSAY M.: A protestantizmus története Magyarországon 1521—1945. Bp. 1985 (Gondolat)
- JUHÁSZ Zs.: Egyházunk szeretetszolgálat. Bp. 1978 (Református Sajtóosztály)
- LENDVAI F. (szerk.): A magyar protestantizmus. Bp. 1987 (Kossuth)
- SZÉNÁSI S.: Megtaláltuk a Messiást — Református konfirmációi olvasókönyv. Bp. 1989 (Református Sajtóosztály)
- TAKÁCS B.: Bibliai jelképek a magyar református egyházművészetben. Bp. 1986 (Református Sajtóosztály)
- A Magyarországi Református Egyház címtára. Bp. 1988 (Református Sajtóosztály)

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

Az *unitárius vallásos gondolkodás* születése pillanatától kezdve önálló utakon járt, jóllehet a kereszténység lelki gyökereitől soha el nem szakadt. Jézus tanításait követte és a kereszténység nagy családjához tartozónak vallotta magát még olyankor is, amikor egyik vagy másik családtag legszívesebben letagadta volna ezt a rokonságot.

Az unitárius hívő *önálló gondolkodásának jegyei*: hangsúlyozza az egyéni és személyes istenélmény és istenhit fontosságát; elutasítja a szentháromság dogmáját és Jézust embernek tekinti, akinek életpéldáját és tanításait követni kell; elismeri az ember értékes voltát és az életet feltétel nélkül tiszteli; igényli a szabad akaraton nyugvó lelkiismereti és vallásszabadságot és mások felfogása iránt türelmet hirdet. A cselekvő *értékkereszténységet* többre tartja, mint a merev keretek közé szorított *dogmakereszténységet*.

Ezekből az elvi jegyekből következnek az unitárius vallás *gyakorlásának módszerbeli sajátosságai*: dogma nélküli vallásosság; a vallásos evolúció dinamikájának elfogadása, olyan megkötéssel, hogy ennek a fejlődésnek célja van, és ez a cél, az ember tökéletesedése és Isten országának megvalósítása; vallásos világnézete tudományos, liberális és mindig modern igyekszik lenni; elismeri a vallások világában is a változás lehetőségeit és jogosságát, de állásfoglalása az istenhívőé a világ dolgaival és eseményeivel kapcsolatban.

Ez a *gondolkodásmód* már *Dávid Ferencnél* és közvetlen munkatársainál is felbukkan, és egyházunk hitrendszerével és külső életével párhuzamosan fejlődik napjainkig. Ez a lelkiség köti a magyar unitárius egyházat a keresztény világ más unitárius és szabadelvű egyházához, sőt néhány nem keresztény (indiai, afrikai és japán) szabadelvű mozgalomhoz, akik hozánk hasonlóan gondolkoznak és az unitárius világszövetségnek (IARF) tagjai lettek.

Az unitárius hit Jézus tanításain alapul, megfogalmazása azonban a XVI. században történt, és *a reneszánsz volt szellemi háttere*. A reneszánszt a közfelfogás az antik tradíció feltámadásának, és főként művészeti (illetve a humanizmusban irodalmi) irányzatnak tartja. Valójában sokkal több ennél. A mindennapi élet egészére kiható ösztársadalmi, történelmi

folymat, amelynek átalakító hatása az anyagi életre éppúgy kihat, mint a szellemi szférákra, a kulturális fejlődésre, az irodalomra, a művészetekre, a filozófiára, sőt a vallásos életre is. A reneszánsz vállalja a kísérletezéssel járó változásokat, sőt a változások által okozott gondolkozásbeli forrongást. Vállalja az erkölcsi ideák és normák átértékelését, a művészet individuálissá és természetessé tételét, a tudományok realizálását. Vállalja a vallásos hit emberivé gazdagítását és felértékelését, ugyanakkor az egyháznak mint intézményrendszernek leértékelését. Felbontja a középkor megszentelt és örökkévalónak hirdetett hierarchikus rendjét és új emberi ideált próbál megfogalmazni. A *reneszánsz emberideál* saját sorsát teremti meg és akarja irányítani, mer vállalkozni. Ráébred az egyéni alkotás mámorító érzésére és ezzel együtt az ember értékes voltára. Gyakran vádolgatja vallástalansággal, holott csak az egyházat, annak intézményeit és fonákságait kritizálta. Ugyanakkor — és ezt sokan szeretnék elfelejteni — az „értékhordozó ember” dinamikus szemléletű, mindent a forrásokig visszakövető immanens és dogmamentes vallásosság lehetőségét teremti meg.

A *reneszánsz vallásos embere* feltétel nélkül imádja Istent, ugyanakkor önálló vallásos egyéniségnek értékeli az embert, ezért kétségbe vonja a változtathatatlan és csálhatatlan dogmákat. A hit gyökereit az emberi lélekben keresi, az egyház jelentősége minimálisra csökken számára. Nem tudja összeegyeztetni emberi méltóságával az eredendő bűnt és Jézusnak vérével lemosó, bűnt eltörlő megváltását.

Az kétségtelen, hogy a reneszánsz vallásosság *nem fogalmazódott* meg ilyen kategorikusan egyik korabeli gondolkodónál sem, de a XV. század második felétől kezdve részletei felbukkannak, sőt kezdetben a pápai Kúria felvilágosult irányítóinál is követésre találtak. Változás csak a XVI. században történik, amikor konzervatív erők veszik át az irányítást és elkezdődik a szabadabb erők üldözése és menekülése. Az útvonal előbb Észak-Itália (Pádua), majd Svájcban keresztül Európa különböző országai. A menekülők közül nem egynek sorsa a vértanúság.

Dávid Ferenc már studens korában, Brassóban is, Wittenbergben is találkozik a reneszánsz gondolkozás néhány elemével, amit a lutheri egyházon belül elsősorban Melanchton képviselt. Majd amikor Blandrata közvetítésével megismerkedik az antitrinitárizmussal, részesévé válik ennek az üldözött szellemi mozgalomnak. Kedvezővé tette helyzetét, hogy az uralkodó, János Zsigmond lengyel királylány édesanyján és reneszánsz műveltségű olasz származású nagyanyján keresztül megismerve rokon-szenvezett a vallásos reneszánszsal. Így támogatta a lutheri reformáció mély hitével indult és a reneszánsz vallásosság pozitív értékeivel feltöltődött Dávid Ferencet az unitárius vallás kiépítésében.

AZ UNITÁRIUS HITELVEKRŐL

Hit és vallás: a vallás Isten és ember közötti viszony. A két pólus két külön világot jelent. Jóllehet vannak érintkezési pontok közöttük, soha nem olvadhatnak egybe. Az egyik oldalon van Isten és minden, ami isteni, azaz örökkévaló, teljes, szent és tökéletes, más szavakkal feltétlen. A másik oldalon van az ember és az emberi, ami föltételezett, teljességre, szentségre és tökéletességre törekvő, tehát mulandó, gyarló.

A két különböző lényegű pólus között érintkezés, kapcsolat létrejöhet a hit segítségével. Ez a kapcsolat egyedül az ember tulajdona és jellemzője, hogy segítségével Isten és az ő világa valóságos létezővé válik a hívő ember számára. *Az a tény, hogy a vallásos hit ereje által Isten valósággá válik az ember számára, a hit csodája*, de ennél több csoda nem is kell, és az unitarizmus nem is fogad el többet hitelvei között. Teljesen meddőnek és feleslegesnek látszanak a különböző korokban és irányzatokban keletkezett Isten-bizonyítások. Isten létele a hit csodája!

A vallások történetében *Jézus tanításaiból* ismerhető meg legtisztábban Isten és ember viszonya. Jézusnál az Isten és ember közötti viszony új tartalommal telik meg. Ő nemcsak Isten mérhetetlen hatalmát, a tőle való félelmetes távolságot érzi meg a hit által, hanem Isten közelségét is az emberhez. Jézus evangéliumának szelleme szerint Isten nemcsak fölöttünk, hanem mellettünk és bennünk is van.

„A hit Isten ajándéka”-kitétel, megállapítás, amit Dávid Ferenc oly kardinális tételnek tartott, azt jelenti, hogy a hit Istentől, Isten szeretetéből indul ki, az emberben minden vallási objektivitásnak kiindulópontja lesz, és ezt az ajándékozott és az emberben objektivé és öntudatosá vált hitet minden ember a maga lelki tehetségei és egyéb adottságai szerint dolgozza fel. *Maga a feldolgozás a vallás.*

A hit a vallásos tapasztalásnak szükségképpen előfeltétele, ugyanis benne van Isten létének feltétlen elismerése. Ez a vallás kiindulópontja. Nem lelki élmény, hanem a vallásos élményt is megelőző Istenre irányulás, amelyben benne van az Isten maga és amely Isten nélkül semmis. Az, ami a hitben, a hit által megfogalmazódott, a vallásos tapasztalásban telik meg a vallásos lélekből fakadó gazdag tartalommal.

Dogmakereszténység és értékkereszténység: a kereszténység történelme folyamán két, egymástól lényegében eltérő formát mutatott: a dogmakereszténységet és az értékkereszténységet. A két felfogás *végigkísért a kereszténység történetén*. Jézus nem volt dogmatikus, a lélek mindenekfelett való értékét hirdette, és magát Istent is úgy tekintette, mint az értékek mindenekfelett való hordozóját („Az Isten lélek.” Mivel pedig lélekhez csak lélek tud közeledni, hozzáteszi: „akik őt imádják, szükséges, hogy lélekben és igazságban imádják.” Jn 6, 24.). Az emberi léleknek megvan a képessége, hogy az isteni tökéletesség felé törekedjen („Legyetek tökéle-

tesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes.” Mt 5, 48.). A lélek kizárólagos értékét, minden eszközértéktől a következőkben határolja el Jézus: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkében kárt szenved.” Jézus tanításainak célját *Isten országának megvalósításában látja, amely nem e világból való, vagyis nem a valóság, hanem az értékek világához tartozik, tehát megvalósítandó.*

Jézusnak ez a fentiekben mutatkozó, de minden tanításán átható tiszta lelki kereszténysége, már halála után néhány századdal átalakul dogmatikus vagy ontológiai kereszténységgé, és a két irányzat ettől kezdve párhuzamosan fut. Így a kereszténység, amelynek végcélja Isten mint a lélek egyedül tökéletes hordozója, mint az értékek őrzője, háttérbe szorul és olyan dogmai konstrukcióval bővül, amely a kereszténység lelki tartalmát érinti legjobban.

A *dogmakereszténység* a bűn fogalmán és Jézus megváltói szerepén alapul, lényegét Pál apostol így foglalja össze: 1. Isten szigorú bíró és Atya. 2. Jézus az ő fia ontológiai értelemben. 3. Az ember bűnössége Ádám bűnesete miatt (eredendő bűn). 4. Az ember tehetetlensége az elégtételre, amellyel tartozik Istennek, azért, hogy Ádám bűne következtében őt megbántotta. 5. Jézus engesztelő áldozata, amellyel feláldozza magát azért, hogy az emberiséget ettől az eredendő bűntől megszabadítsa és Istennel kibékítse. 6. Ezért szükséges a keresztség.

A kétféle kereszténység lényegét két bibliai gondolat jellemzi a legfrapánsabban. Hogyan igazulunk meg? Ha szeretjük Istent, és felebarátunkat, mint önmagunkat, feleli Jézus. — Ha hiszünk Jézus Krisztus vérének váltságában, mondja Pál apostol.

A megváltás dogmája abból indul ki, hogy az emberiség teljesen megromlott Ádám bűne következtében, és így jóra való képességét is elvesztette. Az emberiség rászorult, hogy megváltásak bűnösségéből és Istenhez visszavezessék. Ez a valaki nem lehet tisztán ember, a dogma szerint, hanem valaki olyan, aki ember is, Isten is. Ez a megváltó Jézus Krisztus, Istennek csodálatos módon született fia, akit Isten a megváltásra küldött az emberekhez. Krisztusnak a kereszten kihullott vére lemosta az emberiség bűnét, ezáltal megváltotta őket. Az értékkereszténység szerint a megváltás az elesettet a mélységből felemelni, a beteg lelkeket meggyógyítani és az emberek között a gondolkodásnak, a lelkiismeretnek és szeretetnek teljes munkálását és szabadságát visszaállítani. Ezt a megváltást eszközölte Jézus.

ISTEN

Isten a hívő emberben és a hit számára feltétlenül létezik. A vallásos hívő számára tehát nem probléma az, hogy van-e Isten, vagy nincs. Éppen ezért létét bizonygatni fölösleges. Az viszont kétségtelen, hogy amit ke-

resztény unitárius szívvel róla állíthatunk, az a keresztény vallás örökös forrására a bibliára, ezen belül is főként Jézus tanítására támaszkodhat. Ahogyan ma gondolkozunk Istenről, azt tulajdonképpen *Jézus fedezte fel az emberiség számára.*

Isten az Atya: az unitárius evangélium lényege Isten atya volta. Ez tulajdonképpen egy eszmény, amit meg kell valósítani az élet minden területén. Isten atyasága magában foglalja az Istenfiúságot és — minthogy mindnyájan egy Atya gyermekei vagyunk — az embertestvériséget. Isten Atya volta és az ember istenfiúsága Jézus istenhitének két alappillére, a kereszténység értékrendszerének leglényegesebb alkotórésze. Jézus ezt hitének kettős alapvető törvényével jellemzi, „szeresd az Istent, teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből és szeresd felebarátodat”. Isten Atya volta azt is jelenti, hogy a hozzá való tartozás nem kirekesztő, nem megkülönböztető, hanem mindenkire egyformán érvényes. Isten nem ismer semmiféle eleve elrendelést.

Isten csak egy: az unitárius hitfelfogásnak másik jellegzetes vonása az Isten egységének hangsúlyozása. Semmi sincsen az egész Szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány, mint az egy Istenről való tudomány — mondja Dávid Ferenc a „Rövid magyarázat” c. munkájában. A hívő ember személyében áll a mindenható, egyetlen Isten előtt. A két pólus közé beiktatni egy vagy több közvetítő tényezőt felesleges. Ha vannak is segítő tényezők, amik az Isten és ember közötti viszonyt gazdagabbá, érthetőbbé és melegebbé tudják tenni, kérdés, hogy szükséges-e ezeket az Istennel azonosítani. A napnak van fénye és melege, de a fény és a meleg nem azonos a nappal, még ha szorosan összetartoznak is. Nap nélkül nincs sem fény, sem meleg. A keresztény hit három alapvető pilléren nyugszik megalakulása óta: Isten, Jézus és Szentlélek. Isten a mindenható Atya, aki gondot visel teremtményeire. Róla való ismereteink alapja Jézus tanítása, és ezzel a tanítással valláserkölcsi tanítást is ad az emberiségnek, az evangéliumokban. A Szentlélek Istennek reánk ható tevékenysége, amely összekapcsol vele a lehető legközvetlenebb módon. Azt azonban semmiképpen nem értjük, hogy miért kell a két utóbbit isteni lényeggel felruházni és a szentháromságban az atyával egyenlővé tenni. Viszonyuk legfeljebb az, ami a nap, a fénye és a meleg között fennáll.

Az Isten lélek: talán legfontosabb jellemzője Istennek, bár itt is hangsúlyozni kell, mint minden más Istennel kapcsolatos jelenségnél, elménk korlátai és fogalmi körünk hiányosságai nem teszik lehetővé, hogy Istent és tulajdonságait teljes egészében felfoghassuk (Pál apostol: „Csak rész szerint látunk.”). Csak az emberrel kapcsolatos tevékenységét tudjuk igazán érzékelni. Így a lélek fogalmával sem vagyunk tisztában egészen, de ismerjük a lélek működését a magunk és mások életéből és az emberiség történetéből. A lélek (vagy a filozófusok számára a szellem) a legnagyobb dolog a világon, amit az ember elgondolni képes. Maga az, hogy elgondo-

lunk valamit, az a lélek munkája, és ha ezt az erőt megtagadjuk, önmagunkat is megtagadjuk. Az Isten lelke három olyan jelzővel rendelkezik, amit az emberben nem lehet megtalálni. Ezek a jelzők: szent, tökéletes és jó. Ezekből a jelzőkből egyik vagy másik tökéletlenebb formában az emberre is megállapítható, de teljességében csak Istenre. Mivel a lélek, bár különböző mértékben, de a vallásos hit mindkét pólusában megvan — Istenben is, emberben is — a lélek az, ami Istent és embert összekapcsol. Más szavakkal: az Isten a legtökéletesebb lélek. Az ember viszont tökéletlen lélek és test, ami anyagi valóságot jelent. Az anyag eltávolítja az embert Istentől, a lélek közelebb viszi. Minden emberben van alap, hogy Istenhez közeledjen, ez a lélek. A közeledésnek azonban föltétele, hogy az ember maga próbálja ezt előkészíteni, tehát legyen benne a lélek úrrá az anyagi valóság fölött. Csak így tud Isten akaratának szolgálatába állni.

Az Isten személyes: az Isten lélek, ezzel a megállapítással lényegét jelöltük meg. Ez azonban önmagában nem elegendő. Ki kell egészíteni, hogy az Isten személyes, öntudatos lény. Felfogásunk lehet, hogy nagyon emberi, de nélkülözhetetlen. Isten, aki a mi Atyánk, aki szeret minket, akit nekünk szeretni kell — Jézus szerint —, aki megadja a mindennapi kenyeret, s aki megbocsájtja bűneinket, csak úgy képzelhető el, mint öntudatos, személyes lény. Természetes, hogy öntudata és személyisége más, mint a miénk. A mi öntudatunk korlátozott, nem állandó, Isten öntudata öröktől fogva való és mindig is lesz. A mi öntudatunk a világnak csak kis körét fogja át, Isten öntudata az egész világot átfogja. Mindaz, ami bennünk korlátolt és földi méretű, az nála korlát nélküli.

A teremtés és gondviselés: a keresztény hittan minden irányzata, a bibliai igékre támaszkodva azt hirdeti, hogy Isten a világ teremtője és gondviselője. Ez a tétel a hívő ember számára elfogadandó igazság. A tudományos világ hatalmas kozmológiai vitákon keresztül megpróbálta a keletkezés és teremtés történetét vallás nélkül megoldani, de kiderült, hogy kielégítő feleletet nem tudott adni a nagy problémára. A teremtés, úgy látszik, megmarad a legnagyobb és legmisztikusabb kérdések között a tudomány számára. Mindig megmarad valami Istennek, amit az emberi elme megfejtteni nem képes. Csak az Isten teremthet, alkothat újat, ez az ő privilégiuma. A lángelme, Isten ihletésének magasztos pillanatában fölfedezhet újat, sőt művészi formában is megfogalmazhat valamit, de ezek a pillanatok csak halvány visszfényei Isten teremtményének munkájának. A teremtés munkája tehát Istené, és erre nemcsak a vallásos hit vezet rá, hanem igazolja az emberi tudás korlátozottsága és fogyatékosága. Ezt a tételt fogalmazza meg a kereszténység is. A teremtés Istent szeretőnek mutatja, és ez átvezet egy másik teológiai fogalomhoz is. Isten a megteremtett világra gondot visel. Az isteni gondviselés a keresztény világnézet fontos alkotórésze. Megkülönböztetünk egyéni és általános gondviselést. Az első azt jelenti, hogy hiszünk és érezzük, hogy Isten a mi egyéni sorsunkat figyelemmel

kíséri, irányítja. Az általános gondviselés tartalma az, hogy Isten gondviselése nemcsak az egyes ember életére terjed ki, hanem a mindenség egész életére, az emberiség történetére is.

A szentlélek munkája: a szentlélek a keresztény vallás lelki tartalmának legjellegzetesebb kifejezése. Az elnevezés és a fogalom, amelyet a szentlélekre használtak a keresztény teológiában, többet ártott, mint használt. Amikor a szentháromság dogmájába fölvette harmadik személynek, metafizikai valósággá tette, sőt személynek deklarálta, megfosztotta mélységesen tiszta lelki tartalmától. Elhomályosította ugyanis azt a tényt, hogy a szentlélek kifejezéssel Istennek közvetlenül ránk gyakorolt lelki hatását jelöltük meg, illetve jelölte meg kereszténység, keletkezésétől kezdve. Pedig a szentlélek fogalmában a keresztény vallás tisztán belső lelki természete és jelentősége jut tökéletes kifejezésre. A bibliai kijelentés alapján csak közvetve ismerhetjük meg Istent, de a szentlélek hatása erejével közvetlen kapcsolatba kerülünk vele. Szentábrahámi Mihály jeles dogmatikus mondja a XVIII. században: „A szentlélek Istennek amaz ereje, amely által Isten megszenteli az ő híveit. A szentlélek hatásának eredménye tehát a lelki megszentelődés, ami a keresztény vallás lényege. A szentlélek ereje két területen működik, az egyes emberben és a gyülekezetekben. A gyülekezeti életben mutatkozik meg a közösség teremtő ereje. Az egyes emberben a működő szentlélek újjászületést segít elő, ez pedig a lelki kereszténység nélkülözhetetlen feltétele. Az egyén a szentlélek munkája következtében megszabadul az individualizmus egyoldalúságától és a valóban szellemi, valláserkölcscileg egész lényében áthatott személyiség magaslatára emelkedik. A szentlélek azonban közösségi teremtő erő is. Ha az egyént áthatja és felemeli, akaratlanul is megértéssel és szeretettel közeledik felebarátjához, ezáltal megszentelődik a közösség mint egész. A közösség nem a benne levő egyesek összessége, summája, hanem az isteni lélek összefogó erejének megnyilatkozása, szétvetődése az emberben. Így olvasztja magába a szentlélek munkája a individualizmus és kollektivizmus egyoldalúságait. Az egyes lélek csak a közösségben, a közösség által lesz igazán naggyá, viszont a közösség az egyesek lelki nagysága következtében erősödik. Egyik oldalon az egyes lelkéből kiáradó szeretet magához öleli a közösség tagjait, másfelől pedig a közösség felemeli a gyöngé egyest. Így teremődik meg a valódi hívő közösség, az Isten országa, amelyről Jézus azt tanítja, hogy vallásosságunk célja és beteljesedése.

JÉZUS

A dogmakereszténység hitrendszerében a Jézus Krisztusról szóló teológia központi helyet foglal el úgy, hogy e felfogás nem is annyira teocentrikus, mint *krisztocentrikus*, és a róla szóló tudomány nem annyira teológia,

mint krisztológia. A mi hittanunk e szemléletmódtól eltér: *teocentrikus*. Mindazonáltal a *Jézusról szóló tanítások* fontos fejezetét képezik hittanunknak, mert tanításai az Istenről való tudásunknak legfőbb forrása, életpéldája pedig emberi magatartásunknak, így erkölcsi felfogásunk alappillére. *Jézus ember volt*.

Jézus történeti alak: Jézus élete azok között a történelmi körülmények között, amelyek az evangéliumokból, a róla szóló egyéb tudósításokból és életidejének kortörténetéből meglehetősen ismertek. Ebben a keretben élt és tanított Jézus. Eltekintve életének közismert eseményeitől és tanításaitól, próbáljuk meg Jézusnak és munkásságának mint történeti jelenségnek a vizsgálatát.

Minden *történeti jelenség* individuális. Bármennyire hasonlók is a külső körülmények, minden történeti esemény különbözik a másiktól, nemcsak időben, hanem lényegben is. Ez az individuális vonás már magában is utal arra, hogy minden történelmi személyben van valami, ami máshol, éppen úgy, soha meg nem történt. Jézus fellépése, prófétai munkája tisztán ebből a formális szempontból is egyedülálló. Ha azonban személyiségének lelki értékeit és az általa felismert igazságoknak objektív tartalmát nézzük, kiderül, hogy Jézust lelki alkata, a tanításaiban foglalt igazságok értéke messze felülemelik a történelmi relativitás kategóriáin. Lehet, hogy az általa hirdetett igazságok közül sokat megtalálunk már előtte is a prófétáknál, de az a hangsúly és nyomaték, amit ő a tanításaiban foglalt igazságoknak adott, ahogyan azokat kifejezte és személyes életével is megpecsételte és igazolta, mind egyedülálló a maga nemében. Ha pedig mindehhez hozzávesszük a történelmi hatást, amelyet személyisége és tanításai kifejtettek generációkról generációkra két évezreden keresztül, meg kell állapítsuk, hogy Jézus történetében, hatásában, értékeiben eléggé fel nem becsülhető, s valódi érdeme szerint soha kellőképpen meg nem értett és értékelte jelenséggel állunk szemben.

Három alapvető szempont van Jézus történetiségében és életében. Az első: Jézus élete és tanításai által egy soha felül nem múlható és egyetemes érvényű igazság birtokába jutott az emberiség. A második: Jézus, amennyiben a gyér adatokból lelki képét megalkothatjuk, életével és halálával kézzel foghatóan megélte ezt az igazságot, amely Istentől az ő tanítása által jutott el az emberiséghez. A harmadik: az a történeti szempont, hogy Jézus történetisége vált a keresztény vallás alapjává és kiindulópontjává.

Isten országa: Jézus tanításainak központi gondolata, amely köré az összes többi sorakozik. Isten országában ellentmondás és feltétel nélkül megvalósul minden, amit Isten meg akar valósítani. Isten országa a transzcendensnek, Istennek immanens valósággá tétele. Isten lelkének, a szentléleknek uralma a földön. Bennünk valósul meg, ha felismerjük, hogy Isten munkatársai vagyunk. Abszolút értékek birodalma ez, amelyek a történelem folyamán megvalósulhatnak.

A megváltás: Istenhez való közeledésre irányuló törekvéseink megélése. Egy folyamat az isteni és az emberi lélek között; Isten munkája a lelki élet újjáteremtésében, amelyben szemünk előtt kell lebegjen Jézus példája és tanítása. Az unitárius keresztény megváltás nem egyéb, mint a jézusi példa szerinti bekapcsolódás az isteni életközösségbe. A megváltás tehát nem Istennek egyszer s mindenkorra szóló metafizikai tettén alapul, hanem Jézus szellemének lelkünkre gyakorolt állandó hatása következtében jön létre. Ez a hatás megtérésre, lelki megtisztulásra, Isten megbocsátó kegyelmének átélésére ösztönöz.

A bűnbocsánat: a bűn az erkölcsi törvény áthágása, ami miatt szembe kerülünk Istennel. A bűn megtörténtének figyelmeztetője a lelkiismeret furdalása. A lelkiismeret szava bennünk van ugyan, de felettünk is van, erkölcsi hatalom szolgálatában áll. Ez a hatalom Isten. A lelkiismeret jelzésére az ember igyekszik megszabadulni, lelkét megtisztítani és a bűn elkövetése előtti viszonyt helyreállítani Istennel. Ennek pedig egyetlen eszköze: bűneink őszinte megbánása és Isten bocsánatának kérése. Isten meg is bocsát, ha őszintének látja a bűnbánatot. A megbocsátás ténye Isten irgalmasságának és szeretetének eredménye, amivel nem akarja, hogy a büntetés által elveszünk, hanem módot akar adni, hogy megbánjuk, jóvá tegyük és tőlünk telhetőleg megtisztuljunk.

Halhatatlanság vagy örök élet: vallás nem állhat fenn az örök életben való hit nélkül. Hogy ez milyen, lehet róla tudományos vagy kevésbé tudományos formában értekezni anélkül, hogy pozitív ismereteinket előbbre vihetné. Az örök élet hite elsősorban erkölcsi indítékokra támaszkodik és elsősorban a vallásos világnézetben van helye. Az igazság nem maradhat jutalom nélkül, a gonosz élet pedig büntetés nélkül. Így az erkölcsi igazságszolgáltatás valahol, valamilyen formában megtörténhet. E felfogás táplálja az örök életbe vetett hitet, ezért az mindig a lélekre, a lélek kívánságaira irányul csupán. A vallás igényli az erkölcsi igazságosság megvalósulását, a lélek nem tud megnyugodni, ha ez nem teljesül.

SZERTARTÁSOK

A vallásos közösség nem csupán a jelenlévő egyesek összessége, hanem az isteni lélek összefogó erejének megnyilatkozása. A közösség erejében van valami plusz, amely Istenhez emel, és jöllehet az unitárius vallás az egyénre épül elsősorban, becsüli a közösség Istenhez segítő munkáját is. Ennek a munkának eszköze a szertartás. A szertartásoknak azonban csak úgy van értelmük, ha lélek szerint gyakorolja azt a hívők közössége.

Az unitárius szertartás színhelye elsősorban a templom, azután a magánlakás, esetleg gyülekezeti terem és végül a ravatalozó (30—31. ábra). Magánházaknál tartják a betegnek osztott úrvacsorát, a családi házhoz

30. Unitárius templom (Kocsord)

kért keresztelőt vagy esküvőt, kisebb szórványok esetében az istentiszteletet is. Gyülekezeti termekben és lelkészi irodákon a szórványszolgálat szokott lezajlani, bár ezek gyakran vannak testvéregyházak templomaiban. A temetés régebben a templomokban tartott szertartással kezdődött, ma már inkább a ravatalozókból történik. A templom helyenként más és más stílusú, de feltétlen tartozékai: a szószék, ahol imádkozik és prédikál a lelkész, az úrasztala, amelyen úrvacsorára terítenek, a kehely és tál, az asztalterítők, a harmónium vagy orgona az énekek kíséréséhez.

A *lelkész* szolgálat közben palástot visel, a szolgálat nyelve magyar és a liturgia Úri imádsága (Mi Atyánk...) a Máté evangéliumában található szöveg.

Az istentisztelet

Kétféle lehet: nyilvános és magán. (Ez utóbbi ritkább és rendszerint betegágyaknál van vagy kislétszámú szórványok látogatásakor. A nyilvános istentisztelet lehet hétköznapi vagy vasárnapi. *Hétköznapi*: Előfohász, Ének, Mi Atyánk Ima — Utóima, Megáldás, Záró ének. *Vasárnapi*: Előfohász, Kezdő ének, Lekció olvasás, Ének, Lekció olvasás, Ének, Prédikáció, Utóima, Úri imádság, Megáldás, Hirdetések, Záró ének. Nagypénteken prédikáció helyett a Passió-éneklés van, majd a lelkész imája. Halottak napján, a rendes szertartás végén gyertyát gyújtanak az elhunytak emlékére.

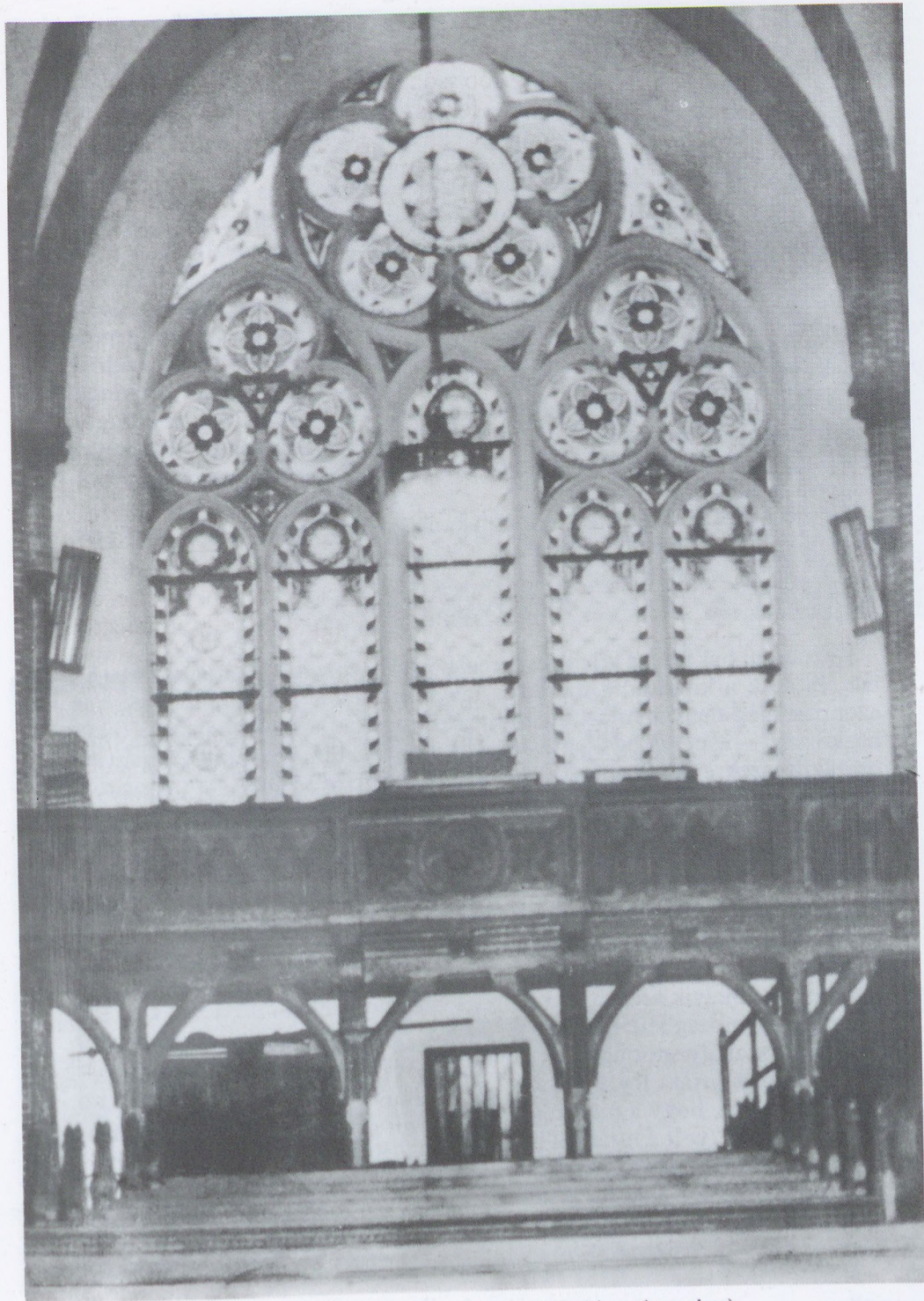
A keresztelés

A keresztelés az unitárius anyaszentegyház tagjai közé való ünnepélyes felvétel. Azt jelenti, hogy a szülők Jézushoz hasonlóan megkereszteltetik gyermekeiket, és ezzel elkötelezik magukat, hogy gyermeküket Jézus tanítása szellemében kívánják felnevelni. Keresztelni lehet templomban, lelkészi irodán vagy szülői háznál. Legjobb azonban a templomban, istentisztelet keretében, ahol a szertartáson az egész gyülekezet részt vesz. Csak lelkész keresztelhet. A szertartás: Előfohász, rövid agenda a keresztelés értelméről. Ima. Megkérdezve a gyermek nevét megkereszteli a gyermeket. Más keresztény felekezetből áttérőket nem kell megkeresztelni.

A konfirmáció

Kiegészítő része a keresztségnek, mert általa a gyermek arról a hitről tesz tanúbizonyságot, amelyre a szülei, a keresztelés alkalmával elkötelezték.

Előkészítés: a Káté alapján komoly oktatásban részesíti a lelkész a konfirmálandó ifjakat. Megtanulják az unitárius vallás lényegét, hitelveit, szertartásait. A nyert oktatásról a gyülekezet színe előtt bizonyosságot tesznek. Ennek szertartása: az istentisztelet első része úgy folyik, mint általában a vasárnapi imádkozáson. A prédikáció után a konfirmációs ének hangzik el, utána beszámolnak hitük ismeretéről a fiatalok, ezután a lelkész néhány szóval befejezi a konfirmációt és felhívja a híveket az úrvacsorára. Közben az egyházközség képviselője köszönti az új egyházta-

31. Unitárius templombelső (budapesti Markó utcai templom)

gokat. Ezután úrvacsoraosztás következik, ezen a konfirmáltak és szüleik vesznek részt elsősorban, de részt vehet bárki más. A szertartás záróénekkel zárul. A konfirmálás tényével az ifjú egyháztaggá válik.

Az úrvacsoraosztás

Az unitáriusok szerint a Jézus halálára való emlékezés és az életpéldájának követésére buzdítás. Évenként négyszer tartják, karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor, valamint az őszi hálaadás alkalmával.

Szertartása: a lelkész bevégzi a vasárnapi istentiszteletet, majd kihirdeti az úrasztala megterítését és kéri, hogy járuljanak az asztalhoz a hívek. Úrvacsorai ének következik, majd a lelkész az úrasztala elé áll, és ágendát tart az úrvacsora jelentőségéről. Utána a hívek a templom piacára állnak és a lelkész kiosztja az úrvacsorát, a kenyeret és a bort. Amikor mindenki részesült benne, a lelkész hálaadó imát mond, majd az úri imádságot, végül megáldja a gyülekezetet. Utána záróének következik. Úrvacsora osztható még betegágynál, zsinatokkor, papbeiktatáskor, *templomszente-léskor* stb.

Úrvacsorával csak olyanok élhetnek, akik annak jelentőségét megértik.

SZERVEZETE

A trianoni békében a kilenc esperesi körből nyolcat Romániához csatoltak, és csak a kilencedik maradt Magyarországon. A szervezeti egység azonban még nem bomlott meg teljesen, mert a hármas tagozódás (egyházközség — esperesség — püspökség) formailag megmaradt. A magyarországi részekre is vonatkozott az erdélyiek jurisdikciója és a magyarországi ügyek fellebbviteli fóruma továbbra is Kolozsvár maradt. Módosulás csak annyi volt, hogy a kilencedik kör esperese, vikárius címmel a magyar állam felé képviselte az Egyházat és a magyar parlament tagja lett.

1940-ben, Erdély részleges visszacsatolása alkalmával Kolozsvár újra magyarországi város lett, és a régi rend helyre állt, illetve most a dél-erdélyi részek szakadtak el, két esperesség oda esvén. 1945-ben nem állt vissza azonban a régi helyzet. 1949-ben a román állam kiadott egy törvényerejű rendeletet, amelyik szerint romániai egyház nem lehet szervezeti kapcsolatban más országbeli egyházzal. Így a romániai unitárius egyház új szervezeti szabályzatot alkotott meg. Magyarország pedig kénytelen volt az önállósulás útjára lépni. Alapul az eddigi szervezetet fogadta el, azzal a különbséggel, hogy a második fokozatot, az esperességet megszüntette és az egyetlen (volt Duna—Tisza menti) esperesi kört önálló egyházzá szervezte előbb püspöki helynök, majd püspök címmel.

A magyarországi fokozatok tehát ma így állnak: egyházközség lelkész-szel, gondnokkal és presbitériummal, valamint az egyházközség választott tisztségviselőivel; Magyarországi Unitárius Egyház (33. ábra), püspökkel, fő-

32. Az Egyetemes Unitárius Egyház címere: kehelyből előtörő lángnyelv (a Markó utcai templom ablaka)

33. A Magyarországi Unitárius Egyház címere: galambot övező kigyó fölött ötágú korona (a Markó utcai templom ablaka)

gondnokkal, Egyházi Képviselő Tanáccsal és Zsinati Főtanáccsal, valamint az Egyetemes Egyház tisztségviselőivel és tisztviselőivel. Az Egyetemes Egyház (32. ábra) fenntart egy Teológiai Intézetet, Központi Levéltárat és Könyvtárat, valamint központi hivatalt. Folyóirata a kéthavonként megjelenő „Unitárius Élet” (32—33. ábra).

A „*Keresztény magvető*”: 1863 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal megjelenő folyóirat. (Évenként négyszer, néha hatszor jelenik meg.) Eredetileg prédikációgyűjteménynek indult. Néhány év után azonban egyháztörténeti gyűjteménnyé, hittani tanulmányok, filozófiai értekezések, gyakorlati teológiai dolgozatok gazdag tárházává lett.

AJÁNLOTT IRODALOM

- BALÁZS M.: Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén. Bp. 1988 (Akadémiai)
- BORBÉLY I.: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története (Rendszeres unitárius hittantörténet). Cluj—Kolozsvár, 1925
- VARGA B.: Dávid Ferenc és az unitárius vallás. Bp. 1979 (Unitárius Egyház)
- VÁLASZÚTI Gy.: Pécsi Disputa. Bp. 1981 (Akadémiai)
- W. WILBUR: A mi unitárius örökségünk. Bp. 1939

A SZABADEGYHÁZAK

A napjainkban működő szabadegyházi közösségek életéről, viselkedési szokásairól, erkölcsi normáiról igen kevés publikáció látott napvilágot a magyar néprajzi és vallásszociológiai szakirodalomban. A megjelent munkák sokkal nagyobb hangsúlyt helyeztek az egyes egyházak kialakulására, illetve fejlődésének mozzanataira, mint a mai vallásos élet megjelenési formáira.

A mai hitéleti tevékenység, a vallásgyakorlat módjainak konkrét ismerete az egyes egyházak szempontjából pedig elengedhetetlen, ugyanis csupán a teológiai ismérvek, jellegzetességek birtokában egyoldalú képet kapunk az illető vallásfelekezetről. A hitelvi formák többnyire változatlanok, a vallásgyakorlat módja, vagyis az ún. vallásos élet megélésének mozzanata viszont egy-egy időszakban jelentős átalakuláson mehet keresztül a vallásos csoportok működésében, mindennapjaiban. A külső szemlélő esetében az egyes szabadegyházi felekezeteket körülvevő titokzatoság, misztikum épp azzal magyarázható, hogy a marxista szemszögből történt egyháztörténeti, vallástörténeti kutatások csak a filozófiai oldal megvitatására törekedtek az ún. dialógus szellemében, viszont mélyen hallgattak a motiváló tényezőkről, melyek a vallásgyakorló ember mindennapi életét, viselkedését jellemezték. A tárgyilagos, objektív értékelés szinte mindig elmaradt.

Számtalan kérdés felvetődik, és a kutatónak igen nehéz a helyzete, hogy melyeket vegye figyelembe. Szinte lehetetlen az egyes egyházak vallásgyakorlati tevékenységének minden mozzanatát elemezni, viszont vannak olyan fontosabb szempontok, melyek rávilágítanak a szabadegyházi hívő életvitelére, gondolkodására.

A hazánkban működő evangéliumi szabadegyházak döntő részben külföldi missziós munka nyomán alakultak ki Magyarországon. Ehhez hozzájárult a múlt század közepe táján és második felében a történeti egyházakon (főleg a református egyházon) belüli hitéleti tevékenység zavara, konfliktusos folyamatok megjelenése. A történeti egyházak hierarchikus felépítése, a papság és a hívők viszonyának problémái mind-mind előkészítették a talajt azoknak a kis hívő közösségeknek az anyaegyházból való

kiválására, melyek ezáltal potenciális befogadói lettek a XIX—XX. századi egyházi megújulási, ébredési mozgalmaknak.

Határozottan leszögezzük, nem célunk, hogy az egyes evangéliumi szabadegyházi közösségek magyarországi létrejöttének történetét ismer-tessük. Jelen tanulmányunk leginkább csak arra tesz kísérletet, hogy néhány olyan jelenséget megpróbáljunk elemezni, mely által közelebb juthatunk a mai hívő közösségek, illetve a vallásgyakorló ember „lelkü-le-tének” legjellemzőbb tulajdonságaihoz.

Kivétel nélkül valamennyi szabadegyházra jellemző az, hogy ezek a közösségek nem felülről, nem társadalmilag vannak szervezve, hanem kizárólag a vallásgyakorló egyén önálló döntésétől, akaratától függ az, hogy az illető egyházhoz tartozni akar, vagy sem.

A történeti egyházak hierarchikus tagolódásával ellentétben ezeknek a kis közösségeknek demokratikus a berendezkedésük, és az egyetemes papság elvét vallják, olyannyira, hogy a rítusban még liturgikus öltözetet sem használnak. Vezetőik, prédikátoraik egyrészt teológiát végzett szemé-lyek, de legalább ilyen számban találunk laikus, polgári foglalkozású egyéneket is. Az illető szabadegyház vezetője nem óhajt semmiféle hatal-mat képviselni a közösségben. Tevékenysége: összefogni a csoportot „hit-ben” szervezetileg, és képviselni az érdekeiket a világi hatóságok felé. A közösség maga dönti el, hogy kit fogad el vezetőjének.

Az evangéliumi szabadegyházak állami támogatást nem kapnak, hanem önmagukat kizárólag híveik önkéntes adakozásából tartják fenn.

A szabadegyházak körében a felnőttkeresztség van gyakorlatban (kivéve a metodista egyházat, amely emellett a gyermekkeresztséget is elfogadja és alkalmazza), amely azon az elven alapul, hogy csak olyan embert szabad megkeresztelni, aki már felnőttkorban teljes felelőssége tudatában megis-meri, vállalja, és elfogadja a krisztusi tanokat. A felnőttkeresztség, az ún. bemerítés az imaházban történik teljes alámerítéssel a Szentháromság nevében (34. ábra; érdekességgént megemlítjük, hogy a múlt századi közösségek, mint a legkorábbi szabadegyházak, még a közeli folyókban merítkeztek alá). A bemerítés legkorábbi időpontja általában a 17—18 éves kor. Fontos, hogy a jelentkező önként kérje a felnőttkeresztséget, és a közösség hagyja jóvá a bemerítés indokoltságát, időpontját. Pusztán a bemerítés aktusa nem minden szabadegyházban elegendő a teljes jogú tagság elnyeréséhez. A felnőttkeresztség szertartása és a tagsági státus tehát nem minden szabadegyházi közösségben összefüggő, egymást nem feltételező kategóriák. Másik lényeges dolog, hogy egyes szabadegyházak-ban úrvacsorát (mely jelképszerű) csak a már megkeresztelt tagok vehet-nek, más közösségekben viszont az úrvacsora vételének nem feltétele a keresztség. A teljes jogú tagság szintén nehezen körülhatárolható kategó-ria a szabadegyházi csoportoknál. Mint fentebb említettük, egyesek a keresztség meglétét, mások az úrvacsorát veszik a tagsági státus feltételé-

34. Bemerítés, azaz felnőttkeresztség (Debrecen, H. N. Adventista Imaterem)

nek. Vannak olyan szabadegyházi vallási közösségek, amelyeknek a pontos létszámát megállapítani meglehetősen nehéz, ugyanis a tagokról pontos nyilvántartást nem vezetnek, így a résztvevők gyülekezeti státusa is nehezen határozható meg. Ezenkívül az egyes vallási közösségek alkalmainak látogatottságát nagymértékben növelik a barátokozók, a „törekvők”, akik több-kevesebb rendszerességgel látogatják a csoportot, és potenciális tagokként tartják őket számon. A metodista egyházat kivéve ellenzik, és így nem is gyakorolják a gyermekkeresztséget. Viszont él a szabadegyháziak körében az ún. gyermekbemutató szokása. A prédikátor bemutatja a gyermeket a közösségnek, majd imát mond az újszülött felett, megáldva őt és szüleit.

A magyarországi szabadegyházi csoportok létszámát csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani. A bemeztett tagok, illetve az úrvacsorázók száma kb. 50—60 ezer fő, de családtagokkal, érdeklődőkkel együtt kb. 100—120 ezer főre tehető létszámuk.

A szabadegyházi csoportokban a társadalmi, az életkor és a nemek szerinti tagozódás változatos, de mégis jellemző képet mutat. Vannak kifejezetten urbánus típusú csoportok, és vannak olyanok, amelyek továbbra is konzerválják az eredeti társadalmi — főleg paraszti — bázist (pl. nazarénusok, őskeresztények). Természetesen az utóbbi egy-két évtized-

ben az eredeti társadalmi rétegződés változhatott, sőt eltolódhatott más irányba is. Például Jehova Tanúi körében nőtt az iparban dolgozó munkásság, a középrétegek, valamint a diplomások száma. A szabadkeresztények és a keresztény testvérgyülekezetiek már létrejöttükkor is főleg a városi középrétegek és az értelmiségiek felekezetei voltak, és ma is ez jellemző elsősorban rájuk. A kifejezetten urbánus gyökerű és fejlődésű evangéliumi szabadegyházi csoportokban viszonylag magas az értelmiségiek és a középvégzettségűek (tisztviselők stb.) aránya. A fiatalok számára főleg a karizmatikus közösségek jelentenek nagy vonzerőt (pl. pünkösdisták, szabadkeresztények stb.), de a magyarországi Baptista Egyházban is a fiatal generáció dominanciája figyelhető meg. Szintén jellemző, hogy a szabadegyházi közösségekben (néhány kivételtől eltekintve: pl. baptisták, szabadkeresztények) egyértelműen a nők vannak többségben. A fiatalok létszámának rohamos növekedése figyelhető meg az elmúlt néhány évben szinte valamennyi, de elsősorban a karizmatikus felekezetekben. Itt a ritmusos, dallamos, angolszász vonásokat hordozó zenei világ, a zenekar, az énekkar, és az ún. kegyelmi ajándékok nagyfokú érzelmi intenzitású átélése vonzerőt jelent és népszerűségnek örvend a fiatalok körében (35. ábra).

Az egyes szabadegyházak életét következőket — a külső szemlélő számára gyakran szigorúnak tűnő — rendszabályok kötik. Ezt a hívő ember, pontosabban az aktív vallásgyakorlatot folytató egyén viszont nem érzi tehernek. Kétségtelen, hogy időben a tag számára kötöttséget jelent. Az istentiszteletekre rendszeresen eljárnak, melyek hétvégeken és hét közben is periodikusan ismétlődnek. Ha a hívő ember vagy a hívő család valamilyen oknál fogva más városban, helységben tartózkodik időlegesen (pl. nyaralás, külföldön történő munkavállalás stb.), abban az esetben felekezetének ottani csoportját keresi fel. Ezzel magyarázható, hogy az azonos vallásfelekezetűek az ország legtávolabbi pontjairól is ismerik egymást, vagyis mindenütt otthon érzik magukat. Minden feszélyezettség nélkül gyakran vendégül is látják egymást (ugyanaz érvényes külföldre is).

A szabadegyházi közösségekhez tartozó egyén számára vallásgyakorlata egyben egy speciális életmód—életforma modellt is kialakít. Ugyanis a hívő ember számára hitélete, vallásgyakorlata mind időben, mind aktivitásban folyamatos lekööttséget feltételez. Természetesen ezt a szabadegyházi tag nem érzi tehernek, mivel életének szerves részévé válik az, hogy egy adott vallási közösséghez tartozik. Egyik oldalon megfigyelhető tehát egy feszes, és fegyelmezett, aktív és következőes vallásgyakorlat, melynek a megvalósulása a közösségben nagyfokú szociális, pszichikai biztonságérzetet nyújt a tag számára. Természetesen ez pejoratív módon nem egyszerűsíthető le egy adok-kapok viszonyra. Tehát az egyik oldalon fennáll a közösség által nyújtott lelki-érzelmi támasz, biztonságérzet, a másik oldalon viszont a csoport egyfajta erkölcsi kontrollt is

35. Bemerítés előtti közös ima (Debrecen, H. N. Adventista Imaterem)

gyakorol tagjai felett. A hitéleti aktivitást nemcsak elvárják, de ellenőrzik is a maguk eszközeivel. Ha valamelyik tag megbetegszik, abban az esetben gyülekezetéből meglátogatják, és a testi-lelki gondozásában is segítenek.

Az *egyén és közösség* kapcsolata az evangéliumi szabadegyházakat vizsgálva igen magas szinten érvényesül. Érdeemes megfigyelni többek között azt a jelenséget, hogy a generációs viszonyok teljesen más képet mutatnak a szabadegyházak esetében, mint a társadalom nem vallásos csoportjainak körében. A megközelítőleg azonos vagy hasonló életmód, a rendszeres vallásgyakorlat, a gyülekezetek intim, családias légköre, az egymásra való fokozott odafigyelés, odafordulás és még számtalan momentum szabályozza egészségesen a generációs viszonyokat, letompítja, elfedi az esetlegesen jelentkező generációs ellentéteket.

A szabadegyházak különösen nagy hangsúlyt fektetnek a fiatalok nevelésére, hiszen tudják, hogy a saját fiataljaik megtartása a gyülekezetek jövője szempontjából preferált kérdésnek számít. Ugyanis a szabadegyházi közösségek döntő része „belülről” termeli ki saját utánpótlását. A „világból” jövő, aktív vallásgyakorlatot előzőleg nem folytató „hitetlenek” megtérésére persze gyakran akad példa, de a szinte családi kötelékeken alapuló szabadegyházi felekezetek létszámának összetételét sok esetben a

nagyszámú rokon alkotja. Érdekes tendencia, hogy hazánkban különösen a karizmatikus vonásokkal rendelkező vallási mozgalmak híveinek száma gyarapodik, és az ifjabb generációt is elsősorban ők vonzzák magukhoz. Gondolunk itt pl. a szabadkeresztyényekre, a pünkösdi vonású közösségekre, azok számtalan hajtására. A karizmatikus közösségek vallásgyakorlati módjában számtalan olyan rítus van, mely kifejezetten az érzelmekre hat, a „lélekhez” szól (pl. a „nyelveken szólás” képessége a Szentlélek-keresztisége által; a prófétálás, a kézrátétellel való gyógyítás; a hit által való gyógyulás; az együtténeklés; a közös szabad asszociációs ima; a feltartott kéz, a behunyt szem; a kegyelmi ajándékok karizmatikus, misztikus átélése stb.).

A szabadegyházi családok a gyermeknevelésben kifejezett keresztyén morált igyekeznek érvényesíteni. A szabadegyházakhoz tartozó családok gyermekeinek esetében az iskolai hitoktatás igénybevétele szükségtelen. Ugyanis a család, a szülők, sőt a vallási közösség maguk gondoskodnak arról, hogy a gyermek minél kisebb korától kezdve megismerje Jézus tanításait és elsajátítsa az alapvető bibliai ismereteket. A szülők már az egészen kicsi karon ülő gyermekeket elviszik az imaházba, aki szinte észrevétlenül belenő, „belenevelődik” a vallási csoport életébe, szokásaiba, etikai normarendszerébe. A gyermekfoglalkozások olykor játékos, szórakoztató formában oktatják a gyermekeket a hitelvi tudnivalókra. A serdülőkorú fiatalok számára ifjúsági órákat szerveznek; az ifjúsági óravezetők a csoport jól felkészült tagjaiból kerülnek ki. A bibliai ismeretek gyarapításán túl megbeszélik a fiatalok személyes problémáit, s a munkahelyeken, a magánéletben adódó gondokat, azokra megoldást keresnek.

A fiatalok nevelése mellett az öregek gondozását is igyekeznek megoldani az egyes szabadegyházi csoportok. Minden társadalomnak nagy gondja, hogy mit kezdjen munkaképtelen, „előregedő” tagjaival. A mai magyar társadalom sajnálatos módon bebizonyította, hogy a mai napig képtelen megnyugtató módon gondoskodni az idős generációról. A szociális otthonok kényszerű, de többnyire nem túl szerencsés megoldást nyújtanak ezen a téren. A szociális otthon, a „szeretetotthon” fogalmát hallva mindenkiben rossz érzések asszociálódnak. A szabadegyházak maguk is tartanak fenn olyan egyházi kezelésű intézményeket, melyeket az anyagi gondoskodáson túl — lényeges módon — a hitbeli összetartozás, azonosság is jellemez. A szabadegyházi csoportok esetében az idős, öreg tagok testi-lelki ápolása, ellátása nem jelent gondot, hanem szerves részét képezi a tagok által gyakorolt valláserkölcsei indíttatású szeretetszolgálatnak.

Az evangéliumi szabadegyházak körében fellelhető családmódel zömmel patriarchális vonásokat hordoz, még a fiatal korosztály körében is. Bár a nők munkába állása itt is jellemző, ennek ellenére a családok munkamegosztásában, az etikai normákban a férfi és a női szerepek kétségtelenül

differenciálódnak. A gyakran hangoztatott „a férfi legyen a fej, a nő pedig a szív” formula Pál apostol leveleinek álláspontját tükrözi. Persze a valóságban szinte mindenütt megfigyelhető, hogy a fiatal házasságok esetében jócskán feloldódtak ezek a tradicionális családi elvek. Vagyis a férfiak már a családi munkamegosztásban nem a hagyományos családi szerepeknek igyekeznek egyértelműen megfelelni, hanem hajlandóak felvállalni a gyermeknevelés, a háztartás stb. gondjait is.

Általában érvényesül a szabadegyházak házassodási szokásainál a vallási vagy felekezeti endogámiának a jelensége is, vagyis az, hogy lehetőleg azonos vallásfelekezetűek kössenek egymással házasságot. A fiatal generáció körében ez viszonylag zökkenőmentesen valósul meg, ugyanis számtalan ifjúsági alkalom elősegíti ezeknek a fiataloknak a gyakori találkozáját. Az idősebb generáció tagjai közül sokan ún. felemás igában, vagyis vegyes házasságban élnek, ahol az egyik fél „hitetlen világi”, tehát aktív, rendszeres vallásgyakorlatot nem folytat. Főleg a nők hiányolják férjeik távolmaradását e közösségekből. Elvértve, igen ritkán fordul elő, hogy a házastársak egyike valamelyik szabadegyházhoz, a másik fél pedig valamelyik történeti egyházhoz tartozó, aktív vallásgyakorlatot folytató tag. A nők szinte valamennyi szabadegyházban nagyobb hajlandóságot mutatnak a vegyes házasságok megkötésére, mint a férfiak. Ez azzal magyarázható, hogy egyrészt a gyülekezetek létszámában szinte mindenütt megfigyelhető a már említett női dominancia, másrészt a nők inkább vállalják a vegyes házasság konfliktusait, mint hogy lemondjanak a családi életről, a feleség és az anya szerepéről. Másfelől nyomon követhető az a tendencia is, hogy a „valláscseréknél” elsősorban a nők azok, akik követik férjük vallását, vagy a nem vallásos féllal kötött házasság esetén szakítanak gyülekezetükkel, és így gyakorlatilag elvesznek saját egyházuk számára. A vegyes házasság megkötése után a szabadegyházi közösségek minden igyekezete arra irányul, hogy a vallásgyakorlatot nem folytató házaspár bevonják gyülekezeti életükbe, s arra törekednek, hogy a vegyes házasság felekezeti házassággá alakuljon át.

Külön kell szólni az ún. vallási, felekezeti identifikáció jelenségéről. Az a tény, hogy az egyén vallásosnak ítéli meg saját magát, társadalmi helyzetében már egy konkrét, személyi meghatározottságot jelent. Tovább szűkíti a kört, hogy melyik egyházhoz, vallásfelekezethez tartozik. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tagok viszonylatában a szabadegyházak csoportidentifikációja jóval erősebb, mint a történeti egyházaké. Az evangéliumi szabadegyházaknál az egyén „személyi” identifikációja szinte minden esetben alárendelődik a csoport, illetve a felekezet identifikációjának. Vagyis a vallásgyakorlatot folytató egyén tudatosítja magában azt, hogy ő melyik egyháznak a tagja, és ezt az elkülönülést valamilyen formában kifejezésre juttatja. Már a gyermekek nevelésénél igyekeznek érvényesíteni a csoportidentifikációs tendenciákat.

A szabadegyházak döntő többsége nagy hangsúlyt fektet arra, hogy missziói munkája eredményes legyen. Bár a felekezetek egy része elsősorban belülről termeli ki utánpótlását, nem elhanyagolható az ún. külső megtérések száma sem, amely különösen az utóbbi években megfigyelhető tendencia. A szabadegyházi felekezetek döntő része természetesen létszáma növelésére törekszik, de azért akad olyan szabadegyház is (pl. keresztény testvérgyülekezetiek), ahol a missziói tevékenységet mellékes kérdés-ként kezelik. Mint már utaltunk rá, a szabadegyházi taggá válás többnyire kétféle „csatornán” megy végbe. Az első (és ez a gyakoribb), amikor a szabadegyházi csoportok saját tagjaik sorából, azok családjából, rokonságából, ismerősi körükből biztosítják az utánpótlásukat. A másik út: a felnőtt korban történő „megtérés”. Ez bekövetkezhet az adott szabadegyház sikeres missziói tevékenységének hatásaként. Ezekben az esetekben szinte majdnem mindig kimutatható az egyén élettörténetében olyan esemény, mely a személyiség stabilitását rövidebb-hosszabb időre megingathatja. Az egyén válságba kerül, nem lát kiutat pillanatnyi helyzetéből, nem tud megkapaszkodni. Egyszóval a missziói munka épp egy vákuumszituációban éri az embert, aki ezáltal fokozottabban fogékonyra, nyitottabbá válhat az új — ez esetben — vallásos tanok, értékek, a vallásos szellemű környezet irányában. Természetesen nem fedné a valóságot, ha bárki is azt állítaná, hogy az evangéliumi szabadegyházak tagjai meghasonlott, talajt vesztett emberek voltak „megtérésük” előtt.

A szabadegyházak többsége arra törekszik, hogy az ökumenikus együttműködés szellemében jó viszonyt tartson fenn más vallásfelekezetekkel. Gyakran kerül sor az ökumenikus találkozók keretében különböző vallásfelekezetekhez tartozó tagok, elsősorban a fiatalok közös találkozájára, közös istentiszteletekre. Ez nemcsak a szabadegyházak esetében figyelhető meg, hanem a történeti és a különböző szabadegyházi felekezeteknél is (közös imaórákat, ifjúsági találkozókat, üdüléseket stb. szerveznek).

Az evangéliumi szabadegyházi felekezetek napjainkban tagadhatatlanul virulensekké váltak. Taglétszámuk nem csökken, hanem épp ellenkezőleg: növekvő tendenciát mutat, ezért újabb és újabb szabadegyházi csoportosulásokkal kell számolni. Bizonyos rivalizálás, pozicionális harcok, hitelvi kérdésekben való ütközések több mai szabadegyház életében előfordultak, előfordulnak. Van, amikor sikerül ezeket megnyugtatóan rendezni, máskor viszont egyes csoportok kiválásához, önállósodási törekvéseihez vezetnek. Vagyis a kivált hívők valamilyen bibliai, hitelvi, vallás-gyakorlati specifikum alapján új néven, új szabadegyházi csoportosulást hoznak létre. Meg kell jegyezni, hogy a hatalmi törekvések mellett számolni kell az egyes emberek fokozott vallási-spirituális intimitásigényével is. (Az egyes szabadegyházakat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az új

vallásfelekezetek létrejöttében vagy egyes vallásfelekezetek „szétszakadásában” a következő tényezők játszanak domináns szerepet: a hitelvi különbözőségek, ellentétek, a kegyesség megélésének eltérő módja, új utak keresése és bizonyos fokig a hatalmi törekvések is.)

A magyar államhoz való, korábban ingadozó, bizonytalan viszonyuk napjainkra már több vonatkozásban kiegyensúlyozottabb képet mutat. Az identitásuk védelme érdekében 1944-ben létrehozott Szabad Egyházak Szövetsége, majd az 1948-ban létrejött Szabad Egyházak Tanácsa (SZET) próbálta több-kevesebb sikerrel mesterségesen beolvasztani, integrálni ezeket a közösségeket a magyar társadalomba. A SZET szerepét igencsak különböző módon értékelték az egyes evangéliumi szabadegyházak. (Kiderült, hogy a SZET meglehetősen laza konglomerátum volt, és a vallási szabadegyházi közösségek egy rossz kompromisszumként kénytelenek voltak felvállalni a SZET-tagságot annak érdekében, hogy működésük zavartalanságát biztosítsák. Érdekes momentum, hogy a magyarországi H. N. Adventista Egyház elsőként vált ki a SZET-ből, pedig korábban teljes jogú tagként volt számontartva.) A magyar államhoz való hullámzó viszonyt elsősorban hitelvi kérdések határozták és határozzák meg. Több neuralgikus pont akadt és akad ma is (csak példaként utalunk a szombatisták esetében a szombat megtartásának problémájára, a nazarénusok és a jehovisták körében pedig a katonáskodás, a fegyverfogás és az eskütétel kérdéseire stb.). Tehát hangsúlyozni kell, hogy hitelvi kérdések akadályozták több szabadegyházi vallásfelekezet tagjainak ún. társadalmi beilleszkedését. Egyértelműen pozitív a munkához való viszonyuk, munkahelyükön szinte kivétel nélkül erkölcsös, dolgoz emberek, munkamoráljuk társadalmi elismerése is kifogástalan.

A magyarországi szabadegyházak hazánkban is állandó változásban vannak, ezért állandó képet igen nehéz lenne róluk adni. Az evangéliumi szabadegyházi közösségeket fel lehet osztani egyrészt karizmatikus és nem karizmatikus vonásokkal rendelkező közösségekre, másrészt a magyar államhoz való jogviszonyuk alapján.

A SZET mellett az Állami Egyházügyi Hivatal volt még az az intézmény, mely igyekezett ellenőrzése alatt tartani a szabadegyházak tevékenységét is. Sok esetben nemcsak a vallásfelekezetek országos vezetőinek, tisztségviselőinek kinevezéséhez, de az egyes gyülekezetek lelkipásztorainak beiktatásához is az ÁEH engedélye kellett. Az egyes szabadegyházak erre a gyakorlatra különböző érzékenységgel reagáltak. A teljes kompromisszum és az elutasítás mellett létezett középen az ún. mérsékelt irányzat. Győri Kornél a Magyarországi Baptista Egyházról írja ezzel kapcsolatban: „Az alávetettség vállalása a kevésbé fontosnak ítélt ügyekben, a küldetés lényegét jelentő evangéliumhirdetés megtartása érdekében.” (Győri K., 1989. 8.)

Mint már korábban szoltunk róla, közös jellemzőjük, hogy evangéliumi tanítások alapján keletkeztek, és indultak virágzásnak. Ennek megfelelően sok vonatkozásban egymáshoz hasonlítanak, és csak bizonyos teológiai, vallásgyakorlati kérdések képviselnek eltérő álláspontot. A napjainkban működő magyarországi evangéliumi szabadegyházi közösségeket az alábbiakban soroljuk fel.

BAPTISTA EGYHÁZ

Az egyik legrégebbi szabadegyházi közösség nemcsak hazánkban, de szerte a világon. (Gyökereit az anabaptizmusban kell keresni a XVI. században.) Tagja a SZET-nek. Létszáma, társadalmi súlya Magyarországon olyan nagy, hogy a történelmi egyházak mellett kell említenünk. Teológiájuk a Biblia kizárólagosságán alapszik. Vallják, hogy a megigazulás csak a hit által lehetséges. Hiszik, hogy Isten minden bűnösnek felkínálja a Jézus Krisztus által szerzett megváltást. Vagyis az ember maga dönthet arról, hogy elfogadja vagy elutasítja ezt, és a megigazításban a hívő nem saját igazságos cselekedetei, hanem egyedül Jézus áldozata alapján, hit által részesülhet. Vallják a Szentháromságot. Az elfogadott ige a Szentlélek munkáján keresztül hat az emberre és vezet az újjászületés mozzanataához. Hiszik, hogy az Isten az embert jónak teremtette. A Sátán

36. Baptista templom (Debrecen, Szappanos utca)

hatására azonban az ember vétkezett, ezért a bűn uralma alá került. Viszont ha a teljes evangéliumot elfogadja és ennek megfelelő életmódot folytat, majd később megtér, és reménykedik az örök életben. A hívő keresztsége a Szentháromság nevében történik; ez a bemeztés. A bemeztéssel újjászületik az ember, és hitet tesz, hogy szakít bűnös életével és átadja magát Jézusnak. A válást csak házasságtörés esetén tartják elfogadhatónak. Hiszik, hogy az ember élete a halállal nem ér véget. A halálban a lélek különválnak a testtől. Az eljövendő végítéletkor a lélek a feltámadott testtel egyesül. A gyülekezethez a tagokon kívül egyéb lelkipázkondozottak is tartoznak, a törekvők és a hozzátartozók, akik rendszeresen részt vesznek az istentiszteleteken. Lelkipázkstoraik lel-készki képesítéssel rendelkeznek. Úrvacsorában csak a bemeztett tagok részesülhetnek. Több helyen üdülöket, szeretetintézményeket tartanak fenn. Hitelveikben is olvasható, hogy más hívőkkel és a világiakkal szemben is kifejezetten toleránsak, tisztelik a lelkiismereti és vallásszabadságot. Állampolgári kötelezettségeiknek mindig eleget tesznek, a gyülekezeti életet elsődleges fontosságúnak tartják (36. ábra). Létszámuk Magyarországon kb. 25 000 fő.

HETEDNAPOS ADVENTISTA EGYHÁZ

Első gyülekezetei a múlt század utolsó évtizedében jelentek meg hazánkban. Tagja volt a SZET-nek, de kivált a szervezetből. Fő jellemzőjük az eszkatológia, vagyis Jézus közeli második eljövételében reménykednek. Ez az evangélium csúcspontja. Ez már küszöbön áll, de pontos idejét Isten nem jelentette ki, ezért minden időben készen kell állni. A végső dolgokról azt vallják, hogy a lélek nem jut sem a mennybe, sem a pokolba, hanem alszik és várja a feltámadást. Az örök életig a halál csak alvás az embernek. Teológiájuk sarkalatos pontja a szombat megtartása a vasárnap helyett nyugalomnapként. Az adventista a hét hetedik napját, azaz a szombatot ünnepli meg, ahogy az Ószövetségben meg van írva (37. ábra). A szabad szombat állami bevezetése előtt sok problémájuk akadt. Voltak, akik kénytelenek voltak emiatt munkahelyet változtatni (pl. maszekoltak, az építőiparban helyezkedtek el, bedolgozást vállaltak stb). Étkezési rendszabályaikat Mózes III. könyve határozza meg. Sokan vannak közöttük vegetáriánusok; de ha nem is, a sertéshúst semmiképpen nem fogyasztják. Alkoholt, kávét, erős teát sem fogyasztanak és nem dohányoznak. Életvitelük szigorú, puritán. Minden hívő keresztyén részesülhet az úrvacsorában. Hisznek a millenniumban, mely Krisztusnak az első és a második feltámadás közötti ezer éves mennyei uralma. A második feltámadás a gonoszoké, és ez csak ezer év múlva megy végbe. Létszámuk Magyarországon kb. 10 000 fő.

37. Hetednapos adventista közösség imája, ruhájukon az alfa és ómega betűi: kezdet—vég

METODISTA EGYHÁZ

Történetéről csak annyit kívánunk megemlíteni, hogy a XVIII. században vált ki önálló mozgalomként az anglikán egyházból. Magyarországon a múlt század utolsó éveiben jelenik meg. A SZET tagja. Hitelveikben fellelhetőek mind a lutheri, mind a kálvini tanok. A felnőttkeresztség mellett a gyermekkeresztséget is gyakorolják. Vallásgyakorlatukban következőes rendszabályokat állítottak fel, melyeknek betartását a hívek központi kérdésként kezelik. Vagyis szigorú rend, metóduş szerint élnek. Véleményük szerint az adakozás a hívó számára nem köteleesség, hanem egyenesen kiváltság. A metóduş szellemében a gyülekezetek osztályokra tagozódnak. A gyülekezetek tagjainak nemcsak hitéleti, hanem magánéleti szféráját is számon tartják, ellenőrzik. Az úrvacsorát minden kereszténynek kiszolgáltadják. Lelkészeiknek különös gondot kell fordítaniuk arra, hogy a gondozásukra bízottaknak az élet mindennapos dolgaiban eligazítást adjanak.

1981 októberében egy csoport kivált a metodista egyházból, és önálló egyházat hozott létre: Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség néven. A metodista egyház taglétszáma Magyarországon kb. 1800 fő.

EVANGÉLIUMI PÜNKÖSDI KÖZÖSSÉG

Egyértelműen karizmatikus közösség, a SZET tagja. Az ún. pünkösdi mozgalmak a Szentlélek-keresztségét valló vallási irányzatok. A XX. század elején alakultak ki. Hitelveik szerint a Szentlélek-keresztség tesz lehetővé a hívó ember számára bizonyos kiváltságos képességeket, az ún. karizmák gyakorlását. Ilyen pl. a nyelveken szólás képessége. Ez a vallási irányzat Magyarországon a két világháború között jelent meg.

A Szentlélek munkáját tartják tehát elsődlegesnek, melyet követ a megterés és az újjászületés. Tehát a Szentlélek-keresztség a hívó életében új fejezetet nyit, aki ezáltal lelki ajándékok (karizmák) birtokába jut. A Szentlélek-keresztség egy átszellemült állapotot hoz létre, ilyenkor következik be a nyelveken szólás képessége. A Szentlélek életadó, megszentelő, feltámasztó munkát végez, ő vezeti el a hívót az igazság felé. A bemerítés egyben beiktatást is jelent a gyülekezeti tagok sorába. Úrvacsorában csak bemerített tag részesülhet. A Szentlélek-keresztség új korszakot nyit meg a hívó életében, hasonlóan az újjászületéshez, és a bemerítéshez. Szentlélek-keresztségben csak újjászületett tag részesülhet. A Szentlélek-keresztséget természetfölötti jelenségek kísérik. Hiszik és vallják, hogy a Szentlélek-keresztséghez ma is ugyanazok a kísérő jelek tartoznak, mint az apostoli korban. Az ilyenkor tapasztalható lelki állapot hitből fakadó átadás, és nem eksztázis. Teológiájuk és vallásgyakorlatuk fontos része: a hit, a csoda-

tévő erő, a gyógyítás, a prófétálás, a nyelvek nemei és a nyelvek magyarázása. A halál és a feltámadás közötti időszak állapotát az Ige „alvásnak” nevezi (vagy „megnyugvásnak”). Hisznek Jézus közeli eljövételében, ez a nap küszöbön áll, de pontos ideje nem tudható. Havonta egyszer tartanak ún. testvéri órát, ezen csak az adott gyülekezet tagjai vesznek részt. A testvéri órán történik a tagfelvétel, a kizárás stb. Él körükben a gyermekbemutatás szokása. Más közösségekkel való házassághoz csak akkor járulnak hozzá, ha a házastársak lelki közössége biztosítottnak látszik. Évenként egyszer minden gyülekezet hálaadó istentiszteletet tart. Taglétszámuk Magyarországon kb. 5500 fő.

SZABADKERESZTYÉN GYÜLEKEZET

A többi evangéliumi szabadegyházzal szemben Magyarországon alakult ki, tehát nem külföldi missziói munka eredményeként: az 1920-as években. A SZET tagja. Az 1970-es években megújulási hullám eredményeként válik karizmatikus közösséggé. Hasonlóan a pünkösdi közösséghez, a kegyelmi ajándékok, a karizmák gyakorlása itt is jellemző. Az újjászületés itt is a Szentlélek-keresztség által lehetséges. Eszkatológiájuk alapján hisznek Jézus Krisztus közeli eljövételében. Vallják, hogy a Szentlélek megnyilvánulásának formái ma is azok, mint az első Pünkösdkor és az apostolok korában. A Szentlélek kegyelmi ajándékokat oszt megváltott és megszentelt gyermekének. Vallják, hogy az Úr Jézus visszajövetelét sok felismerhető jel előzi meg, valamint hisznek Jézus ezeréves békeországában. Gyülekezeti életük minden megnyilvánulásában a Jézus Krisztust dicsőítő Szentlélek vezetését kérik és várják. A gyülekezetben kegyelmi ajándékok (karizmák) működnek (pl. a bölcsesség beszéde, a hit, a gyógyítás, a prófétaság, a rendkívüli erők, a nyelveken szólás). Hiszik a hit által való gyógyulást, de a hit által való gyógyulás mellett fontosnak tartják az orvosi kontrollt, mely igazolja, hogy nemcsak átmeneti tünetmentességről van szó. A karizmákat isten ajándékkul adja, de ezek elnyerése nem cél, hanem eszköz. Minden karizma csak gyülekezeti kontroll alatt gyakorolható! A hívők a gyülekezet nyilvánossága előtt „bizonyágtételeket” tesznek, vagyis elmondják, hogy milyen kegyelmi ajándékok birtokába jutottak. Úrvacsorát csak gyülekezeti tag vehet. Gyülekezeteik urbánus típusúak, sok a fiatal, a középfokú és felsőfokú végzettségű tagok száma. Taglétszámuk Magyarországon kb. 2500 fő.

KERESZTYÉN TESTVÉR GYÜLEKEZET

A századforduló táján külföldi missziói munka eredményeként jelent meg hazánkban. A SZET tagja. Létszámában jelentős az értelmiségiek és a középvégzettségűek aránya. Hitelvükben jelentős szerepet kap Krisztus második eljövételéről szóló tanításuk. A tanaikat illetően nincs semmi különlegességük. Minden Krisztusban hívő embert testvérüknek tekintenek, velük közösséget vállalnak. Különbséget tesznek Isten mennyei népe (Krisztus Gyülekezete), és Izráel mint Isten földi népe között. Nagyon toleránsak más szabadegyházi és történeti egyházi közösségekkel szemben. Akit a gyülekezeti közösségbe befogadnak, attól semmiféle jogi lépést nem kívánnak. Anyakönyvet és tagnyilvántartást nem vezetnek. Szervezeti felépítésük kifejezetten laza, egyfajta partikularitás jellemző rá. Az úrvacsorát „kenyértörésnek” nevezik. Az úrvacsora vételének nem feltétele a felnőttkeresztség, továbbá a gyülekezeti tagságnak sem feltétele a bemeztés. Taglétszámuk Magyarországon kb. 2200 fő.

ISTEN EGYHÁZA

Első közösségeik a XX. század első éveiben jelentek meg hazánkban. A SZET tagja. Vallják, hogy a gyülekezet tagjai beleszülettek Isten családjába. Nem hisznek az eredendő bűn tételében, mert minden ember saját életében, saját hibájából vétkezik. A bemeztés és az úrvacsora mellett még a lábmosás szokását is gyakorolják. Hivatalos nyilvántartást nem vezetnek tagjaikról. Úgy vélik, hogy a Szentlélek ugyan betölti a hívőt, de ez csak időnként tapasztalható. Elvetik a prófétálást. Az eredendő bűn fogalma helyett az eredendő romlottság kifejezést alkalmazzák. Vallják, hogy a halál után az ember öntudatos állapotban van, és már ekkor megtörténik az elválasztás. A jók és a gonoszok egy napon támadnak fel, és ezután jön a végítélet. Nem hiszik a millenniumot. Az ítélet után kezdődik meg az örökké tartó uralkodás. Mint már említettük, az úrvacsorához a lábmosás szokása is kapcsolódik, melyet a nők és a férfiak is külön gyakorolnak. Taglétszámuk Magyarországon kb. 200 fő.

ÉLŐ ISTEN GYÜLEKEZETE

A pünkösdi mozgalmak megjelenésével egy időben alakult ki Magyarországon. E felekezet 1920 körül kezd terjedni hazánkban. A SZET tagja. Bizonyos karizmatikus vonásokkal rendelkeznek. Elvetik a jövendőlést, a prófétálást. Hiszik Jézus Krisztus második eljövételét. A H. N. Adventista Egyházhoz hasonlóan a szombatot fogadják el nyugalomnapként. Szi-

gorú erkölcsi megkötések, étkezési rendszabályok stb. jellemzik őket. A hívó társadalmi és magánéletét is ellenőrzik. Hisznek a Szentlélek-keresztségben, és akik ebben részesültek, azoknak az Ige szerinti nyelvek nevei is megnyilatkoznak. Tagjuk csak bemerített személy lehet. Az úrvacsora mellett a lábmosás rítusát is gyakorolják. Taglétszámuk Magyarországon kb. 600 fő.

ŐSKERESZTYÉN APOSTOLI EGYHÁZ

A SZET tagja. Vallják Jézus második eljövetelét, de időpontot nem jelölnek meg. Az egyházat a Szentlélek vezérli, és az egyház az apostoloké, és a próféták meglétére épült fel. Hisznek Krisztus ezeréves békeországában. Vallják, hogy a feltámadáskor a lélek új testben támad fel. Az ember testi halála után lelke tudatos állapotban várja a feltámadást és a végső ítéletet. Van örök kárhozat, a halál után már nincs lehetőség a bűnök jóvátételére. Életmódjukat mértékletesség, szigorú puritanizmus jellemzi. Számuk Magyarországon kb. 2000 fő.

A KRISZTUSBAN HÍVÓ NAZARÉNUS GYÜLEKEZET

1839-ben indult el a mozgalom Magyarországon. Hazánkban ez a legkorábbi protestáns szabadegyházi közösség. 1977-ben ismerik el államilag. A SZET jószolgálatait igénybe vevő felekezet. Kezdetben megtagadják a katonai szolgálatot, később hajlanak a kompromisszumra, és csak a fegyveres szolgálat intézményét utasítják el. Az állampolgári esküt is bibliai alapokról utasítják el. Közösségeik szigorúak, zártak, hitelveik és életmódjuk feltűnően puritán. Bűnnek számít körükben az emberölés, a házasságtörés és az exogám házasság kötése. A vétkezőket a gyülekezetből való kizárással sújtják. A válást megengedhetetlennek tartják. A Tízparancsolat és a Hegyi Beszéd alapján vallják a fegyvertelenséget. A hadkötelezettségnek fegyver nélküli szolgálattal kívánnak eleget tenni. Csak tag vehet náluk úrvacsorát. A temetés egyszerű dísztelensége mindig is jellemző volt a nazarénusokra, a sírás-rívás tilos. Taglétszámuk Magyarországon kb. 3200 fő.

EVANGÉLIUMI TESTVÉRKÖZÖSSÉG

A Metodista Egyházból vált ki egy csoport, és a fenti néven alakított új vallásfelekezetet. 1981 októberével államilag is elismerik működésüket. Státuszrendezés alatt álló felekezet. Vallásgyakorlatukban sokat megőriztek a metodista valláshagyományokból. Létszámuk Magyarországon kb. 2300 fő.

ÚJ APOSTOLI EGYHÁZ

Első csoportjaik 1839-ben jelentek meg Magyarországon. 1989-ben ismerik el hivatalosan. Korábban a SZET jószolgálatait igénybe vevő egyházként működött. Nevükből adódóan a Szentírás „Apostolok cselekedetei”-t tekintik példaadónak liturgiájukban. Az egyház feje a Főapostol, további 12 apostoluk van. Ausztriában van a központjuk. Taglétszámuk Magyarországon kb. 150 fő.

A HIT GYÜLEKEZETE

Története kb. egy évtizedes múltra tekint vissza Magyarországon, ugyanis a közösség 1979-ben hét tagból álló imacsoportból indult fejlődésnek. 1989. május 26-i hatállyal nyilvánították törvényesen elismert vallásfelekezetté. Hitelveikben evangéliumi alapon állnak, de emellett karizmatikus vonásokkal felruházott vallási közösség. Példaképül a korai egyház szellemi-erkölcsi arculatát tekintik. Vallásgyakorlatukban, kifejezési formáikban egy új stílusú zenei kultúra, művészet kialakítására törekednek. Igen aktívak politikai kérdések megoldásában. Taglétszámuk Magyarországon kb. 2000 fő.

KÉSŐI ESŐ GYÜLEKEZET

E vallási felekezet 1981-ben jelent meg Magyarországon. Önálló jogi elismerést még nem kaptak, helyzetük státuszrendezés alatt áll. Kifejezetten karizmatikus vonásokkal rendelkező közösség. A Szentlélek munkáját, a Szentlélek-keresztséget preferálják. Jellemző rájuk a karizmák birtoklása, pl. a prófétálás, a nyelveken szólás képessége. Fontosnak tartják a bűnök bevallását és azok jóvátételét a mindennapi életben. Hitelveik alapján, vallásgyakorlatuk karizmatikus vonásai miatt az Evangéliumi Pümköndi Közösség képviseli őket jogilag, illetve ennek megléte alapján működhetnek. Tehát jelenleg a pümköndi közösség védnöksége alatt állnak. A „késői eső mozgalmak” mind azt a tételt vallják, hogy egy késői nagy eső meg fogja tisztítani a bűntől a földet. Mint a karizmatikus közösségek általában, ők is hisznek a jelekben, a hit által való gyógyulásban. Taglétszámuk Magyarországon kb. 200 fő.

JÉZUS KRISZTUS MAI SZENTJEI EGYHÁZA

Népszerűbb, ismertebb nevén a *mormon egyház* evangelizációs tevékenysége igen későn jutott el hazánkba. 1989-ben szentelik fel Magyarországon a mormon egyházat és nyilvánítják hivatalos vallásfelekezetté. Az amerikai eredetű vallási közösség a Biblia mellett használja az ún. mormon könyvet is kiegészítésként. Első gyülekezetük Budapesten jött létre, tagságuk is szinte teljesen a fővárosra korlátozódik. Fő szervük az ún. Apostoli Tanács. 1987-ben húsvét vasárnapján Budapesten a Gellérthegy tetején megszentelő imádságot mondott az egyik apostoluk, ez jelentette a felekezet magyarországi gyökerét. A vezető tisztségeket az apostolok látják el a mormon egyházban. Bár doktrínáik mindig azonosak voltak, ennek ellenére hisznek az állandó megújulásban. Jézus Krisztus mellett a mormon vallás még további transzcendentális vonásokkal felruházott személyeket is számon tart. Vallásgyakorlatuk az ún. páli levelekre épül. Szigorú erkölcsi elvárások, nagyfokú családcentrikusság, munkaszeretet jellemző rájuk. Elfogadják Jézus Krisztust mint megváltót. Élvezeti cikkeket nem fogyasztanak, még a tea ivásától is tartózkodnak (vallják, hogy ezek nem tilalmak, hanem kifejezetten isteni parancsolatok). Taglétszámuk Magyarországon kb. 140—150 fő.

JEHOVA TANÚI

Sohasem volt a SZET tagja, jogilag helyzetük csak az utóbbi időben rendeződött Magyarországon. A XX. század első évtizedében jelentek meg hazánkban. Hitelvükre jellemző, hogy nem állnak a „krisztusi kereszténység” talaján, mivel nem ismerik el Jézus Krisztus isteni voltát sem. Tagadják a Szentháromságot is. Elvetik a halál utáni életet, a lélek halhatatlanságát. „Komoly bibliakutatóknak” nevezik önmagukat, mivel a Biblia állandó tanulmányozása és magyarázása preferált kérdés. Várják a közeli „armageddoni csatát”, melyben Jehova Tanúi le fogják győzni Jehova ellenségeit. Utána kezdődik az ezeréves békeország a földön (mille-nisták). Vallásgyakorlatukban itt is fellelhető több olyan tan, amely elmélyítette az állammal való konfliktusaikat. A nazarénusokhoz hasonlóan ők sem hajlandók fegyvert fogni, és semmiféle esküt nem tesznek. A nazarénusoknál e két tétel bibliai alapokkal van alátámasztva. A jehovisták viszont semmiféle világi, állami, földi hatalmat nem ismernek el maguk felett, ennek megfelelően ezek törvényeit sem. Ezért tiltják híveik számára a fegyverfogást, a katonai szolgálatot és az eskütételt is. Szigorúan endogámok házassági szokásaikban, tehát csak az azonos vallásfelekezetével kötött házasságot ismerik el. Ellenkező esetben a tagot kiközösítéssel

sújtják. Nagy hangsúlyt fektetnek a missziói tevékenységre, mindent elkövetnek taglétszámuk növelése érdekében. Taglétszámuk Magyarországon kb. 5—6000 fő.

SALOM GYÜLEKEZETE

1988-ban a debreceni Szabadkeresztyén Gyülekezetből Gulyás Mihály vezetésével kivált egy kb. 35—40 főből álló csoport, és Salom Gyülekezete néven új vallási közösséget alapítottak. Hítelveik a teljes Evangélium elfogadásán alapulnak. Karizmatikus jellegű vallási közösség, amely a Szentlélek-keresztséget vallja. Vallásgyakorlatukban sok hasonlóságot megőriztek a szabadkeresztyénekre jellemző vonásokból. Hiszik és vallják a hit által való gyógyítást, gyógyulást, melyet orvosi kontrollal is megerősítenek. Tagjaik zöme értelmiségi vagy középvezettségű. Zenei világuk színes, gazdag, ritmusos, a szabadkeresztyéneknél is megtalálható „Égi tűz” című énekeskönyvet használják. Vezetőjük véleménye szerint hitelekben, vallásgyakorlatukban a Hit Gyülekezetével is mutatnak hasonlóságot. Szórványaik 1989-ben alakultak ki Hajdú-Bihar megyében. A napi politikai kérdéseket határozottan felvállalják.

★

A magyarországi evangéliumi szabadegyházak társadalmi megítélése igen vegyes képet mutat az első közösségek létrejöttétől mind a mai napig. Nem tekintettük feladatunknak, hogy ezt ismertessük, inkább csak tényként érdemes utalni az 1944-ben megalakult Szabad Egyházak Szövetségére, majd jogutódjára, az 1948-ban létrehozott Szabad Egyházak Tanácsára. 1989-ben megszűnt az Állami Egyházügyi Hivatal, és a szabadegyházak 1989 októberében mondták ki, hogy 1989. december 31-ével felszlik a Szabad Egyházak Tanácsa is.

Miért népszerűek napjainkban a szabadegyházak, és mivel magyarázható az, hogy létszámuk nem csökken, sőt növekvő tendenciát mutat, és soraikban egyre több fiatal és felsőfokú végzettségű személyt találunk? A szabadegyházak megléte, funkcionálása társadalmunk különböző jelenségeinek függvénye is egyben. Vagyis ahol a társadalom működésének bizonyos szféráiban (elsősorban az egyén—közösség kapcsolata, generációk viszonyok, addig stabil erkölcsi normák megingása stb.) valamilyen törés, „rés” keletkezik, ez azonnal lemérhető a kisebb vallási közösségek aktivitásának, taglétszámának a növekedésén. Minél több probléma halmozódik fel a társadalomban, a szabadegyházak annál találékonyabban — természetesen a maguk vallásos, teológiai alapokra épülő eszközeikkel — igyekeznek megoldani tagjaik, sőt potenciális tagjaik számára is ezeket a

feladatokat. A tagok körében uralkodó közvetlen érintkezési forma, az imaházak családi hangulata nem marad hatástalan még a kívülálló számára sem. A ma embere keresi a „neki való” közösséget, ahol „megmutathatja” önmagát anélkül, hogy identitását elveszítené. Természetesen a szabadegyházak körében is megfigyelhető bizonyos fokig egy olyan tendencia, mely az egyént beolvasztja szervezetébe, és mégis: az egyénhez való odafordulás szinte maradéktalanul megvalósul.

A jelen és a jövőbeli vallásszociológiai, valláspszichológiai stb. kutatásoknak feltétlenül a lehető legnagyobb tárgyilagosságra kell törekedniük a magyarországi evangéliumi szabadegyházak vizsgálatában, elhelyezésében, megítélésében. E vallási közösségek, csoportok tagjai nem várják el, hogy tanaikat a kívülállók feltétlenül elfogadják, de azt igen, hogy meglétüket és működésüket tolerálják, vallási életüket, szokásaikat tiszteletben tartsák, hiszen ezeknek a közösségeknek sikerült megtalálniuk az emberi önmegvalósításnak egy speciális, nem mindennapi módját.

Megjegyzés: 1989. október 20-án megalakult a magyarországi egyházakat, vallásfelekezeteket tömörítő Országos Vallásügyi Tanács. A résztvevők az alábbi nyilatkozatot fogadták el: „Az Országos Vallásügyi Tanács kifejezte azt az egységes véleményét, hogy elutasítja a türelmetlenség és a gyűlölet minden megnyilatkozási formáját, amely veszélyezteti a nemzet felemelkedését szolgáló békés átmenetet, a demokratikus jogállam kialakulását. Azok, akik a politikai, vallási vagy kisebbségi türelmetlenség, illetve gyűlölet, esetleg antiszemitizmus történelmileg tragikus emlékéü eszközeihez kívánnak nyúlni, határozott visszautasításra találnak a társadalom józanul gondolkodó erői és így a magyarországi egyházak, vallási közösségek részéről is. Az Országos Vallásügyi Tanács felhívja a magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek híveit, hogy az említett megnyilvánulások ellen mindannyian határozottan lépjenek fel.” (Magyar Nemzet, 1989. okt. 21.). Az Országos Vallásügyi Tanács munkájába hitelvi okok miatt nem kapcsolódott be a Jehova Tanúi Közösség és a Krisztusban Hívó Nazarénus Gyülekezet.

Az 1990. június 14-éig bejegyzett további szabadegyházi közösségek:
Teljes Evangéliumi Keresztyén Közösség MAHANAIM Gyülekezete
Evangéliumi Szabad Eklészia

Krisztus Követői

Megújulás Imacsoport Missziós Gyülekezet

Magyarországi Arany Rózsakereszt Vallásközössége

Üdvhadsereg Szabadegyház

AJÁNLOTT IRODALOM

- FEHÉR Á.: Vallási endogámia a szabadegyházi közösségekben. In: „Mert ezt Isten hagyta...” Szerk. TUSKÉS G. Bp. 1986
- FODOR J.: Vallási kisközösségek Magyarországon. H. n. é. n. (Magyar Média)
- GYÖRI K.: „Vizsgáljuk meg útjainkat!” A magyarországi baptisták történelmének utolsó négy évtizede. Bp. 1989 (A szerző kiadása)
- HORVÁTH Zs.: „Megteltek mind Szentlélekkel...” Világosság, 1977/6.
- KARDOS L.: Egyház és vallásos élet egy mai faluban Bp. 1969
- KARDOS L.—SZIGETI J.: Boldog emberek közössége. Bp. 1988
- A Magyarországi Szabadegyházak Tanácsához tartozó tagegyházak hitvallásai és szervezeti szabályzatai. Szerk. SZAKÁCS J. Bp. 1981
- SUMNER, W. G.: Népszokások. Bp. 1978
- SZIGETI J.: A negyven éves út. In.: „Ne félj Te kicsiny nyáj.” Bp. 1984 (SZET)
- SZIGETI J.: „És emlékezzél meg az útról...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Bp. 1981 (SZET)
- Tájékoztató a Magyarországon működő egyházakról és felekezetekről. Bp. 1987 (Állami Egyházügyi Hivatal)

A ZSIDÓ VALLÁS

TANÍTÁSA

A zsidóság alaptanítása Mózes 5. könyve 6. fejezetének 4. versében található: „Halljad Izrael, az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy.” Az eredeti tórai szövegben a vers első szavának utolsó betűje, és az utolsó szó végső betűje nagyobb a többinél, összeolvasva az „Éd” szót adja, ami héberül „tanút” jelent. Ez arra utal, hogy minden zsidó a „Halljad Izrael” szövegének elmondásával Isten egységét tanúsítja.

Ezt a „tanúvallomást” az teszi emlékezetessé, hogy Mózes, majd a zsidó próféták sok évszázaddal mindenki más előtt hirdették az egyistenhitet. Ez a félreérthetetlen monoteizmus egyben az egyetemes emberiség tanítását is magában foglalja. Ha ugyanis egy Atyánk van, akkor valamennyien testvérek vagyunk. Ebben a „fajelméletben” így spiritualizálódik, lelki-szellemi jelentést kap a faj határa. Hisz mindannyian az emberi fajhoz tartozunk, akik képesek vagyunk gondolkozni és elfogadni a Mindenható Isten hatalmát.

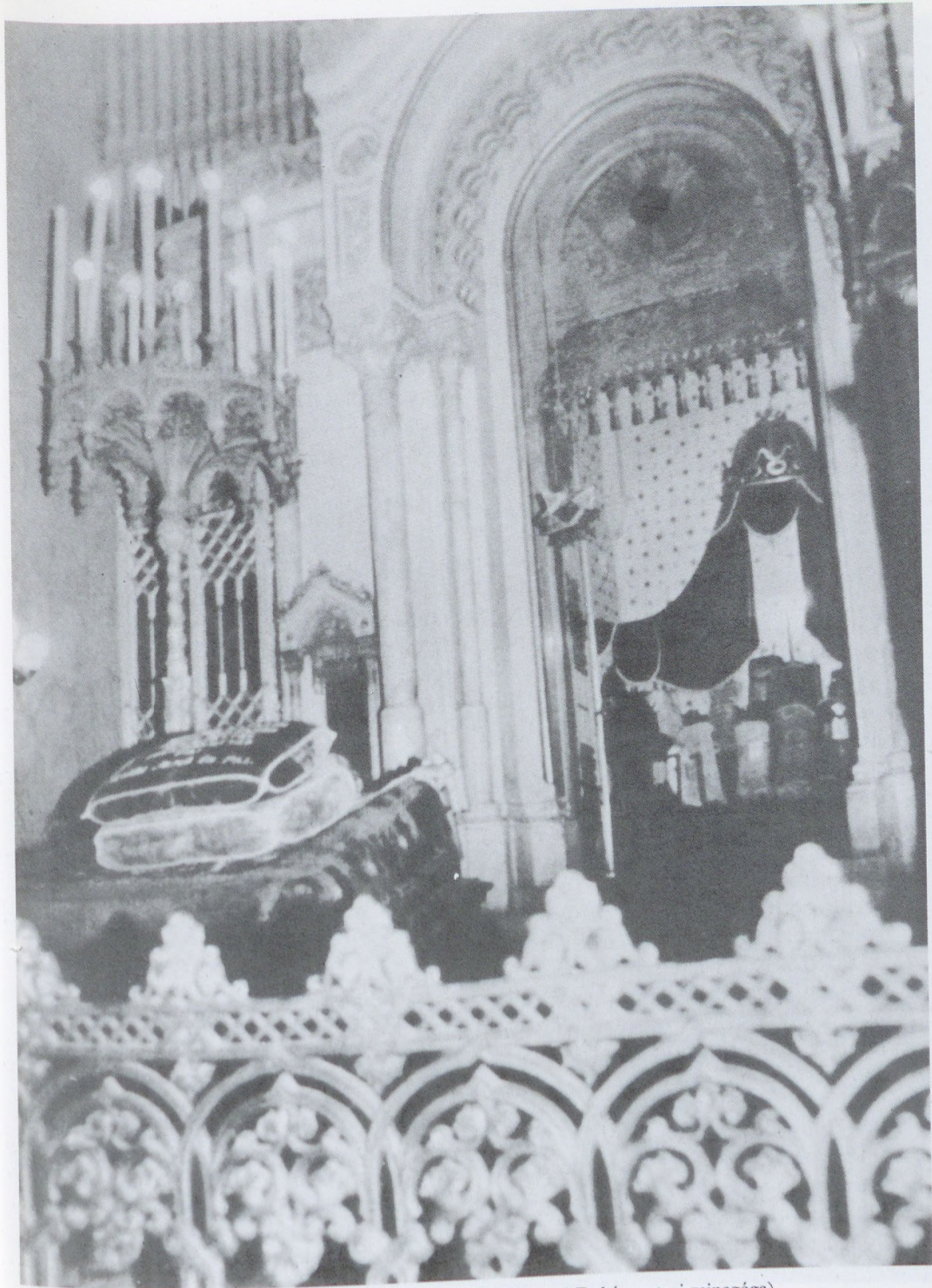
A történelem tanúsíthatja, hogy ott, ahol nem vallották az emberiség egységét, ahol vér vagy osztály szerint tagolják csoportokra az emberiséget, ott előbb-utóbb az egyistenhívő vallások ellen is harcba szállnak.

Ugyancsak a monoteizmusból következik a messianizmus feladata. Ha Isten az egész emberiség Istene, akkor azoknak, akik ezt vallják, nincsen nagyobb feladatuk, mint előmozdítani, hogy az Istent valóban valamennyi ember fogadja el Istenének.

Ide tartozik egy chászid rabbi válasza tanítványai kérdésére. Megkérdezték ugyanis egyszer a híres embert, a Bál Sém Tovot: Mi úgy imádkozunk, hogy „Áldott az Isten az ő lakhelyén”, de hol van ez a lakhely, hol lakik az Isten? A tanítványok találgatták, vajon a mennyekben vagy még azon is túl? A mester a fejét rázta: „Az Isten ott lakik, ahová beengedik.”

Ebből következik: a zsidó feladata előmozdítani, hogy Istennek mindenki ajtót nyisson. Három nagy gondolatot indít el a „Halljad Izrael”: Isten egységét, az emberszeretet egyetemességét és a messiási hitet.

A zsidó vallás tanításának központjában a *Tóra* áll, *Mózes 5. könyve* (38—39. ábra). Az első könyv elején a világ teremtését találjuk. „Kezdetben teremté Isten az Eget és a Földet.” A Földdel kapcsolatban azt

38. Tóraszekrény és tóraolvasó-asztal (budapesti Dohány utcai zsinagóga)

olvashatjuk, hogy azon zűrzavar és sötétség honolt. „És szólt Isten: legyen világosság. . .” Tehát az első és legfontosabb feladat a világosság megteremtése. Csak ezután kerül sor a tengerek és a szárazföldek létrehozására. Vagyis a szellem elsődlegességét emeli ki az anyag fölött, ebből kell mindig kiindulnunk.

Majd a teremtés utolsó napján, a hatodikon, olvashatunk az ember teremtéséről. Héberül a neve Ádám = ember. Nagyon mély tanítás húzódik meg e látszólag egyszerű, talán naivnak tűnő szöveg mögött. Ádámnak nincs nemzetsége, őse, elődje. Ő a közös ős, minden ember őse. Tehát egyetlen nép, nemzet, fajta sem tarthatja magát előkelőbbnek, jelentősebbnek a másiknál. Nem hivatkozhat származásra, különleges eredetre, mert hisz egy őse volt mindannyiunknak: az isteni akarat, amely létrehozta az embert.

Az ember teremtésével kapcsolatban olvashatjuk a Bibliában, hogy Isten a maga képmására teremtette. Önként adódik ebből a kérdés, hogyan fér össze ez a Mindenhatóval, a véges a végtelennel? Az ember véges, az anyagi világ véges, hisz ami születik, létrejön, az el is múlik? Milyen értelemben hasonlít akkor az ember az Alkotójára? Nem beszélve arról, hogy hitünk szerint Istennek nincs arca, alakja, ezért sem szabad őt faragott képben, testi formában ábrázolnunk.

Nyilvánvaló, hogy itt a Szentírás eszmei hasonlóságról beszél, a szellem végtelen, és ezért felfoghatatlan valóságát érti rajta. Az emberi szellem, a gondolkodás része ennek a mérhetetlen erőnek, így része az Örökkévalóságnak.

De Mózes 3. könyvében (19, 3.) azt is olvashatjuk, hogy: „Szentek legyetek, mert szent vagyok én, az Örökkévaló, a ti Istenetek.” Ennek a versnek a mondanivalója is túlmutat egyszerű értelmén. Hisz az ember képtelen arra, hogy Istenhez hasonlóvá váljon. De mégis ezt tűzi ki a mózesi szöveg mindannyiunk elé. Tehát itt egy elérhetetlen, de örök célkitűzésről van szó, folyvást kötelező feladatról, általános életcélról. Így soha nem érezhetjük üresnek, értelmetlennek az életet, hisz kitölti a szentírási parancs: „szentek legyetek”.

A Szentség fogalmának megértéséhez, érzelmi kiteljesedéséhez hozzásegít minket Jesája prófétának, vagy ahogyan magyarosan mondjuk Ézsaiásnak a látomása. 740-ben időszámításunk előtt jelent meg lelki szemei előtt a jeruzsálemi Szentélyben a mennyei királyi udvar és ott a Szeráfok egymásnak kiáltják: „Szent, szent, szent a Seregek Ura. Az egész Földet betölti a dicsősége. . .” (Iz 6, 1–3.)

A prófétát az isteni tisztaságtól és nagyságtól megrendülve a megsemmisüléstől való félelem keríti hatalmába. Beléhasít a felismerés, hogy bűnös ember. De a megsemmisítés helyett a kegyelem, a bocsánat és a megtisztulás jut osztályrészéül. Ellentétes érzések vergődésében, a taszítás és a vonzás, a félelem és a szenvedélyes közeledés, a rettenet és az

39. Tóravért, a kisajtók mögött a Tizparancsolat kezdő szavai

önkívületig fokozódó elragadtatás között hányódva vállalja a küldetést. Felel Isten hívó szavára: itt vagyok, mindegy, mi lesz a sorsom, akár egekig magasztaló dicsőség, akár vértanúság, követem lelkem parancsát.

Ez az ézsajási látomás a zsidó vallásos érzés alapmotívuma. A hármasszentség, amit az égi hatalomnál látott, az áttételes módon érvényes a földi létre is.

AZ ERKÖLCSI SZENTSÉG

Az első az *erkölcsi szentség*. Ennek elérésében igen nagy segítségre van az *ima*. Persze nem akármilyen ima. A bölcsek szerint az áhítat nélküli ima olyan, mint a lélek nélküli test. Tehát az áhítat, a gondolatok koncentrálása, az Istenhez intézett fohászbán adhat vigaszt, és segít visszanyerni lelki egyensúlyunkat az élet nehéz szakaszaiban.

Ugyancsak ezt a célt töltik be a *szertartások* is. Általuk is előidézhető az a vallásos érzés, ami átsegíthet a kétségeken és felvértezhet a megpróbáltatások, kísértések ellen. Az ember örök feladatát, Isten megtalálását, megközelítését, az Istennel való lelki kapcsolatot, a szentséget tehát három úton lehet megvalósítani: az *erkölcsi szentség*, az *áhítat szentsége* és a *szertartási szentség* útján.

Az *erkölcsi szentséggel* kapcsolatban a Talmudban található útmutatás. Mózes 613 parancsolatot nyilvánított ki — Dávid jött és 11-et állított össze, mert (a 15. zsoltárban) írva van: „Örökkévaló, ki időzhet sátrában, ki lakhatik szentséged hegyén? Ki a tökéletesség útján jár, ki az igazságot gyakorolja és kimondja az igazat, mi szívében van. Nem rágalmazott nyelvével, nem tett felebarátjának rosszat és nem hozott szégyent a társára. Megvetett a szemeiben, ami utálatos, míg az Istent félőket tiszteli, esküdjék bár a maga kárára, nem változtatja meg. Pénzét nem adja uzsorára, megvesztegetést az ártatlanért nem fogad el, aki ezeket teszi, nem tántorodik meg sohasem.”

Ézsaiás 6 parancsolatban foglalta össze az erkölcsi tanítás lényegét (Jesája 33. 15.): Aki igazságosságban jár és őszintén beszél, megveti a zsarolásból eredő nyereséget, nem fogad el megvesztegetést, hanem kezével elhárítja, bedugja fülét, ha vérontásra akarják rávenni, behunyja a szemét a gonoszság előtt.

Micha próféta jött és háromban határozta meg a lényegét (Mik 6, 8.): „Megmondtam neked ember, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az Úr: azt, hogy élj a törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Isteneddel szemben.” Ismét jött Ézsaiás — mondja a Talmud — (56, 1.) és már kettőre csökkentette a lényegét: „Így szól az Úr: tartsátok meg a törvényt, cselekedjetek igazságosan!”

Végül Ámosz próféta (5, 4.) egyben határozta meg a legfontosabbat: „Így szól az Úr Izrael házához: keressetek engem, hogy éljete!” Itt azon-

ban vita alakult ki a Talmud mesterei között (Ráv Nachman b. Jicchok), mert a *keressetek engem* kifejezés azt jelentheti: keressetek az egész Tórával, tehát mind a 613 parancsolattal. De ezt aztán elvetették, mert Habakuk próféta (2, 4.) ugyancsak egyet hangsúlyoz, amikor azt mondja: „*És az igaz a hite által él.*” (Makot 23 b/24 a.). Tehát az *erkölcsi tanításban* látták már a próféták korában is a tórai törvények leglényegesebb pontjait, a legegyetemesebb, legalapvetőbb előírásait.

A Talmud elbeszél egy esetet egy pogánnyal, aki bement Sámáj mesterhez a tanházba és kijelentette, ha a mester megtanítja a zsidó vallás lényegére, amíg a fél lábán meg tud állni, akkor elfogadja tételeit. Sámáj bottal kergette ki, mert azt hitte, gúnyolódik. Ekkor a pogány bement Hillél tanházába és feltette ugyanezt a kérdést. Ez a mester viszont azt felelte neki, hogy még ennyi idő sem kell a zsidóság lényegének megértéséhez, mert egyetlen mondatban kifejezhető: *Amit magad nem veszel szívesen, azt ne tedd felebarátodnak sem.* A többi ebből következik. Dávid zsoltára, az igazi emberben találja meg a szentség megtestesítőjét, vagyis aki az igazságra törekszik. Micha azonban már az *embertárs iránti szeretet*-re helyezi a hangsúlyt és az *Isten iránti hűség*re. Az Isten iránti hűség különös jelentőséget kap Hósea prófétánál, aki azt mondja (2, 22.): „Eljegyeztelek téged hűséggel, hogy megismerjed az Urat.”

A híres Bál Sém Tovot, a nagy rabbit megkérdezték egyszer: „Ha csodát tudsz tenni, miért nem teszed azt, hogy a világban ne legyen több gonoszság?” Erre ő így válaszolt: „Annak, aki a világot meg akarja javítani, először a maga országát, még előbb a maga városát, mindenekelőtt azonban önmagát kell megjavítania. Én még csak ott tartok, hogy magamat akarom megjavítani.”

Ennek alapja pedig az igazságosság és a jog egyrészt, a szeretet és együttérzés másrészt. *A szeretet egyébként a legalapvetőbb előírása a zsidóságnak.* „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” — olvashatjuk a Tórában (3 Móz 19, 18.) — és ehhez Rabbi Akiva, a Talmud mestere hozzáfűzi, hogy ez a Szentírás egyik legjelentősebb törvénye.

AZ IMA SZENTSÉGE

A második *szentség az ima*. Minden ember úgy érezheti, amikor Istenhez szól, mintha akkor az Egek Ura csak rá figyelne, kizárólag őt hallgatná. „Istenem” — szól az esdeklő és nincs kétsége, hogy közel kerülhet az Örökkévalóhoz. Az ággádá ezt azzal a példázattal magyarázza, hogy olyan ez, mint amikor az ember egy teremben néz egy képet és az az érzése, hogy az ábrázolt személy ráteking. Majd a másik végébe megy a teremnek és a kép még mindig őt nézi. Ha száz ember egyszerre figyel, akkor mind a száznak az az érzése, hogy éppen őrá néz a kép. Az isteni közelség boldog

érzését a 91. zsoltár költője fejezi ki a következőkben: „Mert az Örökkévaló az én menedékem, a Legfelsőbbet tetted menhelyeddé. Boldog aki így szólhat az Úrhoz: menedékem, erős váram, Istenem.”

Az ősi zsidó hagyományokat őrző zsinagógákban nem választja el rács a „Szentélyt”, a frigyszekrény előterét a templom hajójától. A közös imádságot pedig rendszerint a közösség egy tagja — küldöttje, ahogy héberül mondják — vezeti. Ez tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy az egyénnek, az emberi léleknek nincs szüksége közvetítőkre. A rabbinak is ugyanazokat az imákat kell elmondania, mint a hitközség bármely tagjának. Ha kántort alkalmaznak, akkor az főleg a hívek miatt történik, hogy a hosszú ünnepi istentiszteletek alatt ne kelljen szenvedniük egy esetleg rossz hangú amatőr felesleges kiáltozásaitól vagy hamis énekétől.

A konzervatív zsidó istentiszteletek meglehetősen hosszúak. Különösen az ünnepi és a szombat reggeli imák. Ezalatt van idejük a hívőknek, hogy közösen énekeljenek, hallgassák a kántor szólóját, figyeljék a tóraolvasó szentírási szövegmondásának ősi dallamát, és ez elősegítheti az áhítatot.

A zsidó közösségekben — kivéve a reformirányzatokat — az imákat héber nyelven, néhányat pedig (melyek Babilóniából származnak) arámul mondják. De a Talmud szerint minden imát bármely nyelven el lehet mondani, ha valaki nem tud héberül olvasni. Aminek az oka abban is rejlik, hogy az imákra nem Istennek, hanem az embernek van szüksége.

Az ima ereje abban a vallásos meggyőződésben is rejlik, hogy Isten irgalma végtelen nagy és a hozzá megtérőt — bármilyen bűnt is követett el ellene, a Mindenható ellen a halandó — megbocsátja. Hangsúlyozni kell, az ő ellene elkövetett vétet bocsátja meg Isten — ahogy a mesterek tanítják —, de nem bocsátja, jobban mondva nem bocsáthatja meg az embertársunk ellen elkövetett bűnöket, igazságtalanságokat. Ezeket a bűnöket és vétkeket csak embertársunknak, aki ellen vétettünk, van joga megbocsátani. Ezért van az, hogy az őszi nagyünnepek és főleg az Engesztelő nap előtt a haragosok bocsánatot kérnek egymástól és kibékülnek. És a rabbinak is kötelessége, hogy az egymással szemben állókat kibékítse.

A SZERTARTÁSOK SZENTSÉGE

A harmadik a *szertartások szentsége*. A zsidó vallás tanításai, parancsai az élet minden apró részletére kiterjednek. A Sulchán Aruchban (terített asztal) pontos leírást és útmutatást kap a zsidó ember arról, hogy egy nap folyamán, a felkeléstől kezdve egész a lefekvésig, sőt azon is túl, a házasságban, tehát az ágyban is, milyen kötelességei vannak. Megtaláljuk ebben a törvénykönyvben a kézmosás leírásától kezdve az öltözésen és imádkozáson át az étkezési szabályokig a vallásos emberre vonatkozó paragrafusok, kötelező törvények és ajánlott cselekvések egész sorát.

40. A pécsi zsinagóga, oromzatán a Tízparancsolat kőtáblái héber számokkal

A szertartásoknak ez a mindenre kiterjedő rendszere, azt a célt szolgálja, hogy a zsidóság „papibirodalom, szent nép” legyen. A parancsolatok (Micvák), akár a cselekvést előírók, mint pl. az imák mondását, az imaszíjak felrakását érintők, akár tilalmak, mint pl. a szombati munkát eltiltók, egyaránt a vallásos érzés és gondolkozás elmélyítését szolgálják. Az öntökéletesítés az ember feladata, és elérésének segítő eszköze a törvény parancsa, mely engedelmességre, Isten előtt való alázatra, lemondásra nevel.

A szertartásoknak szentségi szintre való emelése óvta és őrizte meg a zsidóságot a szétszórtság, az üldöztetés nehéz századaiban kétezer éven át. A szertartások, a törvénnyé vált szokások készítették arra, hogy közösségeket alakítson, mert legalább tíz férfi kellett, hogy dicsérjék Istent, szüksége volt vallási iskolára, ahol az ősi betűkre és szövegekre oktatták a gyerekeit, mert a Szentírás tanulmányozása egyike a leglényegesebb parancsolatoknak. Ugyancsak szüksége volt metszőre, aki az előírások szerint vágja le az állatokat, és majlra, aki a körülmetélést végezte a fiúgyerekeknél, rituális fürdőre, szent egyetre, ahol halottait a megszentelt szertartások és szokások szerint temetheti el. Vagyis a születéstől a halálig terjedő szertartások nélkülözhetetlenné tették, hogy közösséget építsenek ki. E közösségek lelki erőt adtak az egyénnek és a családoknak, hogy megőrizték tartásukat és hitüket a Gondviselésben (40. ábra).

Az eddigiek alapján tehát elmondhatjuk, hogy a hármasszentség, az erkölcsi szentség, az ima szentsége és a szertartások szentsége együtt teheti a zsidó ember hitét, vallási életét egésszé. Bármelyik hiánya a három közül problémákat okozhat vallásuk tanítása szerint. De a „hármasszentség fonál nem szakad el egyhamar” — mondja a Szentírás (Préd 4, 12.).

A SZERETET

A hit három fonala azonban a *szeretet* parancsának nagy követelményévé kapcsolódik egybe. Ez a szeretet egyetemes, nemcsak az emberre, hanem az állatra is kiterjed. Az utóbbi védelmére számos intézkedést találunk.

Különösen tilos az „élőlények kínzása”. Még az élettelen tárgyakra is kiterjed, amikor meghirdeti a „Ne ronts!” — tilalmát. „Ne vess meg egy embert se, ne végy kevésbe egyetlen dolgot se, mert nincs olyan dolog, amelynek ne lenne helye, és nincsen olyan ember, akinek nem jönné el az órája.” Az elv tehát, hogy Isten minden teremtményének rendeltetést adott, és ez ranggal, méltósággal ruházta fel őket és jogot biztosít a fennmaradáshoz.

Az általános szeretet vezet el a zsidó közösség, a héber nyelv szeretetéhez is. A nyelv szeretete vezet el a zsidó embert a tanulás kötelességéhez. Tórai előírás, hogy a vallás tanait tanulmányozni kell, és a gyermekeknek

41. Talmud tóra (iskola, Budapest, Síp u.)

is át kell adni a hagyományt (41. ábra). A szeretet parancsa vonatkozik a Szentföldre is. Különösen Jeruzsálemre, mert ott állt valamikor a Szentély.

Ugyancsak vallási parancs a haza szeretete. Jeremiás azzal az intelmmel bocsátotta útjukra az első Szentély pusztulása után hittestvéreit, hogy szeressék azt az országot, ahová őket a sors veti: „Mozdítsátok elő annak a városnak boldogságát, ahová szerteszórtalak titeket és imádkozzatok érte, mert az ő boldogságában van a ti boldogságtok.”

A közösséghez való tartozás ugyancsak fontos előírás a zsidó ember számára. Maga a szó, hogy hitközség, ahogy a zsidó vallási közösséget nevezik, már azt fejezi ki, hogy itt többről van szó mint templomról vagy egyházzal. Itt nemcsak az Isten közös imádása, az istentisztelet tartja össze az embereket, hanem egymással is szoros kapcsolatban állnak. Nemcsak fél órára vagy esetleg egy órára mennek be a templomba, hanem

hosszabb időre. A szombat délelőtti ima például 2—2 és fél óráig is tart. Ezalatt vannak olyan részek, mint pl. a Tóraolvasás, amikor lehetőségük van a felhívottra mondott áldások alatt — amit a tóraolvasó mond rendszerint — egymással beszélgetni, megismerni a másikat. Az állandóan egymás mellett ülő emberek kicserélik gondolataikat, meghallgatják a másik baját vagy örömét. Barátságok alakulnak így ki, és a családok is összejárnak. A nők is ott vannak szombat délelőtt a templomban. Külön ülnek és külön fejlődhet ki barátság egymással, ami a közösséget egyre jobban összekovácsolja, összeforrasztja több irányban is.

A nagyobb körből jutnak el a kisebbhez, a külső világból a belsőbe. A család mint szűkebb közösség egyike a legszentebbeknek a zsidó értékrendben. A leghivatottabb arra, hogy megőrizze az egyedet a közösség számára. Bensősége és tisztasága a vallási törvények szigorú betartásán alapul. Már a Tóra figyelmeztet a család alapvető jelentőségére. „Ezért van az, hogy elhagyja a férfi az ő apját és anyját, és hűséges az ő hitveséhez, hogy egy lénné legyenek.” A hagyományos irodalom pedig a fiatalember férfitá válását csakis a házasság keretei között képzei el. Hasonlóan a fiatal lány csak férjével együtt lesz teljes jogú tagja a társadalomnak. Szentség van a zsidó vallási elképzelésben a házasságban, mert fő célja az élet folytatásának biztosítása, a gyerekek létrehozása és felnevelése.

Érdekes, hogy nem szól törvény a Tórában a gyermek szeretetéről, mert úgy látszik ezt feleslegesnek tartották, természetesnek vették, ahogy természetes az evés vagy az ivás. De annál nagyobb hangsúlyt kap a nevelési kötelesség, ami a szülőre hárul. A Tóra tanításáról már szó volt, de a Talmud azt is előírja, hogy igazi szakmára, valamilyen mesterségre is kell tanítania gyermekét az apának. Rabbi Akiva még az úszás megtanításának kötelességét is előírta a szülő számára. Tehát minden hasznos dolog továbbadása és az erkölcsi törvények bevésése az előző generáció szent feladata. A gyermeknek viszont előírás a szülők tisztelete. A Tíz parancsolatban az 5-ik szól erről: a tiszteletről. Nem a szeretet szó áll a Tórában, hanem kimondottan a *tisztelet*.

Ugyancsak nagy súlyt helyez a zsidó hagyomány a testvéri szeretetre. A Midrás, az ókori vallási irodalom Szentírás-magyarázatának legrégebb gyűjteménye, két fiútestvéréről szól, akik egyforma birtokrészt örököltek az apjuktól. Az egyiknek nagy családja lett, a másik egyedül élt. Az aratás után, amikor betakarították a terményt, az a fiú, amelyik egyedül élt, éjszaka felkelt és titokban a maga asztagáról jó néhány kévét átvitt a testvérére. Magában azzal érvelt, hogy ő csak egyedül van, de testvérenek gyermekei vannak, tehát hadd legyen neki több. De ugyanezen éjjel a családos testvér is felkelt és ugyancsak titokban átcsempészett a testvére kazlára a maga gabonájából, mert neki családja van, de a testvérenek nincs más öröme, legalább a termésből legyen neki több. A hagyomány szerint e helyen épült fel később a jeruzsálemi Szentély. Érdekes összevetni a

Római Birodalom alapításának mondájával a vallásos zsidó irodalomnak ezt az elbeszélését. Az ókori Róma testvérgyilkosság helyén épült fel, míg Jeruzsálem a testvéri szeretet földjén.

ÜNNEPEK

A legnagyobb ünnepnek a szombat számít, mert a világ teremtésére és az Egyiptomból való kivonulásra emlékeztet. A világot Isten hat nap alatt teremtette (teljesen mindegy, hogy az isteni nap mennyi időt jelent a mi világunkban és fogalmaink szerint), és megpihent a hetediken, szombaton. Az egyiptomi rabság felidézése pedig arra emlékeztet, hogy akkor nem volt munkaszüneti nap.

Az új esztendő első két napja (Ros Hásáná) is ünnep. De egyben beletartozik a tíz bűnbánó napba, amivel az év kezdődik. Vagyis az új év nemcsak vidámsággal, hanem sokkal inkább bűnbánattal kezdődik. A tíz bűnbánó nap vége az Engesztelő nap, amikor böjtölni és imádkozni kell. Az istentisztelet a templomokban reggeltől estig tart.

A *Peszách* tavaszi ünnep, a szabadságé, az egyiptomi rabságból való kiszabadulása, mert a Tóra szerint az ünnep első napján keltek át a Vörös-tengeren, és menekültek meg az őket üldöző ellenségtől. Ezért az első és az utolsó napok a teljes ünnepek, míg a köztük lévők félünnepek, tehát nem munkaszüneti napok. Viszont az ünnep mind a nyolc napjára érvényes a kovászos ételek fogyasztásának tilalma és a pászkaevés előírása. Ez arra a Tórában leírt eseményre utal, hogy a rabszolgaságot igen gyorsan hagyták ott, tehát annyi idejük sem volt, hogy kenyerüket teljesen elkészítsék. De inkább sanyarú kenyeret ettek a szabadságban, mint teljesen elkészítettet, tehát ízletesebbet a rabságban.

A Hetek ünnepe nyár elején egykor az aratásé, ma a Tóra adásáé, ami azt jelenti, hogy Mózes lehozta a Szináj hegyéről a 10 parancsolatot, a Tóra leglényegesebb törvényeit. Ezen ünnepek sorába — amelyeket zarándokok ünnepeknek is mondanak, mert a Szentély fennállása idején felzarándokoltak Jeruzsálembe, hogy áldozatokat mutassanak be és örvendjenek — tartozik a Szukkausz is (Sátorosünnep). Ilyenkor bizonyos imákat az erre a célra felállított sátorban mondanak el, amely a 40 évi pusztai vándorlásra emlékezteti a zsidó embert, amikor ilyen tákolmányban kellett laknia. De szimbolikus jelentősége is van a sáornak. Azt jelzi, hogy az emberi élet is átmeneti, mint a sátor, aminek a napjai, az embernél pedig az évei meg vannak számlálva.

HITÉLET

Magyarországon jelentős számú zsidó ember élt a háború előtt. Az 1941. évi statisztika szerint 800 ezer volt a számuk. A holocaust (magyarul: tűzáldozat) nyomán, ahogy az 1941—45 közötti vészkorszakot nevezik, 600 ezer magyarországi zsidót semmisítettek meg. A megmaradtak közül (egy részük eleve olyan területen élt, amelyik a háború után ismét elkerült Magyarországtól) sokan kivándoroltak, mert elpusztították családjukat, és nem akarták újrakezdeni az életet ott, ahol minden az elveszett családtagjaikra és az üldöztetésre emlékeztette volna őket. De számosan haltak meg idő előtt a deportálásban és a koncentrációs táborban szerzett betegségben is.

Így kb. 80 000 zsidó élhet a mai Magyarországon. Ebből mintegy 75 000 Budapesten és 5000 vidéken. A nagy fővárosi koncentráció abból adódik, hogy a vidéki zsidóság deportálását maradék nélkül végrehajtották 1944 áprilisától júliusig, de a háborús események miatt a budapesti zsidóság deportálását már nem tudták maradék nélkül végrehajtani.

A fővárosban jelenleg 21 templomban van istentisztelet. Ebből 11-ben mindennap, tehát hétköznap is összejön legalább 10 férfi, ami a közösségi istentisztelet feltétele. A többiben viszont legalább péntek este és szombat délelőtt tartanak istentiszteletet. Vidéken minden jelentősebb városban egész évben működik zsinagóga. De még azokban a kisebb városokban is, ahol egész évben szünetel az istentisztelet, a nagy ünnepeken 48 helyen rendeztek legutóbb közösségi imát.

Igen jelentős eseményei a zsidó közösségeknek az ún. mártíristentiszteletek, amikor a holocaust áldozatairól emlékeznek meg és mondják el a gyászolók imáját.

A zsinagógák mellett a hitközségek legfontosabb intézményei a gyermekek oktatásával kapcsolatosak. Ezek az ún. *Talmud-Tórák* (Tóraoktatás), ahol a héber betűkre, az imaszövegek olvasására, az áldások elmondására, az ünnepek rendjére, szabályaira, a Szentírásra és a zsidó történelemre oktatják az ifjúságot.

A zsidóságon belül van az ortodox irányzat is, amelynek tagjai még ruházódásaikban és a vallási szabályok betartásában is többen vesznek magukra az előírtaknál. Náluk a chéderben (szoba) — ez az ő Talmud-Tórájuk neve — intenzív Talmud-oktatás is folyik. Régebben számos ilyen intézménye volt a magyarországi ortodoxiának, ma mindössze két helyen működik ilyen jellegű intézmény.

Van még egy zsidó óvoda is Budapesten, ahol héber énekekre és vallási szokásokra tanítják a 6 éven aluliakat. A Hitközség fenntart még egy középiskolát, az Anna Frank Gimnáziumot, ahol jelenleg már 130 fiatal végzi a tanulmányait. Tervbe vették egy 12 osztályos iskola létrehozását, amelynek keretében már elemi iskola is működne.

A rabbik képzését szolgálja az Országos Rabbiképző Intézet, amely az egyetlen Közép-Kelet-Európában, így mindig van külföldi hallgatója is. Ezen intézmény keretében működik a Kántorképző Intézet is, ahol a kántorutánpótlásról gondoskodnak.

A hitközség működtet még rituális fürdőt is. A betegekről kórháza gondoskodik. Ennek lényege, hogy kóser konyhával rendelkezik és templom is van a területén, ahol mindennap, reggel és este imádkoznak. A Chevra Kadisa (Szentegylet) a halottak eltemetéséről, a temető fenntartásáról gondoskodik (42. ábra). Feladatai közé tartozik még a gyászolók meglátogatása és vigasztalása.

A körülmételés (circumcizio), a bár micvó (13 éves fiú vallási nagykorúvá avatása), a bát micvó (12 éves lány vallási nagykorúvá avatása), az esküvő a templomban játszódik le, amit minden alkalommal közösségi étkezés követ, rendszerint a kultúrteremben, ahol ugyancsak ima keretében emelik ki az esemény fontosságát.

Bár nem szorosan tartozik a vallási élethez, de minden hitközség, budapesti körzet rendelkezik kultúrkörrel. Ezt rendszerint a Nőcsoportok irányítják. Rendeltetése, hogy az izraelita vallásról, a zsidóság tanaiból és történetéből valamit ismertessen, amit a magyar kulturális élet eseményével kapcsolnak össze. Megbeszéli egy-egy új könyv, színdarab, esszé tartalmát, hatását, esetleges kapcsolatát a zsidósággal, a hittel, a vallással. Rendszerint külső előadót hívnak meg ilyen eseményre. Így találkozik a két kultúrkör vallásos keretek között.

A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete (MIOK) kiadói tevékenységet folytat, és kisebb tanulmányokat tartalmazó Évkönyvet jelentetett meg Scheiber Sándor szerkesztésében. Igen jelentős a Magyar Izraeliták Országos Levéltára, Vallástörténeti Gyűjteménye (Zsidó Múzeum), Könyvtára és Rabbiképző Intézete.

AJÁNLOTT IRODALOM

- A budapesti Zsidó Múzeum. Kiadja BENOSCHOFKY I., SCHEIBER S. Bp. 1987 (Corvina)
FÉNER T.—SCHEIBER S.: ... és beszéld el fiadnak... Zsidó hagyományok Magyarországon. Bp. 1984 (Corvina)
Halljad Izrael. A zsidó vallás alapjai. Írták DEUTSCH R. stb. Alef könyvek. Bp. 1987 (MIOK)
F. JOANNES: A zsidó vallás. Bp. 1990 (Gondolat)
JÓLESZ K.: Zsidó hitéleti kislexikon. Bp. 1987 (Korona)
Magyarországi zsinagógák. Főszerk. GERŐ L. Bp. 1989 (Műszaki Könyvkiadó)
RAJ T.: Zsidó vallás. Kulturális kisenciklopédia. Bp. 1985 (Kossuth)

A NEM KERESZTÉNY VILÁGVALLÁSOK

Az itt röviden bemutatásra kerülő vallások — hinduizmus, buddhizmus, mohamedánizmus — hívőinek száma sok millióra tehető, de Európán kívül. Missziós tevékenységük azonban Európában, így Magyarországon is folyik, és hivatalosan elismert közösségeik jöttek létre. Ezek létszáma nem nagy, mégis hozzá tartoznak a hazai hitélet sokszínűségéhez. Indokolt szólni róluk azért is, mert valószínűleg a legkevésbé ismertek. Mindhárom vallási közösség bemutatkozása előtt rövid összefoglalás áll az adott világvallás kialakulásáról és legfontosabb tanításairól.

A HINDUIZMUS VAGY BRAHMANIZMUS

A világvallások közül a *hinduizmus*, más nevén a *brahmanizmus* a legrégebbi. Erre a vallásra a legjellemzőbb a pluralizmus, a sokféleség, valamint a különböző vallásos nézetek iránti türelmesség. Itt mindenki maga választhatja meg, hogy melyik istenben higgyen: választhat úgy, hogy egyiket sem fogadja el.

A hinduizmusnak nincs vallásalapítója és nincsenek prófétái. Ezt a hívek úgy tekintik, mint vallásuk isteni eredetének a bizonyítékát.

Ha nem is tudunk rámutatni egyetlen nagy vallásalapítóra, amilyen pl. Mózes, Buddha, Konfuciusz, Lao-ce, Jézus vagy Mohamed, tudjuk, hogy Indiának számos bölcse volt: papok, akik elvonultak a magányba, hogy életük hátralevő részét vezekléssel és elmélkedéssel töltsék. A lét nagy kérdéseivel, önmaguknak és a világnak a megismerésével foglalkoztak. A megismerés tartalma az volt, hogy az egyén lelke, az *atman* azonos a világszellemmel, a *brahmannal*. Más szóval: a világ Isten, az Isten pedig az én lelkem. Lehetetlen itt nem gondolni a bibliai teremtetéstörténetre (a jahvista teremtetéstörténetre Gen 2, 7.), mely szerint Isten a saját lelkét lehelte az emberbe; illetve a papi író szerint Isten a saját képére teremtette az embert (Gen 1, 27.).

Magától értetődő, hogy ezeknek a magányos bölcseknek az elmélkedéseit igen nehéz rendszerbe foglalni. Hiszen akárhányszor előfordulhatott, hogy le sem írták gondolataikat. Mégis abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a hinduizmusnak jó néhány régi szent irata maradt ránk, bizonyára tudós papok tollából. Ilyenek a *Védák*. A véda szó tudást, ismeretet jelent. Legrégebbi gyűtemény a Rigvédák; ez kb. i. e. 1200-ból való. Több, mint 1000 himnusz (istendicséretet) tartalmaz; ezenkívül imádságokat, litániákat és mítoszokat. Ennél valamivel későbbiek az Atarvavédák; ez varázsmondások gyűjteménye. Vannak még ún. Szamavédák, dallamgyűjtemények. Sajnos az eredeti dallamok elvesztek; a Szamavédákban későbbi népies dallamok találhatók. Végül a Jazsurvédák gyűjteménye említendő; ebben a papok számára készült áldozati formulák és imádságok vannak.

Szólnunk kell az *újjászületésről*. Hindu felfogás szerint a léleknek a halál után új alakot kell öltenie (43. ábra). Ha cselekedetei rosszak voltak,

43. Az élet örök körforgás, a lélek nem születik és nem hal meg

alacsonyabb létformában kell testet öltenie. Alacsonyabb kasztba kerül, sőt lehet, hogy állat, esetleg növény lesz belőle. Ha jót cselekedett, magasabb létformában ölt testet. Az újjászületés kényszere félelmetes rém a hindu ember számára, különösen azért, mert úgy gondolja, hogy ez mindenkire kötelező, még az istenekre is. A nagy körforgásban, *szanszárában* még az istenekkel is megtörténhet, hogy alacsonyabb létformában öltenek testet. A nagy körforgásból három úton remélnek szabadulást. Egyik a *cselekedetek* útja. Sok áldozattal, kultikus cselekmények végzésével, főleg a brahmanok (= papok) megvendéglésével és megajándékozásával az ember a szanszárában előbbre, feljebb juthat. A cselekedetek, az ún. *karmák* hatalma az istenek hatalmánál is nagyobb. A cselekedetek közt előkelő helyet foglal el az *askesis*. Másik út az *ismeret*. Ez az út főleg a remeték számára készült. Aki az elmélkedés folyamán az atmant, a világ-szellemet megismerte és vele azonosult, nem kerül bele a körforgásba. „Övé a világmindenség, mert ő maga a világmindenség.” „Ő a szellem, ő az Isten.” A harmadik út a *bhakti*. Ez *szeretetet*, odaadást jelent. Visnu istenség egyik inkarnációja — testet öltése, ún. avatárja —, *Krisna* így szólt: „Aki szeretettel ragaszkodik hozzám, azok énbennem vannak, és én őbennük. Aki engem szeret, nem semmisül meg.” A bakti-mozgalom lényege tehát a személyes istenbe vetett hit. Ez a mozgalom nem csupán az egyén megváltását akarja elérni, hanem kultuszközösséget is hozott létre. A híveket összetartja az istenbe vetett hit.

A MAGYARORSZÁGI KRISNA-TUDATÚ HÍVŐK KÖZÖSSÉGE

A Krisna-tudat célja az, hogy felébressze alvó szeretetünket Isten, azaz Krisna iránt eredeti közvetlen kapcsolatunkban, és tökéletes módot ad arra, hogy lefoglaljuk magunkat tiszta, vegyítetlen, szerető, odaadó szolgálattal. Ez a szolgálat a lélek örök természetéhez tartozik. Aki elérte az Isten iránti tiszta szeretetet, az örökké képes akár a nap huszonnégy órájára is lefoglalnia magát az odaadó szolgálat kilenc folyamatával, vagy ezekből bármelyik szakadatlan végzésével. Ez a kilenc folyamat a következőket jelenti: hallás, vibrálás (a Hare Krisna Hare Krisna, Krisna Krisna Hare Hare, Hare Ráma Hare Ráma, Ráma Ráma Hare Hare maha mantra vibrálása), emlékezés, az Úr lótuszvirág lábainak szolgálata, imádás, imák felajánlása, az Úr parancsainak végrehajtása, az Úr szolgálóival való barátkozás, meghódolás minden tulajdonunkkal. Az ember végezheti a kilenc folyamat mindegyikét, de akár egy által is tökéletessé válhat.

Az aktivitás nemcsak a megtestesült állapotra jellemző, hanem az a lélek természete is. A lélek jelenléte nélkül az anyagi test képtelen mozogni. Az anyagi testet azért kell lefoglalni a Krisna-tudat jó munkájával, mert máskülönben az illuzórikus energia diktálta tennivalók kötik le. A lélek az anyagi energiával való kapcsolat hatására az anyagi kötőerők befolyása alá kerül. Ez háromféle lehet, név szerint: jóság, szenvedély és tudatlanság. Szükségszerű tehát a sásztra (kinyilatkoztatott írás) említette előírt kötelesegekkel lefoglalni, hogy megtisztulhasson az efféle béklyóktól. Viszont ha az Isten-tudat (Krisna-tudat), vagyis a természetes szerepe foglalja le, akkor bármit végezzen is, az javára válik.

Mindenki kizárólag Krisna kegyétől függ, és a különféle lelki folyamatok mind más-más eredményt hoznak ugyanazon az úton. Ezért, mint ahogyan a Srimad Bhagavatam is írja, minden kísérletünk tökéletlen marad addig, amíg el nem jutunk a Krisna-tudat legtökéletesebb szintjére, vagyis „mindenképpen meg kell próbálni minden erővel az Istenség Legfelsőbb Személyiségét imádni”. Az embernek meg kell értenie, hogy ő Brahman, lelki lény. A születés, betegség, öregség és halál csupán az anyagi testre hat, a lelkire nem, számára nem létezik egyik sem. Az élőlényekre az igazi bajt ez a négyféle változás hozza. Csak az a személy szabadul fel valóban az anyagi világból, aki kifejlesztette a lelki testét, és az Istenség Legfelsőbb Személyi-

ségének (Krisna) egyik társává vált örök, odaadó szolgálatot végezve, ily módon. A lelki test maga a *Brahman*, maga az önvaló. A Brahman elpusztíthatatlan, örökké létező, természete sohasem változik. A Brahmanon túl létezik a Parabrahman. Brahman az élőlényekre utal, a *Parabrahman* pedig az Istenség Legfelsőbb Személyiségére.

Az élőlény eredeti természete különbözik az anyagi világban felvett természetétől. Az anyagi tudatára az jellemző, hogy az anyag ura akar lenni, lelki (Krisna-) tudatában pedig a Legfelsőbb Személy szolgálatát óhajtja. Amikor az élőlény tudata materiális, akkor különféle testeket kell felöltenie az anyagi világban. Az anyagi testek sokaságát teremtő tetteket *karmának* nevezik, melyet az anyagi tudat ereje okoz.

A Védikus Irodalom az élőlényt jivatmának és Brahmának hívja, de sohasem Parabrahmannak. Az élőlény helyzete változó: néha a sötét anyagi természetbe merül és az anyaggal, máskor pedig a felsőbbrendű természettel azonosítja magát. Ezért a Legfelsőbb Személy szélső energiájának hívják. Kaphat anyagi vagy lelki testet, attól függően, hogy melyik természettel azonosítja magát. Az anyagi világban a létező nyolcmillió-négy-százezer életforma közül választhat, de a lelki világban csak egy lelki teste van, amit nem cserél. Az emberi létformában olykor áldozatokat (*yajñákat*) hajt végre, de a jámbor cselekedetek eredményeinek felhasználása után ismét visszaszületik emberként a Földre. Az áldozatok valóban lehetővé teszik számára a tökéletesebb érzékielégítést. Amikor az áldozatok végzéséből nyert jutalom véget ér, az élőlény ismét képes *yajñák* végrehajtására, azaz előlről kezdi ugyanazt a körfolyamatot. Ily módon vándorol az élőlény ide-oda az anyagi lét ösvényén. A Krisna-tudatú személy azonban elkerüli az ilyen áldozatokat, közvetlenül a Krisna-tudatba fog, s így felkészül az Istenséghez való visszatérésre.

A Védák tanítása szerint az élőlények elkülönült kiterjedései az Úrnak, vagyis örökké az Ő szolgálai. *Az élőlények tehát a Legfelsőbb Úr parányi szerves részei, ezért csöppnyi mennyiségben rendelkeznek a tulajdonságaival*, s ezek közül az egyik a *függetlenség*. Minden élőlény egyéni lélek, személyes egyénisége és parányi függetlensége van. Ha visszaél a függetlenségével, feltételekhez kötött létbe jut, ha helyesen alkalmazza, örökre felszabadul. Ám mindkét esetben örökkévaló, hasonlóan a Legfelsőbb Személyhez. Ha felszabadult, akkor mentes az anyagi feltételektől és az Úr transzcendentális szolgálatának él. Ha viszont feltételekhez kötött, akkor a természet anyagi kötőerejének irányítása alatt áll és megfelelkezik Isten transzcendentális szerető szolgálatáról. Ez azt eredményezi, hogy nagyon keményen kell küzdenie az anyagi lét fenntartásáért. Az élőlények mind a Legfelsőbb Úr szerves részei. Az élőlény fogalmán nemcsak a növényeket, az állatokat és az embereket értjük, hanem az anyagi világ nagyhatalmú irányítóit is, mint Brahmát, az Úr Sivát, sőt még Visnut is. Mindegyikük örökkévaló, s nem ideiglenes megnyilvánulás.

A Legfelsőbb Úr teljes, végtelen tudással, bőséggel, erővel, hírnévvel, szépséggel és lemondással rendelkezik. Ő mindig elégedett önmagában; a bűnös vagy jó cselekedetek nem háborgatják. Ő egy élőlény számára sem teremt sajátságos helyzetet. A tudatlanságtól megtévesztett élőlény az, aki egy bizonyos létkörülménybe kívánczik, s így kezdődik el a tett és visszahatás lánc. Az élőlény a felsőbbrendű természethez tartozik, ezért teljes tudással rendelkezik. Korlátolt hatalma révén azonban hajlamos arra, hogy a tudatlanság befolyása alá kerüljön. Isten mindenható, ám az élőlény nem. Krisna vibhu, vagyis mindentudó, míg az élőlény „anu”, vagyis atomnyi. Miután az élőlény élő lélek, ezért módjában áll, hogy szabad akarata szerint kíváncson bármit. Vágyát csakis a mindenható Krisna teljesítheti. Ha az élőlényt megtévesztik vágyai, Krisna beleegyezik azok teljesítésébe, ám sohasem lesz felelős a kívánt sajátságos helyzet tetteiért és azok visszahatásaiért. Ebben az illuzórikus állapotban a körülményes anyagi testtel azonosítja magát, s alárendeltjévé válik az élet ideiglenes bajainak és örömeinek.

Krisna Paramátmaként, vagyis Felsőlélekként az élőlény állandó társa, ezért képes megérteni az egyéni lélek vágyait, ahogy a virághoz közelálló képes megérezni annak illatát. A vágy az élőlény kötődésének finom-fizikai formája. A Felsőlélek az élőlény érdemei szerint hajtja végre annak kívánságait. Az ember nem mindenható saját vágyai betöltésében, Krisna azonban képes teljesíteni minden óhajt, s mert semleges mindenkivel szemben, nem avatkozik be a parányi, de független élőlények kéréseibe. Ha azonban valaki Krisnát kívánja, arról Ő külön gondoskodik, s lelkesíti szándékában, hogy elérhesse Őt, s örökre boldog legyen.

Az ideiglenes anyagi világ a születés, betegség, öregség, halál és a többi szenvedés színhelye. Így érthető, hogy aki már elérte a legfőbb tökéletességet és a legfelsőbb bolygót, az nem akar visszatérni ide. Mielőtt eljutna valaki Krisna transzcendentális hajlékára, el kell sajátítania a tökéletes odaadást a Krisna-tudatban, illetve *bhakti-yogában*. Így sohasem fog visszatérni az anyagi világba.

A *bhakti-yoga* az érzékszervek megtisztítását jelenti, az anyagi létben ugyanis mindig befertőzöttek, mert az ember materiális élvezetekre használja őket. Azonban a *bhakti-yoga* gyakorlásával megtisztíthatók és az ilyen érzékszervekkel már közvetlen kapcsolatot lehet teremteni a Legfelsőbb Úrral.

A *bhakti-yoga* folyamatát sikeresen végezni csak igazi, szívből jövő lelkesedéssel, kitartással, béketűréssel és az előírt kötelességek végrehajtásával lehet. A bhakták társasága és a jóság teljes minőségében való cselekvés is elengedhetetlen. Mindenfajta yoga a *bhakti-yogában* tetőzik. A többi yoga csupán eszköz arra, hogy az ember elérje a bhaktit. Más szóval a yoga valójában *bhakti-yogát* jelent, mert minden yoga fokozatosan az igazi cél, a *bhakti-yoga* felé vezet az embert. A *karma-yoga* elejétől a

bhakti-yoga végéig hosszú az út az önmegvalósításhoz. Ennek az útnak az eleje a tettek gyümölcseről lemondó munka, vagyis a karma-yoga. Ha ehhez később tudás és lemondás járul, akkor *jñána-yogának* hívják. Amikor az ember a jñána-yoga által eljutott arra a síkra, ahol különböző fizikai és pszichikai folyamatokkal a Felsőlelken meditál és elméjét Őrá szegezi, akkor ezt *astanga-yogának* hívják. A csúcs a bhakti-yoga, amikor a yogi — túlhaladván az astanga-yogán — még tovább jutott, odaadást és szeretetet fejlesztve ki Krisna, az Istenség Legfelsőbb Személyisége iránt. Valójában a bhakti-yoga a legvégső cél, de ahhoz, hogy ezt valaki részletesen analizálni tudja, meg kell értenie a többi yogafolyamat feladatát is. Az állandóan előrehaladó yogi ezért az örök jószerencséhez vezető igazi utat járja. Aki megáll egy pontnál és nem halad tovább, annak sajátságos neve van, például karma-yogi, jñána-yogi, dhyána-yogi, rája-yogi, hatha-yogi stb. De ha valaki olyannyira szerencsés, hogy eljut a bhakti-yogához, akkor az már minden más yogafolyamaton túlhaladt. Krisna-tudatúvá válni ezért a yoga legmagasabb fokának elérését jelenti. Ha a Krisna-tudatban, Krisna érzékeinek kielégítéséért cselekszünk, akkor a test, az elme, az értelem, sőt még az érzékek is megtisztulnak az anyagi szennyeződéstől.

A Krisna-tudatú személy cselekedeteinek nincsenek visszahatásai. Ezért a Krisna-tudatban könnyen lehet végezni a megtisztított tetteket. Srila Rupa Gosvámi így ír erről: „A Krisna-tudatban (vagyis Krisna szolgálatában) testével, elméjével, értelmével és szavaival cselekvő, bár oly sokféle anyagi tettel foglalkozik, már ebben az anyagi világban felszabadult.” Hamis egója nincs, vagyis tudja, hogy ez az anyagi test nem az igazi énje, s nem is tulajdona. Ő maga és a test is Krisnáé. Ha mindenét, vagyis a testét, elméjét és értelmét, beszédét, életét és vagyonát stb. Krisna szolgálatába állítja, akkor azon nyomban összekapcsolódik Ővele. Megválnak attól a hamis egótól, ami az embert arra készíti, hogy testének, vagy más egyének higggye magát, így minőségileg egy lesz Krisnával.

Az Igazi Istenszeretetet prémának hívják, ez az élet legtökéletesebb állapota. A préma síkján az ember állandó jelleggel Krisna transzcendentális szerető szolgálatával foglalja le magát. A hiteles lelki tanítómester irányítása alatt végzett odaadó szolgálat fokozatos folyamatával tehát az ember elérheti a legmagasabb szintet és megszabadulhat minden anyagi kötöttségtől. Az anyagi létben a szolgálat általában nem szeretetteljes. Anyagi síkon nincs szeretet, de a lelki élethez elengedhetetlenül szükséges a tiszta szeretet síkjának elérése, melyet a jelenlegi érzékszerveinkkel végzett odaadó szolgálattal lehet megvalósítani. Ez az Istenszeretet még szunnyadó állapotban van mindenki szívében és — befertőződvén az anyagi társulástól — eltérő módon nyilvánul meg.

A Krisna-tudat folyamata abból áll, hogy megtisztít az anyagi szennytől és feléleszti a Krisna iránti természetes, lappangó szeretetünket. Egy arra

44. Közös ima Krisna oltára előtt

hivatott lelki tanítómester irányítása alatt, a bhakti-yoga szabályozó elveinek betartása végett az embernek követnie kell sokféle szabályt és előírást: koránkelés, fürdés, mantrázás (Hare Krisna maha-mantra), imádkozás a templomban, virágok gyűjtése és felajánlása a Murtiknak, főzés a Murti számára, prasád (vegetáriánus, Istennek felajánlott étel) fogyasztása stb. Ezenkívül ajánlatos a tiszta bhakták ajkairól állandóan hallgatni a Bhagavad-gita és a Srimad Bhagavatam tanítását. Ez a gyakorlat bárkit eljuttathat az Istenszeretet szintjére, ahonnan biztosan továbbhalad Isten lelki birodalmába (44—46. ábra).

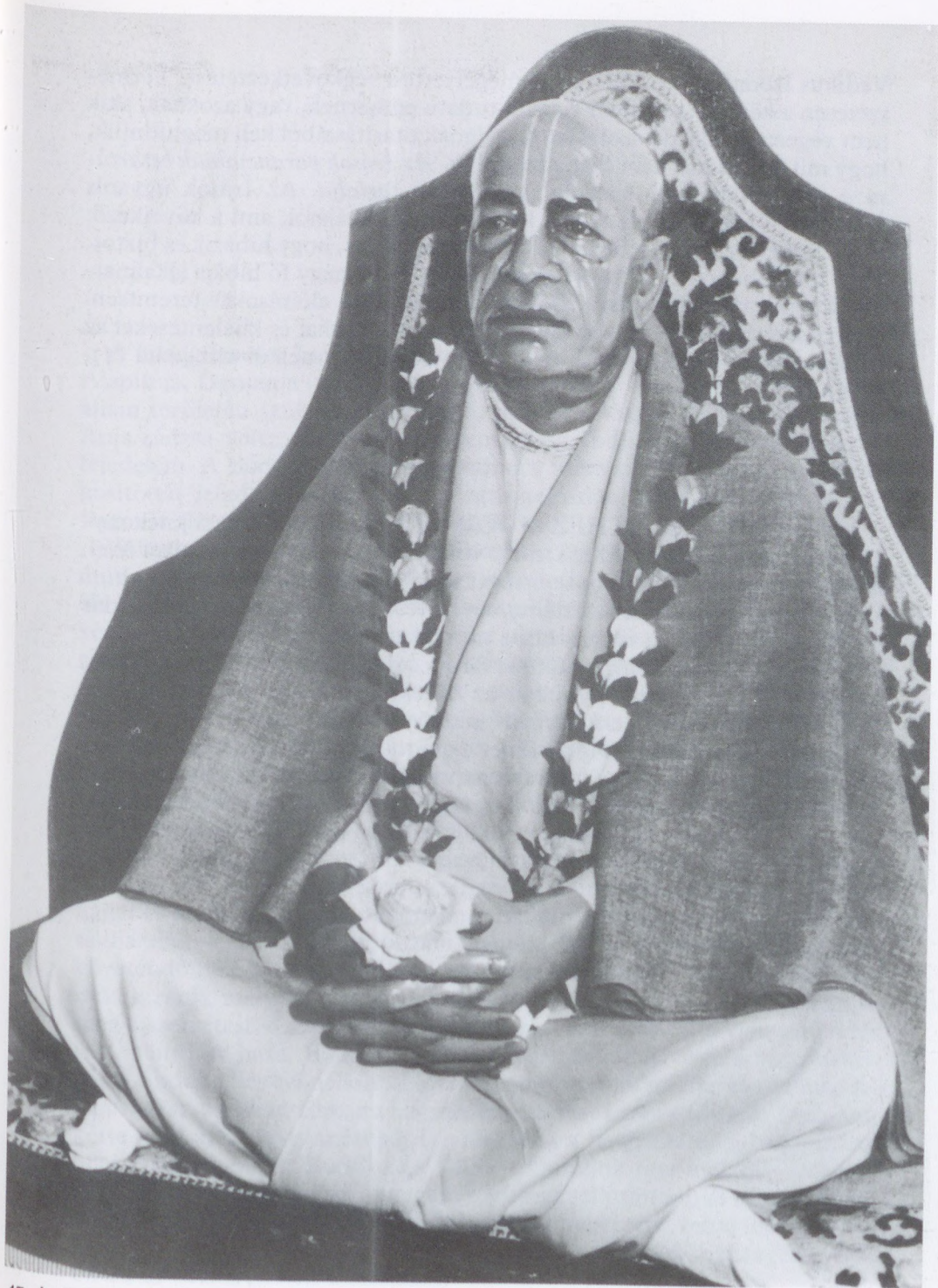
A Védák minden szabályának és előírásának a célja Úr Krisna (Isten) megértése. Az ember akkor érte el a Védikus Irodalom által ajánlott tudás legtekélyesebb szintjét, ha megértette Krisnát a Bhagavad-gitából, s így szilárdná vált a Krisna-tudatban és odaadó szolgálatot végez. Az Úr Caitanya Maháprabhu nagyon egyszerűvé tette ezt a folyamatot, csupán arra kérte az embereket, hogy vibrálják a Hare Krisna, Hare Krisna, Krisna Krisna, Hare Hare, Hare Ráma, Hare Ráma, Ráma Ráma, Hare Hare mantrát, szolgálják odaadóan az Urat és fogyasszák a Murtinak felajánlott étel maradékait. Aki közvetlenül lefoglalja magát ezekkel az odaadó tettekkel, arról tudni kell, hogy már tanulmányozta az összes

45. Az oltár alakjai: Gaura—Nitai Murti (Az Istenség Legfelsőbb Személyiségének és legbizalmasabb társának szobrai)

46. Közös étkezés rituálisan készített ételekből

47. A. C. Bhaktivedanta Swami Srila Prabhupāda szobra, aki létrehozta a Krisna-tudat Nemzetközi Szervézetét
1966-ban

Védikus Irodalmat és tökéletesen megértette a végkövetkeztetést. Természetesen a közönséges, nem Krisna-tudatú embernek, vagy azoknak, akik nem végeznek odaadó szolgálatot, a Védák utasításaiból kell megtudniuk, hogy mit kell és mit nem szabad tenniük. *Az Írások parancsainak betartása a vita nélkül való követést is magában foglalja.* Az Írások ugyanis mentesek a feltételekhez kötött lélek négy fő hibájától, ami a következő: tökéletlenek az érzékei, hajlamos a csalásra, biztos, hogy hibázik és biztos, hogy illúzióban van. A feltételekhez kötött élet e négy fő hibája alkalmatlanná teszi az embert arra, hogy szabályokat és előírásokat teremtsen. Ezért a négy hibán felül álló kinyilatkoztatott írásokat és kijelentéseket az összes nagy szent, ácarya és nagy lélek módosítás nélkül elfogadta (47. ábra).

A Misszió tervei

1. Az ÉTEL az ÉLETHEZ (FOOD for LIFE) nevet viselő jótékony-sági mozgalom meghonosítása, mely világszerte óriási eredményeket ér el. Magyarországon is komoly segítséget nyújtana az arra rászorulóknak.

2. A védikus oktatási szisztéma bevezetése magas szintű anyagi tudás mellett lelki tudásban is részesíti a tanulókat.

3. Egy biokertészeten alapuló farmgazdálkodás létrehozása biztos megélhetési lehetőséget nyújtana az érdeklődőknek és a társadalomba beilleszkedési nehézségekkel küzdő embereknek.

A közösség pillanatnyilag 25 főt és 150 érdeklődőt számlál. Az érdeklődők rendszeresen látogatják a vasárnaponként rendezett nyilvános programokat, ahol zenével, filozófiával és vegetáriánus ételekkel ismerkedhetnek meg. Hasonló tanításokat valló közösség még a Vaisnava Hindu Egyesület.

A BUDDHIZMUS

A *buddhizmus* a hinduizmus talaján és a hinduizmusból fejlődött ki. Alapítója, Gautama (vagy Gotama) Buddha (i. e. 560—480) a mai Bihar állam területén született, Napalban, mint az előkelő Sakja család tagja. Apja rádza volt; természetesen nem egész India királya, hanem helyi fejedelem. A Buddha név nem családi név, nem is személynév. Megvilágosítottat jelent; ez éppen úgy megtisztelő név, mint egyéb nevei, pl. Bagavat-tiszteletre méltó, Dzsina-győztes.

Volt a brahmanizmusnak egy oldalága, az ún. *dzsainizmus* vagy dzsinizmus. Az i. e. 8. században élt Parsva alapította, majd az i. e. 6. században élt Mahavira fejlesztette tovább. Tanításuk szerint önfegyelmet, sőt aszkézist kell gyakorolni. Így tűnnek el a szenvedélyek, és az ember meditáció által eléri a mindentudást. A dzsainizmus szerzetesrendet alapított, melyre ráillenek Albert Schweitzer szavai: tiszteld az életet. A szerzetes egyetlen élőlényt sem bánt, nincs magántulajdona, húst nem eszik, a vizet szűri, nehogy élőlényt nyeljen le, sőt jártában szája és orra előtt kendőt hord, seprővel maga előtt tisztítja az utat, nehogy élőlényt lélegezzen be vagy taposson el. Saját életét viszont nem kíméli. Az öngyilkosság a legnagyobb érdem, amely a Nirvánába vezet.

Buddha, aki nagy jómódban nevelkedett, java fiatalságában ment el hazulról. Ő így mondta: Síró és jajgató szüleim akarata ellenére, lenyírt hajjal és szakállal, kifakult ruhában mentem el otthonomból a hontalanságba. Feleségét és fiát is otthon hagyta. Ezt a magatartást később is követendő példának tartották a buddhista szerzetesek. Elbeszélések maradtak ránk, melyek szerint síró feleség gyermekével a karján látogatta meg a szerzetest; ő azonban rezzenéstelen arccal utasította vissza a kísértést, nem tért haza. Buddha később a saját fiát is felvette a szerzetesek közé. Buddha hét évi nélkülözéssel és önsanyargatással nyerte el a megvilágosodást, a *bodhit*. Ekkor a hagyomány szerint maga a főisten, Brahman kérte meg arra, hogy másokat is világosítson meg. De ez a hagyomány nem érdemel hitelt. Buddha és tana — mondjuk így: vallása — *ateista* volt. Ő maga azt mondta: a magam segítségével jutottam el az ismeretre; kit nevezhetnék mesteremnek? Nincs nekem mesterem, senki sem hasonló hozzám. Tanaiban sehol sincs arról szó, hogy az istenek segítségével kell bízni, és hozzájuk kell imádkozni.

Megvilágosodása után Buddha „megindította a tan kerekét”, és 44 éven át szüntelenül tanított. Nem jegyzett fel semmit. Tanait csak másodkézből, tanítványain keresztül ismerjük. Négy alaptétele van. 1. Az élet szenvedés. Ezért az élettől meg kell szabadulni; 2. a szenvedés okozója a vágy; 3. a szenvedés legyőzése a vágy legyőzése által történik. El kell fojtani az életösztönt és az életkedvet. Így az embernek nem kell újra megszületnie, kikerül a szanszárából, megváltott emberré lesz; 4. a szenvedés legyőzésének nyolcas útja van: helyes hit, helyes elhatározás, helyes beszéd, helyes tett, helyes élet, helyes igyekezet, helyes vizsgálódás és helyes elmélkedés.

A buddhizmusnak értékes etikai tanítása van. Eszerint jóakarattal kell bánni minden élőlényvel, még az ellenséggel is. Tevékeny szeretetet kell gyakorolni. A buddhisták kórházakat építenek, részvétellel fordulnak a szenvedők felé, bőkezűen segítik a rászorulókat. Még tízparancsolatuk is van. Az első öt parancsolat így szól: 1. Ne ölj! 2. Ne lopj! 3. Ne törj házasságot! 4. Ne hazudj! 5. Ne igyál szeszes italt! Ezek a parancsolatok minden hívőnek szólnak. A következő öt parancsolat csak szerzeteseknek szól: 6. délután nem ehetnek szilárd ételt; 7. táncban, éneklésben nem vehetnek részt; 8. virág, illatszerek és kenőcsök használata tilos; 9. magas és széles fekvőhely használata tilos; 10. arany, ezüst vagy pénz használata tilos.

A *szerzetes* szüzességben él, és koldulással szerzi meg kenyerét. A kolduló szerzetes neve bikksu. Naponta egyszer ehet; napja nagyobb részét elmélkedéssel, Buddha szavainak recitálásával tölti. Így jut el a megváltásra, a Nirvánába, mely tulajdonképpen nibbána = kialvás. Ilyenkor a test él még, de léte már csak látszat-lét. Ide csak a szerzetesek, a gyülekezet tagjai juthatnak el; a többiek csak hosszú időn át, lépcsőnként juthatnak feljebb a Nirvánába vezető úton. A gyülekezet csak szerzetesekből áll.

A tant a híres Asóka király (i. e. 273—232) által összehívott zsinaton kanonizálták és rendezték. A kánon neve Tripitaka, azaz hármaskönyv. Az első rész a szerzetesekre vonatkozó szabályokat, a második rész Buddha beszédeit, a harmadik a buddhizmus dogmatikáját és etikáját tartalmazza. Ezek a tanok főleg India déli részén érvényesültek. A tömegek azonban nem törődtek bele abba, hogy a Nirvánát csak szerzetesek érhetik el; és nem is volt kedvük a szüntelen elmélkedésre meg a vágyak kioltására. Így előállt a „nagy szekér” vagy „nagy út” tana, a Mahayana. A klasszikus buddhista tanítást csak megvetően „kis szekérnek”, „kis útnak”, Hinayanának nevezték.

A „nagy szekér” tana, a *Mahayana-buddhizmus* főleg északi területeken terjedt el: Tibetben, Mongóliában, Kínában, Turkesztánban és Japánban. Ez a tan természetesen nem bevallottan Buddha tanainak a cáfolata, hanem — úgymond — annak továbbfejlesztése és kiegészítése.

Új bennük Buddha személyének istenítése (48. ábra). Eszerint Buddha tudott repülni, járt a vízen, emlékezett korábbi létformáira, sőt másokéra

48. A történelmi Buddha tibeti stílusú aranyozott szobra

49. Kőrösi Csoma Sándor, a magyar bodhiszattva szobra

50. Imamalom Mongóliából (Buddhista Misszió)

is; ő az abszolútum, az ős valóság; újra meg fog jelenni mint a Jóságos Buddha, *Buddha Maitreya*. Sőt, ő a Mindenség-Budhha, aki azon munkálkodik, hogy számtalan sok Buddha legyen az emberek között. Vannak leendő buddhák, *bodhiszattvák* is (49. ábra). Annyi Buddha lehet, mint homokszem a tenger partján. Ennek az az útja, hogy az ember embertársai segítségére szenteli egész életét, minden áldozatot meghoz értük, még ellenségeit is határtalanul szereti. A bodhiszattva az istenek közt születik újjá, és tovább kész segíteni azokat, akik imádságban hozzá folyamodnak.

Ezzel igen fontos új elem került a buddhizmusba: az *imádság* (50. ábra). A klasszikus buddhizmusban erre nincs szükség; eszerint az embert nem tudják megszabadítani az istenek a szanszárából, a nagy körforgásból, hiszen annak maguk is alá vannak vetve. A Mahayana-buddhizmus a buddhizmusból vallást csinált.

További nagy különbség a két irányzat közt, hogy Hinayana-buddhizmus még a kilobbanást, a Nirvánát tartotta célnak. A Mahayana-buddhizmus viszont meghirdeti a mennyországot, az ún. Tiszta ország vagy Buddhák országa örömeit. Ebben az országban mindenki boldog. Az ország ura a földi Buddha legendás transzcendens megfelelője, *Amida Buddha*. A többi Buddhák mind az ő kisugárzásai.

A BUDDHISTA MISSZIÓ

Magyarországon buddhizmus a Buddhista Misszió keretében működik, mely 1951-ben alakult meg, és csatlakozott az *Arya Maitreya Mandala* (AMM) Rendhez, a Könyörületes Szent Rendjéhez, mely a tibeti Gyémántjármű hagyományait követő papi rend. Ez vallásos életének közép-pontjába Arya Maitreyát, az eljövendő és már most is a világban tevékenykedő Buddha alakját helyezte.

Minthogy Maitreya az egyetlen bodhiszattva, akit a buddhizmus minden iskolája elismer, ő tekinthető összekötő hídnak, illetve láncszemnek a Theravada és a Mahájána között, azaz dél és észak iskolái között. Azonkívül Maitreya a bodhiszattva ideál, vagyis a tevékeny buddhaság megtestesítője, mely legtökéletesebb kifejeződési formáját a Vadzsrajánában, azaz Gyémántjárműben találta meg, amelyhez a tibeti buddhizmus minden iskolája tartozik.

Az AMM a szellemi fejlődésre törekvő emberek közössége, a szív és a szellem testvérisége, olyan embereké, kiket egy bizonyos közös eszmény és közös kultikus tevékenységek tartanak össze, melyek meghatározott szimbólumokban és liturgiákban találnak kifejeződést. A szimbólumok és szertartások csak útmutatók és vezetőik a megvalósulás útján, semmi esetre sem dogmák, mely utóbbiaktól a Rend tagjainak távol kell tartaniuk magukat.

A Testvériség eszményi célkitűzése: legbelső szellemi erőinknek, lelkünk legnemesebb tulajdonságainak felébresztése; a Mahájána nyelven szólva: szellemünk Buddha-természetének felébresztése, annak a fénynek (bodhicsittá) a megvalósítása, mely növekedése arányában egyre nagyobb sugarú kört világít be, és ezáltal minden egyes fejlődési fokozatunkkal más-más képet nyújt. Végül elérjük az utolsó, univerzális fokozatot, és akkor kibontakoztathatjuk azt a látásmódot, mely túl van szavakon és fogalmakon, mivel a szemlélő és a szemlélt a legmagasabb Valóság integ-ráló megtapasztalásában eggyé válnak. A szemlélet különbözőségeinek felismerése révén szellemi utunk különböző fokozataival összhangban a türelem lesz természetes kísérőjelensége belátásunknak.

Az élő szimbólumok, amelyek bennünk és utunkon inspirálnak és vezérelnek: a Buddhák és Bodhiszattvák, valamint minden nagy szent, akik a

belső fényt (bodhicsittá) megvalósították. Őket mindnyájukat megilleti tiszteletünk, mert ők az emberi tökéletesség mintaképei, és példájuk azzal a bizonyossággal tölt el bennünket, hogy a legmagasabb cél elérhető.

Az AMM-nek hármas feladata van:

1. A Dharma gyakorlati megvalósítása, miközben a buddhizmust életutunkká tesszük, és szakadatlanul munkálkodunk önmagunk jobbtételén.

2. Azon emberek segítése, kik komolyan vágnak arra, hogy megértsék a Megvilágosodott Tanítását, és akik keresik az utat, amelyen ezeket a tanításokat át lehet vinni a gyakorlatba.

3. A vallási gyakorlat (szádháná) bizonyos módszereinek kifejlesztése, különös tekintettel a nyugati emberek pszichikai adottságaira és lehetőségeire.

A Buddha tanításának három vezérelve a sila (szila = erkölcsi előírás), a prajna (pradzsna = tudás) és a samadhi (szamádhi = elmélyedés), ezért az AMM programjává tette a tudás (prajna) fejlesztését; amely a Buddha tanításának és történelmi fejlődése minden aspektusának komoly tanulmányozása révén valósítható meg, az etika (sila) ápolását; mely személyes becsületességben, feddhetetlenségben és makulátlan életvitelben kell kifejezésre jusszon, valamint a liturgia (puja—pudzsá) és a meditáció (bhavana, dhyana, smrti) naponkénti gyakorlását.

Csak azok lehetnek a Rend tagjai, akik e négy vezérelvet követni akarják.

SZERTARTÁSTAN

A szertartás (puja = pudzsá) a buddhizmusban a tisztelet és hála kifejezése a szellem nagy útkészítői iránt; a Megvilágosodottak, a Buddhák és Bodhiszattvák és mindazok iránt, kik a szentség útját járták minden élőlény javára.

Ebből a tiszteletből és hálából buzog elő az a kívánság, hogy ezt az utat mi magunk is járjuk végig és valósítsuk meg. Ezért a pudzsá-cselekvés második lépése saját személyünk följajánlása és fogadalomtétel, hogy magunkat a megvilágosodottak, tanításuk és a közösség szolgálatába állítjuk. A harmadik és legfontosabb aspektusa a szertartásnak a láthatóvá és szemlélhetővé tett, ún. dramatizált meditáció, miáltal a kultikus cselekvés a Szent Ösvény megvalósításához segítő koncentrációs eszközzé válik. A testi, lelki és szellemi ténykedés párhuzamossága révén szón, gesztuson, gondolon és érzésen keresztül elérhető lesz az egész tudat egysége vagy egyre-irányítottsága, mely nemcsak felszíni tudatunkat (az intellektust és az érzékeket) érinti, hanem a tudat mélyebb rétegeit is megragadja.

Egy ilyen rítus rendszeres gyakorlása esetén egész lényünk lassan, de biztosan átalakul, és a fény erői (bodhicsittá) számára fogékonnyá válik.

Ezért kell egy bármely rövid ideig tartó szertartást minden nap megismételni. Nemcsak azért, hogy a Megvilágosodottakat tiszteljük ezzel, hanem azért is, hogy magunkat újra a Dharma megvalósításának szenteljük.

ÜNNEPEK

Vesakh:

(A Buddha Születésének, Megvilágosodásának és Nirvánába távozásának emlékünnepe)

Időpontja: május holdtölte.

Maitreya Napja:

(Az eljövendő Buddha, a Mindent átfogó Szeretet megtestesítőjének ünnepe)

Időpontja: decemberben, a téli napforduló napján.

SZERVEZETEI

A Buddhista Misszió keretében működő Körösi Csoma Sándor Buddhológiai Intézet a Misszió és az AMM Rend közös (nemzetközi) alapítása, papi szeminárium. Tanulmányi idő négy év. A buddhológiai tanulmányok mellett foglalkoznak itt még a jógával, szimbológiával, asztrológiával, indiai filozófiával, szanszkrit nyelvvel, tibeti irodalommal. Az Intézet keretében működik az „Uszó” alkotóház, melynek tevékenységi formái: szertartási eszközök készítése, kertművészet, tusfestés, virágrendezés stb. A Misszió Dokumentációs központja könyv- és jegyzetkiadással foglalkozik.

A Misszióhoz csatlakozott hívők száma több ezerre tehető. Az AMM Rend tagjelöltjeinek száma jelenleg 40, felszentelést nyert 30.

Szemelvények

A Buddhista Misszió

szervezeti felépítése és tevékenysége

(1989) c. brosúrából.

Szerk. FERENCZY ÉVA, titkár

További buddhista közösségek Magyarországon: Csan Buddhista Közösség, Karma-Kagyüpa Közösség.

AZ ISZLÁM

Mohamed i. sz. 570-ben Mekkában született, és ugyanott halt meg i. sz. 632-ben. Szüleit korán elvesztette. Nehéz és szegényes ifjúkora volt; juhokat kellett őriznie. Sorsa akkor fordult jóra, amikor egy gazdag özvegyasszonynak, Khadidzsának a szolgálatába állt. Itt sokat kellett utaznia, üzeleteket kellett kötnie, így nemcsak vagyona nőtt, hanem ismeretei is. Végre elfogadta úrnője házassági ajánlatát: feleségül vette. Negyvenéves volt, amikor látomásban Gábriel angyal jelent meg előtte. Ettől kezdve prédikálni kezdett, éspedig ostromozta a gazdagok fényűző életmódját és kegyetlenségét a szegényekkel szemben. De a gazdagok nem akartak megtérni, sőt megtiltották Mohamed kevés számú hívének az összegyűlékezést, Mohamednek magának pedig a kereskedést. 619-ben meghalt a felesége. Elhagyta Mekkát, és átköltözött Jatribba, melyet később Medinának (tulajdonképpen madinat-al-nabi = a próféta városa) neveztek el. Ez a híres „hidzsra”, mely azonban nem menekülés volt, hanem nagyon is megfontolt lépés. Ez 622-ben történt; ez a mohamedán időszámítás kezdete. Medinában aztán kibontakoztak Mohamed államférfíui képességei. Torzsalkodó csoportok közt volt békebíró; szövetségeket kötött, sőt odáig ment, hogy mekkai karavánokat fogott el. A mekkaiak megtorló hadjáratra vonultak ki Medina ellen, de Mohamednek sikerült elkerülnie az ostromot, és szerződéssel elintézni az ügyet. Sőt ezután Mekkába is bevonult i. sz. 630-ban. Itt is halt meg.

Mohamedtől nem lehet elvitatni, hogy nagy prófétai személyiség volt; népe nagyon sokat köszönhet neki. Jogosak voltak azok a bűnbánati prédikációk, amelyeket szülővárosában, Mekkában mondott. Az arabok ebben az időben a vallási, szellemi és erkölcsi hanyatlás korában éltek, ezt Mohamed nem ok nélkül nevezte barbárságnak, dzsahilijának. A nép vallási tekintetben közömbös volt; az ünnepekre is csak azért jártak az emberek, mert az ünnepeken vásár is volt. Mohamed mint jó diplomata nem törölt el mindent, amiben népe korábban hitt. Megtartotta pl. a Kába-kő tiszteletét; ez kétségtelenül mana-tartalmú kőnek, isten lakásának számított korábban. Megtartotta a két ősi szentélyt, a Safa-domb és a Merva-domb közti hétszeres oda-visszafutást ünnep idején, továbbá a Ramadán havi böjtöt. Itt tudni kell, hogy a Ramadán hó mindig a holdév

alapján állapíttatik meg, tehát a napévnnek más és más időpontjára esik. Megtartotta a jó és rossz szellemekről, a dzsinnekről szóló ősi arab gondolatokat. Egy darabig vallotta, hogy Allahnak három leánya van: Allat, Al-Uzza és Manat. Később ezeket közbenjárókká fokozta le, majd szégyenkezve megtagadta és elutasította ezt a gondolatot. Megmaradt az ősi arabok szokásai közül az amulettek és a talizmánok használata, a horoszkópkészítés és a hydromantika (a kézre cseppentett folyadék alakjából, színéből történő jövődőlés). Megmaradt a többnejűség. A muszlimnak törvényesen négy felesége lehet. Maga Mohamed kivételnek tartotta magát ez alól a törvény alól. Míg első felesége élt, Mohamed egynejű volt, de később isteni kijelentésre hivatkozva azt állította, hogy neki korlátlan számú felesége lehet.

Mohamed nem volt önálló gondolkodó, csak a kor nagy vallásainak tanításait alkalmazta az arabokra. Nem vetette el a Bibliát, Ádámot, Mózeset, Dávidot, a prófétákat és magát Jézust is a saját előfutárának tartotta. Ábrahámról azt tanította, hogy ő Izsák révén a zsidók ősatya, Izmáel révén az araboké; Izsákra a jeruzsálemi templomot hagyta, Izmáelre pedig a Kába-követ.

Már ennyiből is látható, hogy Mohamed sem az Ószövetséget, sem az Újszövetséget nem ismerte alaposan; egyiket sem tudta olvasni. Ismereteket csak azoktól a zsidóktól, illetve keresztényektől vette, akikkel találkozott. Azt várta tőlük, mind a zsidóktól, mind a keresztényektől, hogy elismerik őt a várva várt Messiásnak, legnagyobb prófétának, a Jézus által megígért Szentléleknek, Paraklétosznak. Mivel ez az elismerés nem történt meg, Mohamed azt állította, hogy a zsidók és a keresztények meghamisítják a Biblia tanait. Amikor pedig a zsidók nem álltak Mohamed mellé a Mekka és Medina közti harcban, véres bosszút állt rajtuk: a medinai zsidó férfiakat megölette, a nőket rabszolgává tette.

Mohamed tanai közt első helyen áll a *monoteizmus*. A hívő embernek, a muszlimnak öt kötelessége van. 1. A hitvallás: Allah egy, és Mohamed az ő küldötte; 2. a rituális imádság, a szalat, ötször naponta; 3. a jótékony-ság; 4. a Ramadán hónapi böjt; 5. a haddzs, az ünnepi zarándoklás Mekkába, és a Kába-kő megcsókolása, melyet minden muszlimnak legalább egyszer életében meg kell tennie.

Mohamed a Koránban fejtette ki tanait. A Koránban 114 fejezet, szúra van. Ezeket hosszúsági sorrendben állították össze. Érdemesebb az olvasást a végén kezdeni, mert ott vannak az eredeti, a Mohamedtől származó, Mekkában keletkezett szúrák. Medinában Mohamed már inkább hadvezér volt.

A Koránt a legenda szerint Gábiel angyal diktálta Mohamednek. Ha valakire nem találtak a Koránban utasítást, akkor Mohamed szokása, a *szuma* volt az irányadó. A szunnák gyűjteményei a *haditok*. A későbbi korokban nagy vita folyt arról, hogy a Korán időben keletkezett-e vagy örökkévaló.

Másik hosszú és nagy vita tárgya az emberi szabad akarat volt. Mohamed szerint Allah akarata mindent eleve elhatározott. Mások az ember szabad akarata mellett kardoskodtak, melyet ugyancsak a Korán egyes helyei bizonyítanak. Itt is a merev, konzervatív nézet döntött: az embernek nincs szabad akarata.

Jelentős az arab joggyakorlat. Ez négy gyökérből táplálkozik. Első természetesen a Korán. A második a szunna (Mohamed szokása): hogyan járt el vagy járt volna el Mohamed. A harmadik az analógia: ismeretlen jogi esetben az ismert esetet veszik alapul. És végül negyedik a konszenzus, az idzsma: a jogtudósok egy-egy csoportja közt létrejött megegyezés.

Az iszlám filozófia nem önálló, de mégis enciklopédikus tudásanyag áll mögötte. Az arab tudósok a filozófia nyelvén a Korán tanításait fejtették ki. Műveik átölelik a tudomány egész területét: a teológiát, a nyelvtudományt, az orvostudományt, a matematikát, a csillagászatot.

A széles tömegeket és különösen az Isten közelébe vágyódó lelkeket nem elégítette ki a száraz tudomány. Keresték az Istennel való közvetlen kapcsolatot. Ez az irányzat a szúfizmus. A szúfi (tulajdonképpen gypjűruhát hordó ember) az askéta, aki a világtól elvonulva böjtölve, imádkozva készül az utolsó ítéletre. Jelszavuk ez volt: közelebb Istenhez! A szúfizmust keresztény és indiai hatások is érték. Keresztény hatás az Isten iránti szeretet parancsa, indiai hatás a Nirvánába való jutás tana.

De erre nemcsak az elmélkedés és az askézis útján lehet eljutni, hanem a szent háború (dzsihád) útján is. Aki az iszlám hódításokban részt vesz, annak nem kell böjtölnie és nőtlenségben élni. Ehet, ihat, lakhat palotában. Aki a vallás diadaláért harcol, üdvözülni.

Végül a *síitákról* kell szólnom. A sía szó pártot jelent. A síiták az iszlámon belül politikai és egyben vallásos párt. Keletkezése a Mohamed halála utáni eseményekre megy vissza. Mohamed halála után sok önjelölt jelentkezett, akik a zűrzavaros helyzetet kihasználva Mohamed helyére kívántak lépni. A „helyettes”, a kalifa mégis Mohamed öreg barátja, Abu Bekr lett 632—634-ig. Utána Omár 642-ig, majd az Omajja családból származó Othmán 656-ig. Ekkor lépett elő Ali, Mohamed veje, és serege megütközött az Omajja család jelöltjével, Muavijjával. Muavijja tárgyalásra hívta sátrába Alit, aki elég naiv volt ahhoz, hogy elfogadja a meghívást. Muavijja megölette Alit. Ali után két fia is elesett az Omajjadok ellen viselt harcban.

A síiták azóta is gyászolják Alit. „A síita szíve élő sír: igazi sírja a lefejezett vértanúnak.” A síiták mindig a túlérő ellen harcolnak. Látszólag alkalmazkodnak ellenfelükhöz, a más felfogású muszlimokhoz, hogy titokban annál többet árthassanak nekik.

A síiták szerint Ali még Mohamednél is nagyobb. Gábriel csak tévedésből adta a küldetést Mohamednek: Alinak kellett volna azt adnia. Ali mindent előre tudott, ami a feltámadásig fog történni. Ali utódai nem a

kalifák, hanem a vallásos vezetők, az imámok. Az Alinak szóló titkos kijelentések írásos formában is fennmaradtak. Sőt külön kijelentéseket kapott Ali felesége, Fatima, Mohamed leánya. E kijelentések is megmaradtak. Terjedelmük a Korán terjedelmének háromszorosa. A síiták szerint Ali mint utolsó imám, mint messiás (mahdi) vissza fog térni, és teljességre viszi a próféta művét.

A MAGYAR ISZLÁM KÖZÖSSÉG

Az iszlámról sajnos a körülötte zajló politikai események miatt az újkor emberének meglehetősen sok téves elképzelése van. Gyakran vetődik fel a véres iszlám kép, amely párosul a terrorizmus gondolatságával, vagy az, hogy az iszlám az arabság vallása. A helyzet azonban teljesen más.

Az iszlám a „szalam”, a béke szóból ered, kifejezve azt, hogy ha valaki aláveti magát az egy istenbe vetett hitén keresztül saját megbékélésének, ez a belső békés elrendeződés egymás között is békességet eredményez. Ez az elrendeződés egy rendszeren alapszik. Tehát az iszlám egy olyan egyistenhiten alapuló rendszert, életvitelt állít fel, amely a szeretetet, a megbékélést hirdeti. Az a tény pedig, hogy a világ egymilliárd muzulmánjából csupán 200 millió arab, azt mutatja, hogy az iszlám inkább szól az Emberhez, mint egy néphez.

Már az eddigiekből is kiderül, hogy azok az elképzelések, melyek ma az iszlámot övezik, annyira távol állnak magától az iszlámtól, mint az inkvizíció és boszorkányégetés a kereszténységtől.

Az iszlám fokozatokat állít fel, melyeknek első lépcsője maga a szó: iszlám, megbékélés, behódolás, mely öt pilléren nyugszik, ezek a következők:

1. Hitvallás, azaz siháda:

Vallom, hogy nincs más isten, csak Allah,

Vallom, hogy Mohamed Allah prófétája.

A hitvallás kimondása a muzulmánok soraiba történő belépést jelenti.

Az első megnyilatkozás: vallom, hogy nincs más isten, csak Allah, kifejezi az egyistenhitet, elveti az egy örök és abszolút teremtető mellett más kreált emberi vagy szellemi istenségek imádatát, egyben lelki kapocs más egyistenhívő emberrel.

A második: vallom, hogy Mohamed Allah prófétája, tartalmazza minden Mohamed előtti egyistenhitet hirdető próféták elismerését, így Ábrahámét, Mózesét, Jézusét, akiket az iszlám szintén muszlimoknak, tehát küldetésükben és hitükben megbékelteknek tart, egyben kijelenti a próféták sorának lezárását, a prófécia beteljesülését Mohamed személyével, aki nem Isten gyermeke, csupán ember és nem egy meghatározott néphez jött

51. Közös ima egy isztambuli mecsetben

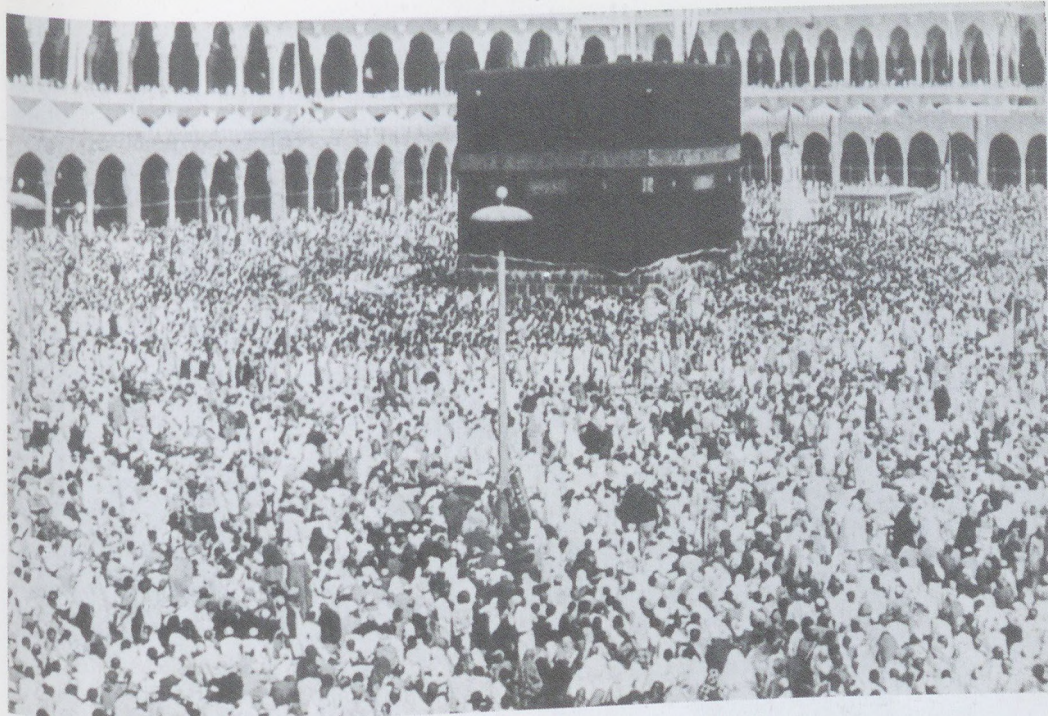

52. Ima magányosan, ha eljött az ideje

el, mint az eddigi próféták, hanem az egész emberiséghez, tehát hirdetése mindenkihez szól. Utána próféta már nem jön.

2. Napi öt ima, azaz „szalat” (51—52. ábra). A teremtő közelségét csak úgy foghatjuk fel, ha állandó kontaktusban vagyunk Vele, s a bűn elkövetésétől csak akkor riadunk vissza, ha mindig Allah közelségét érezzük, ezért az iszlám napi öt imaalkalmat ír elő. Viszont az ima nemcsak Isten és ember közötti kapcsolatot szolgál, hanem hívő—hívő viszonyát is. Hiába imádkozik valaki egy szobában egymagában, tudnia kell, hogy ugyanabban az időben egymilliárd hívő testvérével együtt imádkozik és ez közöttük is belső kontaktust teremt.

3. Kötelező hozzájárulás, a „zakat” befizetése. Miután a világ egyben szellemi és anyagi, a két rendszer nem választható el, így a test sem a lélektől, az ima sem az anyagi résztől, a gazdaságtól, a bevételtől. Csak azok számára kötelező, akik saját és családjuk eltartása feletti jövedelemmel bírnak. Nekik jövedelmük 2,5%-át kell egy közös alapba, a zakatba befizetniük, melyet az iszlám vallás javára, a szegények megsegítésére, a hit terjesztésére kell fordítani. A zakat nem szolgálhatja egyéni meggazda-

53. Zarándok tömegek Mekkában a Kába-kő körül

godás alapjául. Másrészt a zakat mobilizálja azt a tőkét, amely a vagyonosak pénztárában kincssé merevedett.

4. Kötelező böjt, a ramadán. Az év egy hónapjában napkeltétől napnyugtáig a muzulmánok nem esznek, nem isznak, nem gyakorolhatnak szexuális életet. Azonban napnyugta után igen. A ramadán a lélek próbája a test felett. A lélek ereje, amely a hitben gyökerезik, le kell győzze a test vágyait. Egyben a test e hónap alatt megtisztul mérgező anyagaitól. Ramadán alatt az is kényszerül érezni az éhség gyötrelmét, aki jómódban él, így átérzi azt, miként élhetnek embertársai, hívő testvérei a világ bármely részén, akiknek nem jut minden nap asztalára kenyér.

5. Zarándoklás Allah sérthetetlen szentélyébe, Mekkába, azaz „hadzs” (53. ábra). A zarándoklás olyan tömegdemonstráció, mely alatt a hívő megbékélt hitét tovább erősítheti távoli földrészekről érkező testvérei láttán. A zarándoklás egyben emlékezés az egyistenhit megnyilatkozására, mely ebben a szentélyben Ábrahám próféta számára világosodott meg először és Mohamed prófétára, az utolsó prófétára, aki ezt az igazi, tiszta isteni megnyilvánulást az egyenes, valódi ábrahámi mederbe terelte vissza annyi hitgyalázás, szentségtörés, szóforgatás, félremagyarázás után.

54. A Magyar Iszlám Közösség gyülekezete

Gyakran emlegetik az iszlám pillérei között a dzsihadot, mely a közhiedelemmel ellentétben nem szent háború. A dzsihad igyekezetet, töretést jelent Allah útján, melyet a hívő saját képessége, ereje alapján fejt ki. A tudós számára tehát dzsihad saját tudományának művelése, abban Isten felismerése, a nő számára dzsihad a gyermekszülés, a hívő számára minden dzsihad, amit Allah útján tesz. Természetesen a megbékélt iszlám hívők táborának védelme is dzsihad.

A fentiekben az iszlám pilléreit említettük, de ezeket be lehet tartani hit nélkül is, képmutató módon. Az öt pillér csak akkor telítődik meg tartalommal, ha a második fokozat, a hit is jelen van. Hit Allahban, az egyistenben, angyalaiban, *könyveiben*, *prófétáiban* és a végítélet napjában.

A harmadik fokozatot a jótét élet jelenti, tehát az iszlám rendelkezéseinek alapján, melyet a Korán és a próféta kinyilatkozásai, elrendelése, a Szunna nyújt, a hit tettekké, jótéteményekké válik a hívők és embertársaink javára.

Az iszlám a hívő számára útmutatást ad, hogy ő Allah csodálatos teremtetésének egy kiemelt, lélekkel és tudattal bíró láncszeme, a természet-

ben elfoglalt helyét csak akkor őrizheti meg, ha az Ő parancsolásainak engedelmeskedik, magát nem képzei a Teremtő helyére, mert ha ezt teszi, akkor egyre nagyobb kihívást intéz e csodálatos isteni rendszerrel szemben, mellyel elpusztítja saját létalapját, környezetét, társadalmát, belső énjét, tehát önmagát. Ezért az Iszlám hirdetései az ember e rendszerben elfoglalt helyének megtalálása és személyi boldogulása érdekében, önmagáért az emberért szólnak. Így nyerheti el az ember azt, mi számára mindennél több, az evilági és a túlvilági boldogulást.

A Magyar Iszlám Közösség, melynek tagjai csak magyar állampolgárok lehetnek, a fenti hitelveket vallja. 1988. augusztus 15-e óta hivatalosan is működik a kb. 200 fős közösség (54. ábra).

AJÁNLOTT IRODALOM

- A. K. COOMARASWAMY: Hinduizmus és buddhizmus. Bp. 1989 (Európa)
H. von GLASENAPP: Az öt világvallás. Bp. 1987 (Gondolat)
GOLDZIER I.: Az iszlám. Bp. 1980 (Magvető)
HAHN I.: Istenek és népek. Bp. 1980 (Minerva)
LEDERER GY.: A magyarországi iszlám újabb kori történetéhez I—II. Keletkutatás, 1988
ősz 29—49., 1989 tavasz 53—72.
PUSKÁS I.: Istenek tánca. Rövid áttekintés az indiai vallásokról. Bp. 1984 (Gondolat)
TÉCHY O.: Buddha. Bp. 1986 (Gondolat)
Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon. Bp. 1990 (MTA Filozófiai Intézet)

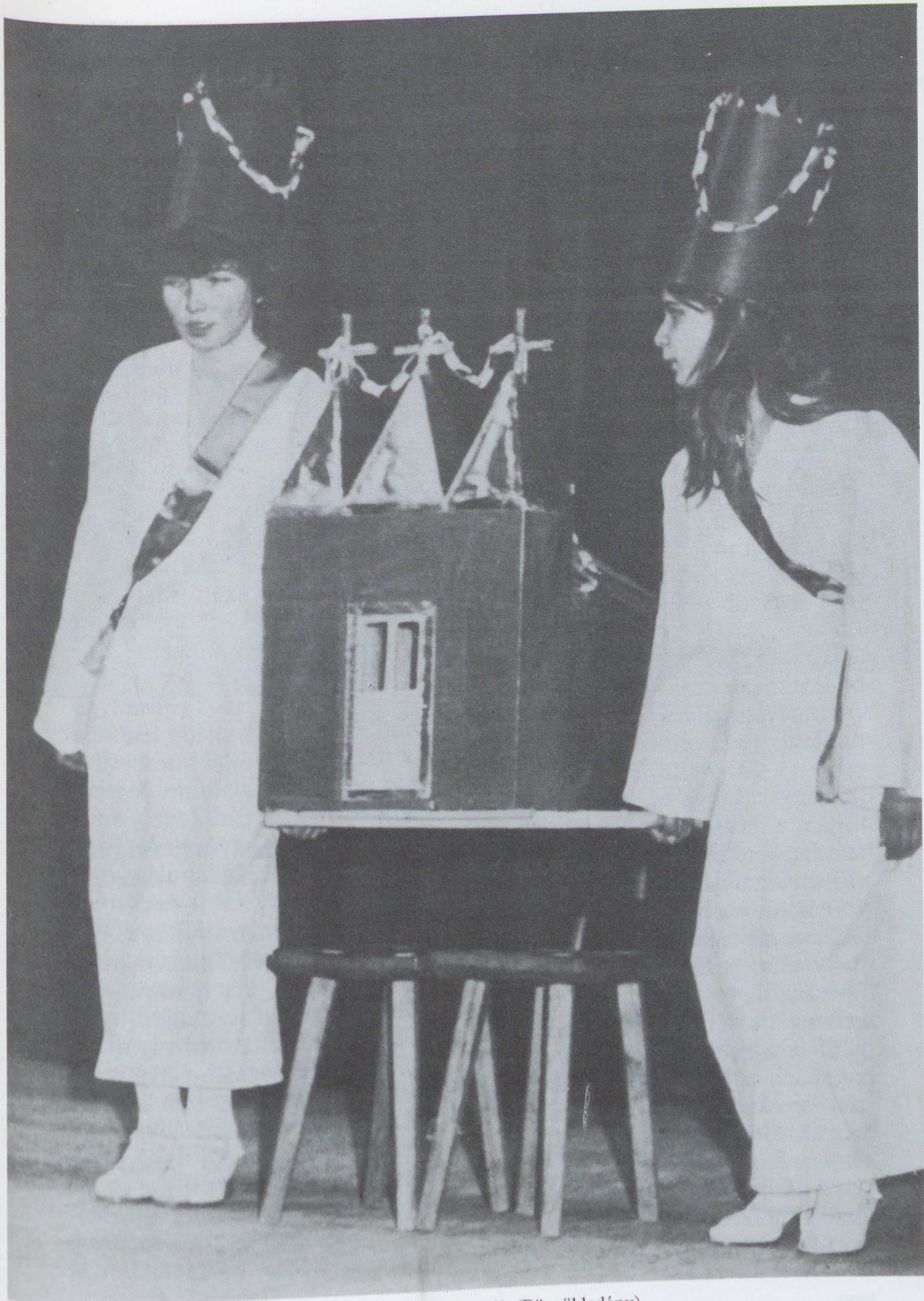
A NÉPI VALLÁSOSSÁG

A nagy világvallások vagy a kisebb-nagyobb úgynevezett „történeti” vallások, egyházak közös sajátossága, hogy többségükben kidolgozott, rögzített tanításokkal, a szertartások gondosan kimunkált rendjével rendelkeznek. Követőik kultikus viselkedési formái, cselekedetei és az ezeket mozgásban tartó gondolati rendszerek az individuum és a közösség szintjén egyaránt jól felismerhetően mintázzák az adott vallás sajátos struktúráját. A világvallások közötti különbségek, még ha esetenként csak árnyalatokban mutatkoznak is meg, egyértelműek, jórészt kodifikáltak, de legalábbis a vallást hordozók tudatában — akár mint identifikációs tényezők is — határozottan megmutatkoznak.

Senki előtt sem lehet kétséges, hogy mi a különbség az iszlám és a buddhizmus között, vagy immár a kereszténységen belül maradvá, hogy milyen kritériumok alapján tartozik valaki a római katolikus, a református vagy az evangélikus felekezethez. Máig sem lezárt kérdés azonban, hogy miképpen viszonyul az egyes vallásokhoz, hol, hogyan helyezkedik el közöttük az a vallási jelenség, amelyet a szaktudományok és a köznyelv „népi vallásosságnak” neveztek.

A városi ember találkozása a népi vallásossággal leginkább valamely számára szokatlan, az ő gondolatvilágától idegen megnyilvánulás révén válik kézzelfoghatóvá. Nemcsak a városi ízlés által naivnak ítélt karácsonyi betlehemes játékok tartoznak ide (55—56. ábra), de más példákat is lehetne idézni. Ilyen az a múlt századi feljegyzés, amely szerint egy somogyi páásztor vasárnaponként saját maga és állatai számára az istállóban tartott istentiszteletet. Más helyen — természetesen az egyház tudta és jóváhagyása nélkül — a szentáldozáskor kapott ostyát hazavitték, s a beteg jószágoknak adták vagy más varázscselekvésre használták fel. Látványos, nagy tömegeket vonzó vallási események voltak az utóbbi évszázadok búcsús zarándoklatai is, amelyekben nagy számban bukkantak fel sajátos népi elemek.

Sorolhatnánk a különös, a vallás lényegétől nemegyszer igen távolinak tetsző hagyományokat, de látnunk kell, a népi vallásosság, bár nem tekintendő önálló vallásnak, mégis több néhány furcsa szokás, vallásos színezetet öltött babonás praktikák együttesénél. Több is, de egyúttal kevesebb is,

55. Betlehemes kántálók (Püspökladány)

56. A betlehemeseket kísérő pásztorok (Püspökladány)

hiszen e látványos megnyilvánulások, ünnepi külsőségek vagy mágikus mozzanatok többsége már a múlté. Próbáljuk meg tehát a jelenséget először a maga teljességében megközelíteni!

A kutatók abból az alapállásból indultak ki, hogy a népi vallásosság a vallásos élet egy formája. A fő jellegzetességek között szokás megemlíteni, hogy több ponton jelentősen eltér a városias jellegű, ún. urbánus vallásosságtól, s hogy alapvetően a teológiailag képzetlen társadalmi rétegek sajátja. Ily módon alapvetően társadalmi meghatározottságú, s a felülről szervezett hitélettel szemben spontán szerveződésű. Bővelkedik mágikus, az adott vallástól idegen elemekben, amelyek egy része korábbi vallásgyakorlási formák megőrzött vagy felelevenített maradványa is lehet. A fő jellegzetességek közé tartozik még, hogy a népi vallásosság alapvetően helyi színezetű, de legalábbis tartalmaz ilyen elemeket.

A népi vallásosság fogalmának napjainkig sokféle, szinte alig áttekinthető számú és felfogású definíciója született, jórészt a fenti sajátosságok valamelyikének kiemelésével. Ezek a meghatározási kísérletek rendszerint

egy opposzió egyik tagjaként szólnak a népi vallásosságról. A vele szembeállított fogalom a tudománytörténeti háttértől, kutatási irányzattól függetlenül változik, ami az árnyalatokat leszámítva viszonylag nem nagyszámú változatot jelent.

Közép-Európában és Európa több más országában a néprajz hagyományos törekvéseinek megfelelően a népi vallásosság kutatása a paraszti kultúrára irányult. Összefüggött ezzel az is, hogy a népi vallásossággal foglalkozó néprajzi diszciplína, a vallási néprajz eredetileg a lelkipásztorkodástan segédtudományaként a falusi lelkipásztorkodást volt hivatva szolgálni. Ez az indíttatás és a hagyományos néprajzi szemlélet általi meghatározottság a népi vallásosságot paraszti vallásossággént, az úgynevezett urbánus vallásmodellel szemben határozta meg. Egy tömör megfogalmazás szerint vallásos néprajzi értelemben akkor tartozik valaki a néphez, amennyiben *vallásos élete a hagyományos kultúrában gyökerezik*. Ebben áll e felfogás szerint a népi vallásosság népi jellege, amiben az európai vallási néprajzon belül nem is mutatkozik különösebb véleménymegoszlás.

Annál inkább eltérnek a vélemények a terminus második részét, a vallást, a vallásosság fogalmát illetően. A lelkipásztori néprajzi irányzat érthető módon a felekezeti hovatartozást vette alapul, meghonosítva ezzel az „egyházi néprajznak” nevezett tudományágat. Az egyházi néprajz ennek megfelelően a falusi hitélet néprajzi vonásait kutatta, tehát egy, az egyházhoz közel álló vallásossággal dolgozott. A népi vallásosság értelmezésében ehhez a képhez tudott igazodni, s a vallásos megnyilvánulások teljes körét is ide sorolta. Itt szeretnék visszautalni arra, hogy tulajdonképpen minden egyházhoz hozzárendelhető a népi vallásosság egy vagy több „egyházspecifikus” formája. A népi vallásosság egyházak szerinti tudományos vizsgálata ezzel is összefüggésbe hozható.

A népi vallásosság kutatását a vallás értelmezése szerint két ágra bonthatjuk. A fenti, egyházi indíttatású felfogáson kívül a másik irányzat a tételes valláson kívüli, szűkebb értelemben vett „népi” jelenségeket kutatja. Ezen a koncepción belül — az antropológiai népi vallás-értelmezéshez hasonlóan — az egyik irány a népi vallásosságot mint a vallás „nem hivatalos” rétegét, formáját tekinti, szemben az úgynevezett „hivatalos” vallással. Szinte kivétel nélkül nagy hangsúlyt helyeznek e nézet képviselői a mágia, a kereszténység előtti „ősi”, illetőleg a kereszténységen kívüli elemek szerepére. A fenti két fogást szintetizálja a „Magyar Néprajzi Lexikon” tömör áttekintésében. Eszerint a népi vallásosság nem más, mint „a hivatalos vallás népi gyakorlata és tudatformái”, kiegészülve azokkal a más eredetű vagy spontán keletkezésű „elvekkel és gyakorlatokkal”, amelyekkel azonos funkciót betöltve, egy rendszerben működik.

Maga a népi vallásosság mint történeti kategória igen változatos képet mutat. Az ezzel kapcsolatos nézetek két szélső pont között helyezkednek

el. Az egyik vélemény szerint nincs értelme népi vallásosságról mint a vallásos élet egy típusáról beszélnünk, hiszen az nem más, mint maga a vallásgyakorlat. A másik véletet az a felfogás képviseli, amely szerint a népi vallásosság történetileg a vallásos élet egy korábbi időszakában annak egészét jelentette, s jelenti ma is a műveltségileg kevésbé differenciált társadalmak törzsi vallásainak körében. Annak ellenére, hogy e két felfogást mint szélsőséges eseteket említettem, igen közel állnak egymáshoz. A kutatók többsége közbeeső álláspontot képvisel, s a felfogásbeli különbségek nem annyira az alapkérdésekben, mint inkább a társadalmi, művelődéstörténeti folyamatok megítélésében, illetőleg a vallásgyakorlás elméleti-technikai oldalának megközelítésében mutatkoznak. Mindenesetre ezt támasztják alá az elmúlt évezred során a papság szellemi műveltségéről, képzettségéről rendelkezésre álló ismeretek is. Amíg az alsó papság maga is a hagyományos kultúra talaján állt, nem lehetett kétséges, hogy a vallás terén hasonló magatartásmintákat és ismereteket közvetített. A papképzés színvonalának emelkedésével egyre nőtt a távolság a hívek és a klérus vallási műveltsége között, s egyre határozottabbá vált a papság fellépése azokkal a megnyilvánulásokkal szemben, amelyeknek korábban maga is aktív részese volt.

Valahányszor csak említik a vallásosság népi formáit, azok mint a történelmi vallások vallásgyakorlási módját jellemző opposíció egyik tagja jelennek meg, szembeállítva a vallási élet már említett „urbánus” típusával. Ez a fajta kettősség nem kizárólag a vallás sajátja, a műveltség egészét jellemzi a társadalmak egyes típusaiban és bizonyos történelmi korszakokban.

A népi vallásosság—városi vallásosság szembeállítás azonban nem csupán ennek a nagy művelődéstörténeti kettéosztottságnak az egyik formája. Mi több, a fogalom egynémely értelmezése lehetővé, sőt szükségessé teszi, hogy ide soroljuk a városi lakosság hitéletének tekintélyes részét is, egyetlen kritériumként a teológiai képzettséget véve alapul. Ennek megfelelően, ami a hittudomány rendszerébe nem illik bele, az szükségképpen a népi vallásosság körébe sorolandó.

Szigorúan véve ezt a felfogást, a népi vallásossághoz kellene kapcsolnunk alkalmanként még bizonyos egyházi szertartásokat is, amennyiben specifikus vonásokkal a pillanatnyi helyi igények ruházták fel őket.

Könnyű például sajátosan „népi” jelenséget látni abban a szokásban, hogy a magyar nyelvterület északi részén egyes katolikus falvakban a húsvéti ételek között egy kiszáradt békát is megszenteltetnek, amit azután porrá törve a népgyógyászat több célra is alkalmaz. Már közelebb áll a szentelmény eredeti jelentéséhez, amikor a szentelt krétával az istállóra, a lakóház falára keresztet vagy valamilyen mágikus jelet rajzolva tartják távol az ártó hatalmakat. Egyes egyházi szertartások köré valóságos helyi „liturgiák”, vagy még pontosabban „paraliturgiák” széles köre is kiala-

57. Húsvéti pászkaszentelés (Hajdúdorog)

58. Húsvéti pászka, az öt rózsá alakú motívum Krisztus sebeit jelképezi (Hajdúdorog)

kulhat, amelyek értelmüket, céljukat tekintve többé-kevésbé el is távolodhatnak az egyház szellemiségétől. A húsvéti ételszentelés (57. ábra) az egyik olyan alkalom, amikor a szentelményhez fűződő népi szimbolika jelentésrétegei, bár a szabadabb eszmetársításhoz is lehetőséget adnak, mégis egyházközelben maradnak. Hajdúdorog ételszentelési hagyományaiban a helyi szimbolika részletekre is kiterjedő, s egyúttal kerekké alakított formáját fedezhetjük fel. A pászka alapjául szolgáló lepény helyi elnevezése itt *Krisztus teste* (58. ábra). Ezt egy négyágú téztafonattal fogják körül, ami a *töviskoszorút* jelképezi. A keresztirányban rákerülő újabb két négyágú téztafonat jelképezi a *keresztet*, s az egészet beszegő kétágú fonat a *teljesséttétel*. A díszítés gyanánt rákerülő öt rózsá az öt szent seb tiszteletének szól, a szentelésre vitt 11 tojás az apostoloknak, akik közül Júdás kimarad.

Az egyházi szertartások tehát nem maradnak érintetlenek attól a közegtől, amelyben végbemennek. Mindez érintheti a szertartás szubsztanciáját (mint például a szentelmény tárgya, egy könyörgés konkrét célja stb.), de hatással lehet a hozzá fűződő gondolatkörre, képzetekre is. Ez utóbbi nem nyilvánul meg könnyen észrevehető külsőségekben, nemegyszer még ki-

mutatni is nehéz. Mégis, éppen a szertartások értelmezésének sokfélesége, az ebben felbukkanó hagyományos tendenciák még a legszorosabban egyházi mozzanatokot is, mint amilyen a szentmise vagy a templomi istentisztelet, egyszeri, az adott fizikai és lélektani körülmények közötti megismételhetetlenségük révén a népi vallásosság fontos részeivé emelik.

A jellegzetes vonások közé tartozik az is, hogy ami az egyik vallásban a hivatalos liturgia része, ugyanaz a képzet, vallásgyakorlási forma a másikban paraliturgikusnak minősül. Bőven lehetne idézni a példákat, hogy a más vallásra áttért közösségek immár a népi gyakorlat talaján őrzik tovább vallásos hagyományaikat vagy azok egy részét. A katolikus hitéletből számos elem továbbélésének tanúi lehetünk a protestantizmus magyarországi térhódításának idején, de ugyanígy maradtak fenn pravoszláv vallásgyakorlási formák egyes, a múltban mohamedánná lett szerb falvak szakrális kultúrájában.

Ha a népi vallásosságot a vallás tanításainak oldaláról próbáljuk megközelíteni, látnunk kell, hogy a népi vallásosság nem rendelkezik önálló, saját tanításokkal. Az a képzetrendszer, amelyet a vallásosság ezen formájának tulajdoníthatunk, kettős forrásból táplálkozik, amelyek közül a meghatározó a domináns történelmi vallás teológiája. Ehhez kapcsolódik egy részben ezt értelmezni kívánó, és csak részben autochton népi képzetkör, amelybe a vallás tanítására és gyakorlatára vonatkozó és attól független hiedelmek egyaránt beletartozhatnak. Mindenképpen számolnunk kell azonban a teológiai ismeretek bizonyos szintjeivel, amely a vallásosság minden formájának elengedhetetlen feltétele.

Ha a népi vallásosság körülhatárolásához a teológiai képzettséget vesszük alapul — egyébként a kultúra más szféráival is párhuzamba állítva ez tűnik a leginkább alkalmazhatónak —, olyan kritériumokat kell keresnünk, amelyek segítségével a teológiai képzettség és képzetlenség határa többé-kevésbé meghúzható. A vallásosság egyik elengedhetetlen feltétele ugyanis, hogy az egyén rendelkezze a vallásról alkotott ismeretek valamilyen fokával. A szubjektív oldal, az individuum hite szempontjából ugyanakkor az már nem alapvető kérdés, hogy ezek az ismeretek milyen mértékben felelnek meg a teológia tudományosan kialakított képzetrendszerének. Ez valamennyi teológiával rendelkező történelmi vallás és bármely más, a szerveződés alacsonyabb fokán álló vallási rendszer esetére vonatkozik. Ha az elmúlt két évezred keresztény vallásosságánál maradunk, könnyen áttekinthetők azok a csatornák — természetesen most a teljesség igénye nélkül —, amelyek révén ezek a vallási ismeretek megszereshetők voltak.

Az ismeretek megszerzésének két fő útját különböztetjük meg, amelyeket jobb fogalmak híján direkt, illetve indirekt módnak nevezhetnénk. Az előbbihez mindenekelőtt az írott forrásokból vagy szervezett úton történő ismeretszerzés sorolható, mint a templomi hitoktatás vagy a vallásos

könyvek, folyóiratok és egyéb kiadványok olvasása. Közvetett útnak bizonyul ugyanakkor az ismeretek templomi igehirdetés és a vallásgyakorlás útján való elsajátítása. Mindkét folyamat eredményeként létrejön az ismeretek egy bizonyos szintje, de éppen az elsajátítás módja miatt ezek sok szempontból eltérnek egymástól. A népi vallásosságot az ismeretek döntő többségének a vallás gyakorlásának útján való megszerzése jellemzi, amelyhez paraszti közösségekben a szokásgyakorlatban való részvétel is hozzájárul. Ez pedig a helyi vallásos műveltségnek folklorisztikus vonásokat kölcsönöz.

Az ismeretszerzés egy sajátos módja a könyvnyomtatás elterjedésével a széles rétegeket, paraszti és városi közösségeket egyaránt jellemző olvasás, ez azonban nem azonos az egyházi tanítások ilyen formában történő elsajátításával. Bár kétségtelen, hogy az egyházi kiadványok java része az évszázadok során teológiailag helytálló ismeretanyagot tett közzé, de ezzel egy időben ettől eltérő vallásos színezetű olvasmányok özöne árasztja el Európát, amelyek inkább laikus felfogást tükröznek. A különbségtételre pedig a hagyományos kultúra talaján álló néprétegek nincsenek felkészülve. A vallásos életbe így bekerült elemek azután jórészt a folklór törvényszerűségei szerint működnek, hagyományozódnak tovább.

A vallási ismeretek megszerzésének említett főbb csatornáin át tehát létrejön az ismeretek egy olyan — igen korlátozott — készlete, amelyek alapján a hitigazságok az individuumok tudatában vallásos képzetekké rendeződnek. Ezek a bonyolult folyamatok, ha nem is lélektani oldalról, de tartalmi szempontból a népi vallásosságon belül is többé-kevésbé nyomon követhetők.

Említettem már, hogy a vallásosság elengedhetetlen feltételét jelentő minimális ismereteken túl a személyes hit szempontjából másodlagos, hogy a tudásanyag teológiailag mennyire helytálló. A hagyományos kultúra hordozói a vallásukról szerzett ismereteiket is e hagyományos kultúra gyökereibe oltják, s mintegy a hagyományos világkép részévé teszik. Ez részint úgy valósul meg, hogy az ismeretek a hagyományos műveltség szellemében rendeződnek, a hagyományos kultúra elemeinek szerveződési szabályai szerint. Másfelől a teológiai ismeretek mellé a hagyományos világkép transzcendens elemei is odakerülnek, mennyiségileg, minőségileg változó összetételben. Létrejön az a sajátos világkép, amelyet a vallás és a néphit szimbiózisa jelent. Szép megnyilvánulásai ennek a világképnek a folklórban a vallásos mondák, legendák, a népi hitvilág vallásos rétegei. Így kerül egymás mellé azonos funkcióban az építmények mágikus védelménél a gonoszúzó fokhagyma, a felfelé fordított vasvilla, a bajelhárító kereszt és szenteltvíz, vagy a vízkereszti házszentelés során a szemöldökfára, kapura, ajtóra írt G + M + B betűsor.

A vallás és a néphit elemeinek ez az összekapcsolása a hívő számára ritkán okoz problémát, hiszen ismereteinek birtokában kialakíthatja a

személyiségének legmegfelelőbb összetételt. És mivel ez a személyiség is hagyományos kultúra által meghatározott, a közösség tagjainak vallásossága ezáltal is hasonló módon alakul. A vallás és a néphit elemeinek aránya ezen a világrépen belül rendszerint az individuum vallási és a hiedelemrendszer terén birtokolt ismereteink függvénye, nem szükségszerű ugyanakkor, hogy ezek az elemek valamiféle rendszerre szerveződjenek össze. Ez a világrépe tele van ellentmondásokkal, lekötetlen kapcsolódási pontokkal. Az ellentmondások kiiktatása a hitelemek rendszerre szerveződésének igénye a tapasztalatok alapján a teológiai képzettség arányában növekszik.

Az elméleti, gondolati, ideológiai háttér meghatározó módon hat a vallásosság gyakorlati szférájára, a vallásgyakorlásra. Sajátos, és éppen a folklorisztikus vallásosságra fokozottan jellemző e folyamat fordítottja, amikor is a gyakorlat tartja hatása alatt a vallásosság más összetevőit.

Nem egyszerűen a megszokott kölcsönhatásról van itt szó, a tartalom és a forma vitájáról, hanem arról, hogy a vallásgyakorlás alkotó módon hat ki a vallásos képzetrendszer egészére. Társadalmi, lélektani okok egyaránt közrejátszanak abban, hogy a vallás gyakorlása a vallásosság más dimenzióinak helyébe lép, s egy vallásos-mágikus képzetrendszer mellett tulajdonképpen a hitélet egészét jelenti.

Nem iktatható ki ebből a gyakorlatból sem a mágikus réteg, amely részint bizonyos egyházi szertartásokhoz kapcsolódva (szentelmények, szakrális tárgyak stb.), részint a vallás szimbólumrendszerét felhasználva fonódik a vallásgyakorlás liturgikus formái köré, nemegyszer magukat a szertartásokat, azok jelentését is megváltoztatva.

Az egyház által virágvasárnap megszentelt barkából torokfájás ellen lenyelnek egy-egy szemet. Az ereszbe tűzött szentelt barkával óvják sok helyütt még ma is a házat a villámcsapástól, s a szántóföldbe tűzve a szentelt barka a néphit szerint megóvjá a vetést a jégveréstől, a rágsálóktól. Szenteltvizet öntenek a gyermek első fürdővizébe, de adnak belőle a beteg jószágnak is. Sajátos példája az egyházi szertartás népi átértelmezésének a tavaszi határszentelés változása a legutóbbi évszázadban. Szent Márk napján a katolikus egyház hagyományosan megáldja a határt. Ez a szertartás búzaszentelés néven ismert. A hívek korábban mindenütt kivonultak egy közeli gabonaföldre, ahonnan a szertartás végén néhány szál zöld búzával tértek haza. A szentelt búzát gyógyításra, bajelhárításra használták. A szertartás a második világháború után a körmenetek betiltása miatt a legtöbb helyen beszorult a templomba, ahová erre a célra ládába vetett búzát visznek be. A szokás előterébe így maga a búza került, még ha az egyházi szertartás szövege változatlan maradt is. Hasonló jelenségeket a népi kultúra más területein is találhatunk.

Több kutató — közöttük igen különböző irányultságúak — hívta már fel a figyelmet arra, hogy a paraszti vallásosság sokszor kifejezetten extra-

vertáltkak tűnik. Kétségtelen, hogy a vallás gyakorlása, amint már utaltam is rá, döntő szerepet játszik a népi hitéletben, s ennek nyomán a hangsúly a külsődleges, mások által is látható, ellenőrizhető megnyilvánulásokra esik. Ezen belül is elkülöníthető egymástól egy individuális és egy szociális réteg. Az előbbi működése közel áll a hagyományos néphit hiedelem-rítus mechanizmusához, s gyökerei hagyományos világképben kereshetők.

Ami a közösségi oldalt illeti, az eleve adott az egyház által biztosított közösségi vallásgyakorlási formák (szentmise, közösségi ájtatosságok, búcsújárás stb.) révén. Mindez egyúttal hosszú időn át megfelelt az individuummal szemben megnyilvánuló közösségi elvárásoknak is, nyilvánvalóvá és egyértelművé téve a közösségi normákhoz való alkalmazkodást. Századunkra számos esetben éppen ez a funkció válik a falusi hitéletben való aktív részvétel egyik fő ösztönzőjévé. Az írni-olvasni tudás és a vallásos nyomtatványok elterjedése azonban a legutóbbi két évszázadban már a vallásosság „belső” rétegeinek kibontakozása felé egyengette az utat.

A magyar vallásos néprajzban is hosszú ideig uralkodott az az egyébként helytálló, de talán kissé általánosító felfogás, hogy a nép a valláshoz elsősorban bizonyos konkrétumok, kézzelfogható dolgok, cselekvések révén kötődik. Egybevág ez a vallásgyakorlás szerepéről írottakkal, mivel az is részben a vallás „külső” rétegéhez tartozik. Egyébként megjegyzendő, hogy a liturgiában való aktív részvételnek századunkban az egyház is fokozott jelentőséget tulajdonít. Nem tagadhatjuk azonban a parasztság vallásosságától azt a belső tartalmat, amelyhez a külső, dologi kellékek formát biztosítanak. Ezen elemek, tárgyak, szentelmények, művészeti alkotások és nem utolsósorban aktív mozzanatok nagyobb súlya egyúttal a népi vallásosságnak a mágia irányában való affinitást is kölcsönöz. Az elsőség kérdése itt nem vetődik fel, arról van szó csupán, hogy a hagyományos paraszti világkép talaján létrejött vallásosságot már meglévő vonásai továbbra is hajlamossá teszik a mágiával való szimbiózisra.

Gyakran találkozni azzal a megkülönböztetéssel is, amely szerint a népi vallásosságban jóval nagyobb szerephez jut az érzelmi motiváció, mint a vallásosság egyéb formáiban, így például a „városias” vallásosság esetében. Való igaz, hogy a parasztság vallásos életét sokszor látványos érzelmi megnyilvánulások kísérik, amelyek napjaink városi hitéletéből jórészt hiányozni látszanak. A paraszti élet, kultúra más területén is megfigyelhető az érzelmek látszólagos szabadjára engedése.

Kellő bizonyíték híján mégsem állíthatjuk biztosan, hogy a vallás érzelmi átélésének intenzitásában a vallásos élet típusai között ilyen különbségek lennének kimutathatók. Az emóció szerepe legfeljebb úgy kaphat nagyobb hangsúlyt, ha a vallásos tudat ún. spekulatív rétegeihez viszonyítjuk. Ami pedig annyit jelent, hogy a paraszti vallásosság gondolati

rendszerének elemei között a meglévő esetleges ellentmondások kiküszöbölésére irányuló törekvés alig észrevehető. Ez módot ad többek között a már említett mágikus elemekkel való feltöltődésre, de ennek köszönhető, hogy a gondolatok struktúrált rendszerré szerveződése sem valósul meg a népi vallásosságban. Bizonyos kérdések nyitva maradhatnak, míg másokra több, egymással nehezen összeegyeztethető válasz is lehetséges.

Végezetül még egy sajátosságra hívnám fel a figyelmet, ez pedig a népi vallásosság „nem hivatalos” jellege az általában „hivatalosnak” nevezett vallásossággal szemben. A kutatók általában hajlamosak arra, hogy ezeket a fogalmakat kissé mereven, úgy is mondhatnánk, elvontan értelmezzék, „nem hivatalosnak” minősítve minden olyan vallásos megnyilvánulást, amely a kötelező egyházi előírásoktól némi eltérést mutat. Megfelelkezve közben arról, hogy a hivatalos liturgiát gyakorlati megvalósításra szánták, amelynek során az szükségképpen egyedi elemekkel bővül. Mindez még nem jelenti feltétlenül a hivatalos formától való eltérést, még akkor sem, ha egy közösség vallásossága idővel lokális színezetűvé válik.

Maguk a hivatalos formák is mutathatnak területi eltéréseket. Számos példát ismer a néprajz, hogy egyes hagyományok előfordulásában egyházkerületi, egyházmegyei intézkedések is közrejátszanak. Az egyházak is tanúsítottak bizonyos rugalmasságot a helyi hagyományokhoz való alkalmazkodásban, s így egyes helyi hagyományokat az egyházi élet részeivé tették.

Ha a népi vallásosságot mégis a hivatalos valláshoz való viszonyával akarjuk jellemezni, célravezetőbb, ha másfelől közelítjük meg a kérdést. Az egyházak a kötelező vallásos alkalmakon kívül, mint amilyen például a szentmise, korlátozott számú vallásgyakorlási alkalmat biztosítanak híveik részére. Ide tartoznak többek között a különböző közösségi és magán-ájtatosságok, a böjtök, a szentek kultuszának szertartásai, a szentelmények és más közösségi jellegű vallásos alkalmak. Ezeket részint a helyi közösség papja biztosítja, részint pedig vallásos kiadványok formájában állnak rendelkezésre. A közösség tagjai igényeik és lehetőségük szerint elégíthetik ki az egyház által kínált lehetőségek közül vallásos szükségleteiket. Ezeknek az igényeknek egy bizonyos szintig a pap, illetőleg az egyház helyi szervezete is eleget tud tenni.

Akadnak azonban minden közösségben olyan vallásos igények is, amelyek a helyi lehetőségeket meghaladják, s amelyek kielégítése így rendszert öntevékeny módon történik. Az egyház ezekhez a vallásgyakorlási formákhoz is nyújt javaslatokat, modelleket, de az újra és újra feltámadó igények egy bizonyos ponton túl már nem tudnak egyházi forrásból meríteni, s a néphagyományban gyökerező ájtatosságokat, rítusokat választanak. Minél inkább visszanyúlnak a kereszténység történetébe, annál inkább az utóbbi, tehát a néphagyomány válik a paraszti közösségek hitéletének fő forrásává.

A vallási igények és az ellátásukra az egyház által biztosított lehetőségek közötti űr még kisebb közösségeken belül is a vallásgyakorlási formák igen bonyolult és nehezen áttekinthető rendszeréhez vezet, de ez alakítja ki azokat a helyi hagyományokat is, amelyek eltérhetnek a szűkebb környezet vallási életétől. Ez a jórészt századunkra jellemző állapot történetileg annyiban mutat eltérést, hogy a korábbi évszázadokban ugyanezeknek a folyamatoknak eredményeként valláson kívüli szokások is belekerülhettek a vallásgyakorlásba. Különösen érezhető volt ez és részben érezhető még napjainkban is, az egyházilag ellátatlan vagy alig ellátott területeken, mint például az alföldi vagy hegyvidéki szórvány települések lakosságának körében.

Ezeket a nyomokat haladva juthatunk el a népi vallásosság létrejöttéhez, sok évszázados virágzásához, majd a vallásosság más formáiba való átmenetének alapkérdéséhez. Amíg a vallásgyakorlási formák, a vallásos szertartások iránti igény kielégítésére, természetesen az igényekkel összhangban, a tradicionális kultúra elemei (szokások, népköltészet, vallásos népművészet stb.) állnak rendelkezésre, addig ezek kielégítése is jórészt a hagyományos kultúra talaján történik.

A hagyományos paraszti kultúra felbomlásával a közösségek vallásgyakorlását is új igények és egyszersmind új lehetőségek jellemzik. Az írás-olvasás általánossá válásával a szóbeliség is elveszítette a vallásos magatartásformák és szokások áthagyományozásában betöltött addigi szerepét. Történeti folyamatról és ugyanakkor minőségi átalakulásról van tehát szó, a vallásosság történeti formáinak egymáshoz való átnövéséről. A földkeresség vallásainak többsége a történelem során nem jutott el a „hivatalos” intézményes formák kialakulásáig. Ezek a vallások mindig is megmaradtak az általunk „népinek” nevezett vallásosság szintjén. Csak a vallások egy része ért el arra a fokra, hogy hívei hitéletének középpontjába nem azok hagyományait, hanem tudományosan kidolgozott teológiai rendszereket és az azt szolgáló vallásgyakorlási formákat állítsák. A népi vallásosság azonban még e vallásokon belül is tovább létezett, és bizonyos formái előreláthatólag a teológiai műveltség általánossá válásáig létezni is fognak a vallásos néprétegek körében.

AJÁNLOTT IRODALOM

- BÁLINT S.: Sacra Hungaria. Kassa, 1944
BÁLINT S.: Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp. 1976
BÁLINT S.: Ünnepi kalendárium. I—II. Bp. 1977
BARTHA E.: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. Debrecen, 1980
ERDÉLYI Zs.: Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok. Bp. 1976
ILLYÉS E.: A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára. Szeged, 1931
KARDOS L.: Egyház és vallásos élet egy mai magyar faluban. Bp. 1969
LAMMEL A.—NAGY I.: Parasztbiblia. Bp. 1985
„...Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Bp. 1986
Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon. Bp. 1990 (MTA Filozófiai Intézet)

BIBLIAI RÖVIDÍTÉSEK

A bibliai könyvek rövidítései abban a sorrendben, ahogy a Bibliában találhatók:

Ótestamentum

Mózes első könyve	1Móz
Mózes második könyve	2Móz
Mózes harmadik könyve	3Móz
Mózes negyedik könyve	4Móz
Mózes ötödik könyve	5Móz
József könyve	József
Bírák könyve	Bír
Rút könyve	Rút
Sámuel első könyve	1Sám
Sámuel második könyve	2Sám
Királyok első könyve	1Kir
Királyok második könyve	2Kir
Krónikák első könyve	1Krón
Krónikák második könyve	2Krón
Ezdrás könyve	Ezd
Nehemiás könyve	Neh
Tóbiás könyve	Tób
Judit könyve	Jud
Eszter könyve	Eszter
Makkabeusok első könyve	1Mak
Makkabeusok második könyve	2Mak
Jób könyve	Jób
Zsoltárok könyve	Zsolt
Példabeszédek könyve	Péld
Prédikátor könyve	Préd
Énekek éneke	Én
Bölcsesség könyve	Bölcs
Sirák fia könyve	Sir
Izaiás könyve	Iz
Jeremiás könyve	Jer
Jeremiás siralmai	Siralmak
Baruch könyve	Baruch
Ezekiel könyve	Ez
Dániel könyve	Dán

Ozeás könyve	Oz
Joel könyve	Jo
Ámosz könyve	Ám
Ábdiás könyve	Abd
Jónás könyve	Jón
Mikeás könyve	Mik
Náhum könyve	Náh
Habakuk könyve	Hab
Szofonias könyve	Szof
Aggeus könyve	Ag
Zakariás könyve	Zak
Malakiás könyve	Mal

Újtestamentum

Máté evangéliuma	Mt
Márk evangéliuma	Mk
Lukács evangéliuma	Lk
János evangéliuma	Jn
Apostolok cselekedetei	Csel
Rómaiakhoz írt levél	Róm
Korintusiakhoz írt első levél	1Kor
Korintusiakhoz írt második levél	2Kor
Galátákhoz írt levél	Gal
Efezusiakhoz írt levél	Ef
Filippiekhez írt levél	Fil
Kolosszeiekhez írt levél	Kol
Tesszalonikaikhoz írt első levél	1Tesz
Tesszalonikaikhoz írt második levél	2Tesz
Timóteushoz írt első levél	1Tim
Timóteushoz írt második levél	2Tim
Tituszhoz írt levél	Tit

Filemonhoz írt levél	Filem	János első levele	1Jn
Zsidókhoz írt levél	Zsid	János második levele	2Jn
Jakab levele	Jak	János harmadik levele	3Jn
Péter első levele	1Pét	Júdás levele	Júd
Péter második levele	2Pét	Jelenések könyve	Jel

A rövidítés előtti arab szám a könyvre, az utána következő első szám a fejezetre, a vesszővel elválasztott második szám a verse utal. Pl: 2Kir 5,7—8.: Királyok második könyve, ötödik fejezet, hetedik és nyolcadik vers.

Mózes öt könyvének (Pentateukhosz, zsidó: Tóra) további elnevezései:

- 1Móz Genézis (Teremtés könyve)
- 2Móz Exodus (Kivonulás könyve)
- 3Móz Levitikus (Leviták könyve)
- 4Móz Numeri (Számok könyve)
- 5Móz Deuteronomium (Másodtörvénykönyv)

NÉVMUTATÓ

- Ábrahám*, bibliai személy, pátriárka, a zsidó nép legendás ősatya. — 179, 182, 185
- Abu Bekr* (573 k.—634), az első kalifa (632—634), Mohamed próféta apósa és követője. — 180
- Ádám*, a Biblia és a Korán szerint az első ember. — 109, 144, 179
- Ágoston*, Szent (Augustinus, Aurelius) (354—430), ókeresztény teológus, filozófus, egyháztanító. — 17
- Akiva*, Rabbi, ben Jozséf (50. k.—135), ókori zsidó tudós, a Bar-Kochba-felkelés szellemi előkészítője. — 147, 152
- Ali*, ibn Abi Tálib (602 k.—661), a negyedik arab kalifa (656—661), Mohamed próféta veje. — 180, 181
- Allah*, az iszlámban az egyetlen isten neve, jelentése arabul »az isten«. — 16, 179—182, 184—186
- Allat*, Allah egyik lánya a három közül. — 179
- Al-Uzza*, Allah lánya. — 179
- Ambrosius*, Aurelius I. Ambrus, Szent Ambrus, Szent (Ambrosius, Aurelius) (339?—397), egyházatya, 374-től Milánó püspöke, latin nyelvű egyházi író, költő. — 17
- Ámosz* (i. e. 8. sz. közepe), bibliai próféta, a nevét viselő bibliai könyv szerzője. — 146
- Apollón*, a görög mitológiában Zeusz és Létó fia, Artemisz ikertestvére, a műzsák karvezetője. — 14
- Artemisz*, Zeusz és Létó lánya a görög mitológiában, a vadászat istennője. — 14
- Asóka* (i. e. 273—232), indiai király, terjesztette és államvallássá tette a buddhizmust. — 170
- Augustinus*, Aurelius I. Ágoston, Szent Bál Sém Tov, Israel (1700—1760), a chászidizmusnak nevezett vallási irányzat megalapítója. — 142, 147
- Bazil*, Szent (Basilios, Vazul) (330—379), cezareai érsek. 357-ben felvette a kereszténységet, vagyonát szétosztotta és a legszigorúbb aszkézisben élt. A görög egyházban a szerzetesélet megalapítója. — 62
- Béza*, Théodore (de Bèze) (1519—1605), francia protestáns teológus, reformátor, zsoltárfordító. Kálvin halála után a svájci reformáció vezetője Genfben. — 87
- Blandrata* György (Giorgio) (1515—1588) piemonti orvos, vallásreformátor. 1562-től nyíltan antitrinitárius elveket vallott. A lengyel, majd az erdélyi unitárius egyház egyik szervezője volt. — 107
- Buddha*, Sziddharta Gautama Sákjának (i. e. 560—480), a buddhizmus vallásalapítójának megvilágosodása során nyert neve. — 158, 169—171, 174—177
- Bulányi* páter, szerzetes, aki a katolikus hitélet megújításán fáradozott — 19
- Bullinger*, Heinrich (1504—1575), svájci német prédikátor, reformátor, író, Zwingli tanítványa és munkatársa. A 2. Helvét hitvallás szerzője. — 87
- Calvin*, Jean I. Kálvin János
- Csikesz Sándor*, a református „Theológiai Szemle” alapítója. — 104
- Dávid*, az ókori Izrael második királya (i. e. 1013—973). A Biblia számos legendát őriz róla. — 146, 147, 179

- Dávid Ferenc (1520 k.—1579), erdélyi szász reformátor. 1557-től a magyar lutheránusok, később az erdélyi helvét irányú reformátusok, majd az unitáriusok püspöke. Antitrinitárius elvei miatt bebörtönözték. — 106—108, 110
- P. Dudás Bertalan, a baziliták magyarországi tartományfőnöke. — 71
- Dudás Miklós, dr., ortodox hajdúdorogi püspök. — 58
- Ézsaiás (Izajás, Jesája), bibliai ószövetségi próféta, a róla elnevezett prófétai könyv első részének szerzője, az i. e. 8. században élt Júdeában. — 144, 146
- Fatima, Mohamed próféta lánya. — 181
- Frazer, Sir James George (1854—1941), angol etnológus, vallástörténész. — 10
- Gábiel arkangyal, a Bibliában az isteni üdvözllet hírhozója. Jelentős a szerepe az iszlám vallásban is. — 178—180
- Gaugain, Paul (1848—1903), francia festő, a posztimpresszionizmus jelentős egyénisége, aki elsősorban Tahitiban festett, egzotikus képei által vált ismertté. — 10
- Gergely, III., Szent, szíriai származású pápa (731—741). Pápasága a képrombolókat kiátkozó római zsinatról nevezetes. — 18
- Gergely, VII., Szent, Hildebrand bencés szerzetesből lett 1073—1085-ig pápa. 1606-ban szentté avatták. — 67
- Gulyás Mihály, a Salom Gyülekezete nevű, új vallási közösség alapítója 1988-ban. — 139
- György, Szent, a legenda szerint keresztény hite miatt kivégzett római katona. Ünnepe április 24., melyhez számos népszokás fűződik Európa-szerte. — 64
- Győri Kornél, a magyarországi baptista egyház országos titkára — 129
- Habakuk, a bibliai kispróféták egyike, a nevét viselő ószövetségi könyv szerzője; kb. i. e. 6. században élt Júdeában. — 147
- Henrik, VIII., angol király (1509—1547), az anglikán egyház megalapítója és feje. — 18
- Hieronimus, Sophronius Eusebius I. Jeromos, Szent
- Hillél, ókori zsidó tudós, az időszámításunk előtti első században élt és működött. Tanításának középpontjába az emberszeretetet állította. A Talmud számos aforizmáját megőrizte. — 147
- Hósea (Hóseás, Ozeás), a bibliai kispróféták egyike, a nevét viselő ószövetségi könyv szerzője; i. e. 750 táján élt. — 147
- Husz János (Jan Hus) (1370 k.—1415), cseh hitújító, prédikátor, író, aki fellépett az egyházi visszaélések ellen, ezért kiközösítették, és máglyahalálra ítélték. — 74
- Huszár Gál (1512 k.—1575), protestáns prédikátor és nyomdász. 1574-ben kiadott énekeskönyve a mai napig a protestáns énekeskönyvek közvetlen forrása. — 79
- István, Szent, az első keresztény vértanú, az apostolok által választott első diakónusok egyike. — 60
- Iuppiter* I. *Jupiter*
- Izsák*, bibliai személy, Ábrahám és Sára fia. — 179
- Jahve*, Isten neve az Ószövetségben. — 14
- Jankovich Miklós, műgyűjtő. — 86
- János, Aranyszájú Szent (Jóannész Khriszosztomosz), (354 k.—407), görög egyházatya, konstantinápolyi pátriárka, a keresztény egyház legnagyobb görög hittudósa és szónoka. — 62
- János, Szent, a tizenkét apostol egyike, evangélista. — 60
- János, II., János Zsigmond (1540—1571) választott király, Erdély első fejedelme (1556—1571). — 107
- Jehova*, Jahve nevének téves átírás folytán keletkezett, régies magyar elnevezése. — 138
- Jeremiás, bibliai próféta, az Ószövetség egyik prófétái könyvének szerzője, i. e. 626—586 között működött. — 151
- Jeromos, Szent (Sophronius Eusebius Hieronymus) (340 k.—419) latin nyelvű ókeresztény író, hittudós, egyházatya. — 17
- Jesája I. Ézsaiás

- Jézus Krisztus, az Újszövetség és a kereszténység központi alakja, a keresztény hagyomány és hit szerint a kereszténység alapítója. — 14, 16, 17, 25—32, 34, 38, 44, 45, 56, 60, 62, 63, 74—77, 82, 90—92, 94, 96, 106—114, 116, 118, 126, 130, 131, 134—136, 158, 179, 182, 194
- József, II., német—római császár (1756—1790), magyar és cseh király (1780—1790). — 47, 48, 89
- József nádor, II. Lipót fia, főherceg, Magyarország nádora (1796—1847). — 85
- Júdás, iskarióti, bibliai személy, Jézus tanítványa és árulója. — 194
- Jupiter (Iuppiter)*, ősi itáliai istenség, az ég, a fény és a nappal istene, a római mitológia legfőbb istene. — 12, 14
- Kálvin János (Calvin, Jean) (1509—1564), francia reformátor. A lutheri reformáció hatására önálló vallási rendszert alakított ki, amely a református egyház hitelveinek alapját képezi. — 18, 87
- Károly, V., Habsburg uralkodó, 1519 és 1556 között német—római császár. — 76
- Keken András, dr., evangélikus lelkész. — 83
- Khadidza, Mohamed felesége. — 178
- Konfuciusz (Kung-[fu]-Jce, Kung Csiu) (i. e. 551—479), ókori kínai filozófus, a régi Kína legnagyobb hatású gondolkodója. — 158
- Krisna*, a hindu mitológia hőse, egy tehénpásztor nevelt fia volt. Mikor a brahmánok Visnu kultuszát elterjesztették, Krisna Visnu megtestesülése lett. — 159—164
- Krisztus I. Jézus Krisztus
- Lajos, XIV., a Bourbon-család tagja, más néven a Napkirály, 1643 és 1715 között uralkodott. — 18
- Lao-ce, legendás, történetileg nehezen azonosítható kínai filozófus az i. e. 6. században. Őt tartják a taoizmus megalapítójának. — 158
- Lékai László (1910—1986), római katolikus főpap, 1976-tól esztergomi érsek-prímás, bíboros. — 42, 43
- Leó, III., bizánci császár (717—741). — 18
- Leó, X., pápa (1513—1521). — 76
- Lipót, I., a Habsburg-család tagja, 1657—1705 magyar király, 1658—1705 német—római császár. — 69
- Luther Márton (Luther, Martin), német pap, a reformáció megindítója, az evangélikus vallás megeremtője. — 18, 74—76, 85, 86
- Mahavira (i. e. 550—480), az indiai dzsainizmus vallásalapítója, Buddha kortársa. — 169
- Mályusz Elemér (1898—1989), történész. — 85
- Manat*, Allah egyik lánya a három közül. — 179
- Mária (Szűz Mária)*, a Biblia szerint Jézus Krisztus anyja. — 17, 30, 34, 56, 60, 65, 69, 76, 90
- Mária, Dorottya, József nádor felesége. — 85
- Mária Terézia, 1740—1780 között magyar és cseh királynő. — 55
- Melanchthon, Philipp (1497—1560), német humanista, reformátor, pedagógus, Luther munkatársa. — 85, 107
- Melkizedek*, bibliai személy, Jahve papja, megáldotta a Lótot kiszabadító Ábrahámot, — 28
- Micha (Mikeás) (i. e. 8. sz. második fele), ószövetségi kispfőfő, a róla, elnevezett könyv szerzője. — 146, 147
- Mihály* arkangyal, a Bibliában a négy arkangyal egyike, az utolsó ítélet angyala. — 60
- Miklós, Szent (270 k.—350 k.), a kisázsiai Múra püspöke, a középkor egyik leg-tiszteltettebb szentje. — 60
- Mithras*, iráni (perzsa), illetve iráni eredetű napisten. — 14
- Mohamed (Muhammad) (570—632), az iszlám vallás alapítója. — 158, 178—182, 185
- Mózes, bibliai személy, törvényhozó és népvezér, aki a zsidók Egyiptomból való szabadulását végrehajtotta. Az ószö-

- vetségi Mózes öt könyvének ő a főhőse, egyes részeinek szerzője. — 142, 144, 146
- Muavijja (Muávija) (661—680), az Omajjádok kalifadinasztia alapítója. — 180
- Nestorius, konstantinápolyi pátriárka (428—431) a róla elnevezett eretnkség (nestoriánusok) fő képviselője. — 17
- Nikodémus, gazdag farizeus a Bibliában, aki Jézus védelmére kel a tanácsban. — 29
- Niobé, a görög mitológia szerint Amphiön felesége, aki azzal kérkedett, hogy neki hét fia és hét lánya van, míg Létónak csak két gyermeke. Létó ezért Apollónnal és Artemisszel lenyilaztatta Niobé gyerekeit, aki fájdalomában kővé vált, de könnyei még ezután is csorogtak. — 14
- Omajja család (Omajjádok), az első kalifadinasztia. Alapítója I. Muávija (661—680). Damaszkuszban, majd az Ibériai-félszigeten uralkodtak, 749—750-ben hatalmukat az Abásszidák megdöntötték. — 180
- Omár, az iszlám második kalifája (634—644), az Arab Birodalom tulajdonképeni megszervezője. — 180
- Othmán, arab kalifa, Omár utódja (645—656). — 180
- Pál apostol (Paulus), a hagyomány szerint damaszkuszi útján megjelent neki a feltámadt Krisztus, ettől kezdve a keresztény hit legkiemelkedőbb szervezője lett. I. e. 67-ben Rómában kivégezték. — 25, 109, 110, 127.
- Pál, VI., pápa (1963—1978). A római katolikus egyház korszerűsítése érdekében jelentős reformokat kezdeményezett. — 58, 74
- Pecz Samu (1854—1922), építész. Budapest több jellegzetes épületének tervezője. — 83
- Péter apostol, Jézus első tanítványa, később Róma püspöke. A katolikus tanítás szerint mint római püspöknek az ő utódai, a pápák öröklik hivatalát. — 25, 26, 74
- Petőfi Sándor (1823—1849), magyar költő. — 85
- Pilátus, Pontius, római helytartó Júdeában, az Újszövetség szerint az ő határozata alapján feszítették keresztre Jézust. — 74
- Pius, X., római pápa (1903—1914). — 67, 68
- Pius, XI., római pápa (1922—1939). — 55
- Pius, XII., római pápa (1939—1958). — 71
- Platón (i. e. 427—347), görög filozófus. Nevéhez fűződik az ideákról szóló tanítás kidolgozása. Filozófiai gondolatainak legteljesebb keresztmetszetét az Állam című műve adja. — 14
- Podmaniczky Géza, báró 84
- Parsva, a dzsainizmus előfutára az i. e. 8. században. — 169
- Ráv Nachman ben Jicchok — 147
- Sámáj vagy Sammáj, konzervatív zsidó írástudó az i. e. I. sz. második felében — 147
- Scheiber Sándor (1913—1985), rabbi, filológus. — 156
- Schweitzer, Albert (1875—1965), elzászi német orvos, filozófus, orgonaművész, az evangélikus teológia professzora. Afrikában orvosmisszionáriusként működött. — 169
- Sergius, IV., pápa (1009—1012). — 56
- Siva, a hinduizmus istenhármasának (Brahmá, Siva, Visnu) pusztítva megújító istensége. — 161
- Slachta Margit (1884—1974), apáca. 1944-ben számos üldözöttet mentett meg. 1949-ben az USA-ba emigrált. — 52
- Socinus, Laelius (1525—1562), a híres sienai Sozzini jogászcsalád sarja. Követői a szociánusok tagadták a Szentháromságot, ezért üldözték őket. — 18
- Sólyom Jenő, evangélikus lelkész. — 85
- Söderblom, Nathan (1866—1931), svéd evangélikus teológus. — 80, 81
- Spinoza, Baruch (1632—1677), holland filozófus, a filozófiatörténet kiemelkedő alakja. — 9
- Srila Rupa Gosvámi, Krisna hitének vezető tanítómestere — 163

Stima Ilona (Tartally Józsefné), a máriapócsi Mária-ikon könnyezéséről írott Ékes Virágszál c. könyv szerzője. — 71

Szennay András, pannonthalmi főapát. — 81

Szentábrahám Mihály (1683—1758), unitárius püspök, egyházi író. — 112

Szervét Mihály (Miguel Serveto) (1511—1553), spanyol orvos, teológus
Szentháromság-tagadó nézetei miatt
Kálvin Genfben máglyán megégettette. — 18

Sztehlo Gábor, evangélikus lelkész, a második világháború alatt többszáz üldözött gyermeket és felnőttet mentett meg. — 83

Szűz Mária l. Mária

Takács Nándor, székesfehérvári római katolikus segédpüspök. — 47

Tartally Józsefné l. Stima Ilona

Teréz anya, Kalkuttai (Agnes Gonxha Bojaxhiu) (1910—), albán származá-

sú római katolikus misszionárius, Nobel-békedíjas. — 52

Timkó I., görög katolikus püspök. — 71

Visnu, a hinduizmus istenhármasának (Brahmá, Siva, Visnu) megtartó funkciójú istensége. — 159, 161

Wald Péter (Waldus, Petrus), a valdenssek, pápaellenes vallásfelekezet megalapítója 1170 körül. Lyoni gazdag kereskedő volt, vagyonát szétosztotta a szegények között, akiknek hirdette a Szentírást. — 74

Wiclif, John (Wycliffe) (1320 k.—1384), angol teológus, egyházi reformer, a reformáció egyik előfutára. — 74

Zeusz, a görög mitológiában Kronosz és Rheia legkisebb fia, az istenek királya, az ég ura. — 12

Zwingli, Ulrich (1484—1531), svájci német teológus, reformátor. Zürichben és Genfben a lutheri reformáció radikálisabb irányzatát képviselte. — 87

KÉPEK JEGYZÉKE

BEVEZETŐ

1. A Szent Biblia első magyar fordítása 1590-ből (Debrecen, Református Kollégium Könyvtára. Fotó: Csongrády Márta)
2. Krisztus kereszthalála (pléhkorpusz a hajdúdorogi Görög katolikus Székesegyház udvarán. Fotó: Csongrády Márta)
3. Állam és egyház kapcsolatának végleges rendezése: a magyar—vatikáni diplomáciai kapcsolatok felvétele 1990. februárban (MTI fotó)
4. Ökumenikus istentisztelet református templomban katolikus hívők részvételével (Bánfihunyad, 1990. március 15. MTI fotó)

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ

5. Római katolikus templom (Debrecen, Szent Anna-templom, XVIII. sz. Fotó: Csongrády Márta)
6. Szószék, oldalán szentekkel (Debrecen, Szent Anna-templom, XVIII. sz. Fotó: Csongrády Márta)
7. Harangszentelés, végzi a Vas megyei püspök (Gyöngyösújfalu, 1990. május. MTI fotó)
8. Nagyböjti keresztúti ájtatosság a Kálvária dombon (Pécs, 1990. MTI fotó)
9. Húsvéti körmenet, az élen haladó ministráns kezében a feltámadt Krisztust viszi, mögötte az oltáriszentség tűnik fel (Buják. Fotó: Csongrády Márta)

SZERZETESRENDEK MAGYARORSZÁGON EGYKOR ÉS MA

10. Novíciák a Miasszonyunk Iskolanővéreknel (Debrecen. Fotó: Csongrády Márta)
11. Ballagó diákok a Magyarok Nagyasszonyát ábrázoló zászlóval (Miasszonyunk Iskola-nővérek Svetits Gimnáziuma, Debrecen (Fotó: Csongrády Márta)
12. Visszatérő Ferences-rendi szerzetesek (Szécsény. MTI fotó)

BIZÁNCI SZERTARTÁSÚ EGYHÁZAK

13. Püspöki trón (Szentendre, Angyali üdvözet temploma, XVIII. sz. Fotó: Csongrády Márta)
14. Királyi ajtó (Szentendre, Angyali üdvözet temploma, XVIII. sz. Fotó: Csongrády Márta)

15. Ikonosztaszion örökmécsessel (Hajdúdorog, Görög katolikus Székesegyház, XVIII—XIX. sz. Fotó: Csongrády Márta)
16. Körmenet a halott Krisztust jelképező lepellel (Hajdúdorog. Fotó: Csongrády Márta)
17. Krisztus sírját nagypéntektől húsvét hétfőig hajdú ruhába öltözött fiatalok, ún. Krisztus-katonák őrzik (Hajdúdorog. Fotó: Csongrády Márta)
18. Szabadtéri kápolna Máriapócs (Fotó: Csongrády Márta)
19. A máriapócsi templom üvegablaka (Fotó: Csongrády Márta)

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ

20. A Deák téri evangélikus templom (Budapest)
21. Előadás az Evangélikus Teológiai Akadémián (Budapest. Fotó: Csongrády Márta)
22. Luther ház, mögötte az evangélikus templom tornya (Nyíregyháza. Fotó: Csongrády Márta)

A REFORMÁTUS EGYHÁZ

23. A magyarországi református egyház címere (felirat nélkül Debrecen város címere. Fotó: Csongrády Márta)
24. A debreceni Református Kollégium udvara, felirata: orando et laborando — imádsággal és munkával (Fotó: Csongrády Márta)
25. A nyírbátori református templom a harangtoronnyal és székelykapuval (Fotó: Csongrády Márta)
26. Keresztelő (Debrecen, Református Nagytemplom. Fotó: Csongrády Márta)
27. A tákosi református templom (Fotó: Csongrády Márta)
28. Szószék (Tákos, református templom. Fotó: Csongrády Márta)
29. Püspökké avatás (Nagyvárad, református templom, 1990. május. MTI fotó)

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

30. Unitárius templom (Kocsord. Fotó: Csongrády Márta)
31. Unitárius templombelső (budapesti Markó utcai templom. Fotó: Csongrády Márta)
32. Az egyetemes unitárius egyház címere: kehelyből előtörő lángnyelv (a Markó utcai templom ablaka. Fotó: Csongrády Márta)
33. A magyar unitárius egyház címere: galambot övező kígyó fölött ötágú korona (a Markó utcai templom ablaka. Fotó: Csongrády Márta)

A SZABADEGYHÁZAK

34. Bemerítés, azaz felnőttkeresztség (Debrecen, H. N. Adventista Imaterem. Fotó: Csongrády Márta)
35. Bemerítés előtti közös ima (Debrecen, H. N. Adventista Imaterem. Fotó: Csongrády Márta)
36. Baptista templom (Debrecen, Szappanos utca. Fotó: Csongrády Márta)
37. Hetednapos adventista közösség imája, ruhájukon az alfa és ómega betűi: kezdet—vég (Fotó: Csongrády Márta)

A ZSIDÓ VALLÁS

38. Tóraszekrény és tóraolvasó-asztal (budapesti Dohány utcai zsinagóga. Fotó: Csongrády Márta)
39. Tóravért, a kisajtók mögött a Tízparancsolat kezdő szavai (Budapesti Zsidó Múzeum)
40. A pécsi zsinagóga, oromzatán a tízparancsolat kőtáblái héber számokkal (Fotó: Csongrády Márta)
41. Talmud-Tóra (iskola, Budapest, Sip u. Fotó: Csongrády Márta)
42. Chevre-könyv illusztrációja: férfiak alkotta két sor között vonul el a gyászoló (Budapesti Zsidó Múzeum)

A MAGYARORSZÁGI KRISNA-TUDATÚ HÍVŐK KÖZÖSSÉGE

43. Az élet örök körforgás, a lélek nem születik és nem hal meg (Fotó: Csongrády Márta)
44. Közös ima Krisna oltára előtt (Fotó: Csongrády Márta)
45. Az oltár alakjai: Gaura—Nitai Murti (Az Istenség Legfelsőbb Személyiségének és legbizalmasabb társának szobrai) (Fotó: Csongrády Márta)
46. Közös étkezés rituálisan készített ételekből (Fotó: Csongrády Márta)
47. A. C. Bhaktivedanta Swami Srila Prabhupáda szobra, aki létrehozta a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezetét 1966-ban (Fotó: Csongrády Márta)

A BUDDHIZMUS

48. A történelmi Buddha tibeti stílusú aranyozott szobra (Fotó: Csongrády Márta)
49. Kőrösi Csoma Sándor, a magyar bodhiszattva szobra (Fotó: Csongrády Márta)
50. Imamalom Mongóliából (Buddhista Misszió. Fotó: Csongrády Márta)

AZ ISZLÁM

51. Közös ima egy isztambuli mecsetben (Fotó: Csongrády Márta)
52. Ima magányosan, ha eljött az ideje (Fotó: Csongrády Márta)
53. Zarándok tömegek Mekkában a Kába-kő körül (Fotó: Csongrády Márta)
54. A Magyar Iszlám Közösség gyülekezete (Fotó: Csongrády Márta)

A NÉPI VALLÁSOSSÁG

55. Betlehemes kántálók (Püspökladány. Fotó: Csongrády Márta)
56. A betlehemeseket kísérő pásztorok (Püspökladány. Fotó: Csongrády Márta)
57. Húsvéti pászkaszentelés (Hajdúdorog. Fotó: Csongrády Márta)
58. Húsvéti pászka, az öt rózsza alakú motívum Krisztus sebeit jelképezi (Hajdúdorog. Fotó: Csongrády Márta)

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat igazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte

Felelős vezető: Zöld Ferenc

Budapest, 1991

Nyomdai táskaszám: 19518

Felelős szerkesztő: Bojtár Anna

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

A fedélterv: Székely Edit munkája

Kiadványszám: 2860

Megjelent 17,36 (A/5) ív terjedelemben

Printed in Hungary

